ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“ТАРИХ” КАФЕДРАСИ

“ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ”

Билим соҳаси: 100000 – Гуманитар соҳа
Таълим соҳаси: 120000 – Гуманитар фанлар
Таълим йўналиши: 5120300 – Тарих (жаҳон мамлакатлари бўйича)

Гулистон – 2018

Фаннинг ўқув – услубий мажмуаси Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан 2015 йил 2-февралда 32-сонли буйруқ асосида тасдиқланган фан дастури асосида ишлаб чиқилган.

Тузувчи: Курбонов Э.Э. “Тарих” кафедраси ўқитувчиси

Тақризчи: Эрбўтаева Ў.С. “Тарих” кафедраси катта ўқитувчиси., т.ф.н.,

ЎУМ ГулДУ Илмий – услубий Кенгашнинг 2018 йил “_____” _____ даги “_____” – сонли мажлисида тасдиқланган.

ГулДУ Илмий–услубий Кенгаши раиси: б.ф.д., проф. Қўшиев Х.Х

© ***Университет***

МУНДАРИЖА:

1. Ўқув материаллар…….. 5-б

1.1. Маъруза мавзулари бўйича ўқув материаллари.....5-б

1.2. Семинар машғулотлари мавзулари..... 78-б

1.3. Адабиётлар рўйхати.....82-б

2. Мустақил таълим мавзулари.....84-б

3. Глоссарий 86-б

4. Иловалар.....96-б

4.1. Фан дастури.....96-б

4.2. Ишчи фан дастури.....124-б

4.3. Тарқатма материаллар..... 137-б

4.4. Тестлар..... 140-б

4.5. Бахолаш мезонларини қўллаш бўйича услубий кўратмалар.....14-б

КИРИШ

Мустақиллик Ўзбекистон тарихининг янги даврини бошлаб берди. Ватанимиз суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятидан жой эгаллади. Мустақил тараққиётнинг 26 йиллиги мобайнида ватанимизда амалга оширилган ишлар кўлами асрларга татигулик бўлди. Давлат бошқаруви, иқтисодиёт ва маънавият соҳаларида катта ислоҳотлар амалга оширилди. Айниқса, таълим соҳасида қўлга киритилган ютуқларни алоҳида таъкидлаш лозим. Баркамол авлодни шакллантиришга йўналтирилган Миллий дастур ўз мевасини бермоқда. Бугун дунёда кечаётган мафкуравий қарама-қаршиликлар таъсиридан ёшларни ҳимоялаш учун уларда тарихий тафаккурни шакллантириш зарур.

Ушбу дастур «Ўзбекистон тарихи» фанини мамлакатимизнинг демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари, жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама интеграциясини чуқурлаштириш, хорижий мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиётини илмий ва амалий аҳамиятини ҳамда фаннинг ривожланиш қонуниятлари ва тамойиллари, фаннинг таркиби ва тузилиши, уни ташкил қилиш ва бошқариш, фаннинг таснифи каби масалалар аҳамияти очиб берилади. Ҳамда, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да кўрсатиб ўтилган талаба-ёшларнинг тарихий дунёқарашини бойитиш, уларда мустақил фикрни қарор топтириш, тарихни мукаммал даражада билиш, инсоният цивилизациясининг ютуқларидан ва тажрибасидан тўла баҳраманд бўлиш, умуминсоний қадриятларни англаб етишга кўмаклашиш ва дунё миқёсида мавжуд бўлган муаммоларнинг тарихий илдизларини излаб топиш каби долзарб масалаларни ўрганади.

Шунингдек, “Ўзбекистон тарихи” фани ҳақидаги билимларни қарор топшириш мавжуд илмий адбиётлар ва замонавий назариялар ҳамда олиб борилаётган тадқиқот ишларини ўрганиш, фан бўйича тўпланган илғор тажрибалар, кадрлар буюртмачиларининг фикр, талаб ва таклифлари каби масалаларни ўз ичига қамраб олади.

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1. МАЪРУЗА МАВЗУЛАРИ БЎЙИЧА ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1-МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ ЙЎЛИДАГИ ДАСТЛАБКИ ҚАДАМЛАР

Режа:

1. Давлат тили тўғрисида қонуннинг қабул қилиниши.
2. Ўзбекистонда Президентлик бошқаруви жорий этилиши.
3. И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши.
4. “Мустақиллик Декларацияси”нинг қабул қилиниши.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:
СССРнинг парчаланиши, Давлат тили, “Қулупной воқеа”си, ССЖИ КП МК 1-котиби, Президентлик институти, Мустақиллик Декларацияси, Мустақиллик асослари тўғрисидаги Баёнот, Иннагурация, Вице-президентлик.

1-саволнинг баёни:

Ўзбек халқининг миллий озодлик кураши 30-йилларнинг ўрталарига келиб советлар салтанати кучлари томонидан шафқатсизларча бостирилган бўлсада, халқимизнинг қалбида, унинг онги шуурида истиқлол учун, мустақиллик учун мустамлакачи. келгинди золимларга қарши кураш ғояси заррача бўлсада сўнган эмас. Бу кураш даҳшатли жаҳон уруши йиллари (1939-1945)да ҳам, урушдан кейинги даврда ҳам турли кўриниш, шакл ва усулларда, гоҳ очиқчасига, гоҳ яширинча олиб борилди. Айниқса бу кураш 80-йилларда ўзининг янги босқичига кирди.

Ватан тарихининг ушбу даврга қадар босиб ўтилган ўтмиш шундан далолат берадики, истиқлол учун кураш ҳамма вақт Ўзбекистонда бир-биридан мустақил икки йўналишда олиб борилган. Биринчиси, диний-исломий йўналишда бўлса, иккинчиси умуммаърифий-сиёсий ва демократик йўналишдадир. Бу ҳар иккала йўналишнинг умуммуштарак мақсад йўлида мустақиллик учун курашда бирлашиб ҳаракат қилмаганлиги, кўп ҳолларда эса иккинчи даражали муаммо ва масалалар атрофида келишолмасдан бири-бирини инкор этиб келганлиги ҳар иккала йўналишнинг ҳам заиф томонларидан бўлиб, ундан мустамлакачи кучлар усталик билан фойдаланганлар. 80-йилларда ҳам бу жараёнда айтарлик ўзгаришлар бўлган эмас.

Советлар ва коммунистик фирқа Ислом динига қарши «дин халқ учун афюндир» деган қоидани асос қилиб олди, миллий қадриятларимизга қарши тинимсиз курашди.

И.Б.Усмонхўжаев ЎзКП XXI съездида ҳисобот маърузасида бундай деган эди: «Наманган вилоятида нохуш диний вазият ҳамон давом этиб келмоқда. Шу вилоятнинг шаҳар ва районларида рўйхатга олинмаган диний бирлашмалар қонунга хилоф равишда иш кўриб келмоқда, ўсмирлар ва аёлларга группа-группа қилиб диний ақидаларни ўргатиш фактлари аниқланди.

Ўзбекистон миллий мустақиллиги учун курашнинг иккинчи йўналиши - умуммаърифий ҳаракат, сиёсий ва демократик эркинликлар учун кураш

тарафдорларидир. Бу йўналишнинг асосини Ўзбекистон зиёлиларининг илғор тараққийпарвар сўл қаноти ташкил этади.

Хуллас ижодкор зиёлилар ўзларининг тўлақонли ижод дурдоналари, бадиий-публицистик асарлари, шеърлари ва мақолалари билан кенг халқ оммасининг қалбларига етиб бордилар, уларни разолат ва ғафлат уйқусидан уйғотдилар. Ана шу миллий уйғониш жараёнида 1988-йил, 11-ноябрда Ўзбекистон табиати, маънавияти ва моддий бойликларини муҳофаза этиш «Бирлик» халқ ҳаракати ташкилий жиҳатдан уюшди.

1989-йилдан эътиборан Ислом Каримов ҳокимият тепасига келгач, унинг сиёсий жасорати ва кучли ватанпарварлик, миллатпарварлик ҳис-туйғулари туфайли бир қатор ижобий ўзгаришлар рўёбга чиқарилди ва бу мамлакатда вужудга келган ижтимоий-сиёсий тангликни маълум даражада бўлсада юмшатди. Ислом Каримовнинг қуйидаги сўзлари бу борада эътиборлидир: «Умуман, мен биринчи котиб этиб сайланганимда, Ўзбекистон халқи руҳий шикаста ҳолатида эди. Демак, ишни руҳиятни тузатишдан бошлаш керак.

1989-йилдан эътиборан Ислом Каримов ҳокимият тепасига келгач, унинг сиёсий жасорати ва кучли ватанпарварлик, миллатпарварлик ҳис-туйғулари туфайли бир қатор ижобий ўзгаришлар рўёбга чиқарилди ва бу мамлакатда вужудга келган ижтимоий-сиёсий тангликни маълум даражада бўлсада юмшатди. Ислом Каримовнинг қуйидаги сўзлари бу борада эътиборлидир: «Умуман, мен биринчи котиб этиб сайланганимда, Ўзбекистон халқи руҳий шикаста ҳолатида эди. Демак, ишни руҳиятни тузатишдан бошлаш керак.

Халқ - бу тил, демак, қанча йиллар мобайнида ўзбек тили ўз ерида иккинчи тоифадаги, истеъмолчи учун мажбурий ҳисобланмаган тил бўлиб келди, неча йиллар давомида ўзбек руснинг ёнида ўзининг тенгсизлигини, «катта оға»га қарамлигини ҳис этиб келди. Нима учун бунга чидаш керак? Биз давлат тили тўғрисидаги қонунни қабул қилдик, бу эса кўз ўнгимизда ўзбекларнинг миллий ўзини ўзи англашини яхшилади»[1].

Ҳа, Ўзбекистон Олий Кенгаши томонидан 1989-йил, 21-октабрда «Ўзбекистон ССРнинг давлат тили ҳақида»ги Қонуннинг қабул қилиниши ва ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши мамлакатдаги барча демократик ва ватанпарвар кучларнинг узоқ йиллардан бери орзиқиб кутган тарихий ғалабаси бўлди.

1989 йил 21-октабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ҳақида»ги Қонун халқимиз миллий онгининг ривож-ланишида, мамлакат мустақиллигининг мустаҳкамланишида, маданий мероснинг тикланиши ва жамиятнинг маънавий янгиланишида муҳим рол ўйнади.

Қонуннинг ўзбек тилига Давлат тили мақомини бериш тўғрисидаги қоидалари кейинроқ, 1992-йил 8-декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Конституциясида мустаҳкамлаб қўйилган бўлиб, бу кўпчилик аҳолининг, республикада яшовчи барча миллат ва элатларнинг намояндалари томонидан маъқулланди ва қўллаб-қувватланди.

[1] «Халқ сўзи», 1991 йил, 15 август.

Давлат тили ҳақидаги Қонун қабул қилинганидан кейинги йиллар мобайнида республикада катта иш қилинди. Ўзбек тилини давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида, судларда, давлат нотариал идораларида қўллаш тўғрисидаги моддалар рўёбга чиқарилди. Халқ таълими, фан соҳаларида, оммавий ахборот воситаларида туб ўзгаришлар амалга оширилди. Кўплаб тарихий номлар тикланди, атамалар миллий тил асосларига мувофиқ янгилана бошланди.

Давлат тили республика ижтимоий ҳаётига чуқурроқ кириб борди. Айни пайтда бошқа миллий тилларни ўрганиш ва улардан фойдаланиш учун шароитлар яратилди. Тил муаммосига жиддий илмий-амалий тарзда ёндашув таъминланди. Бу эса, қонун қабул қилиш арафасида айрим кишиларда пай до бўлган тил муаммолари атрофида, хусусан, Давлат тили билан бир қаторда расмий тил ҳам эълон қилинармиш, деган уйдирмалар, сохтакорликлар ва сиёсий ўйинларни бартараф этди.

Республикада яшайдиган бошқа халқларнинг тилларини ўрганиш ва қўллаш эркинлиги таъминланиши билан бирга Ўзбекистонда аҳолининг мутлақ кўпчилиги фойдаланадиган битта давлат тили бўлиши керак, деган нуқтаи назарга амал қилинди.

2-савол баёни:

1991-йилга келиб собиқ Иттифоқда миллатлараро муносабатлар шу даражада кескин тус олдики, СССРнинг[1] батамом парчаланиш хавфи кўзга яққол ташланиб қолди. Бу даврда Литва, Латвия, Эстониядан сўнг Грузия ва Озарбайжон халқи ўз давлат мустақиллигини эълон қилган эди. Мана шундай оғир бир пайтда марказ СССРни сақлаб қолиш ниятида айёрлик билан турли хилдаги тузоқларни ишлаб чиққан эди. Ана шундай тузоқлардан бири 1991-йил апрелида Москвага яқин Ново-Огорова деган жойда СССР Президенти ва 9 та иттифоқчи жумҳуриятлар раҳбарлари имзолаган битим эди. Бу битим «мамлакатдаги вазиятни барқарорлаштириш ва инқирозни енгишга доир кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида қўшма баёнот» деб аталади. Бу баёнот «9+1» (тўққизта республика ва марказ) деган ном олди. Аммо бу баёнот ҳам бажарилмади ва қуруқ қоғозда қолиб кетди. Мана шундай шароитда КПСС Марказий Комитети ва Советлар ҳукуматининг бир гуруҳ раҳбарлари 1991-йил, 19-21-августда Москвада давлат тўнтариши тайёрладилар. Уларнинг асл мақсад-муддаолари мамлактда ҳарбий диктатура ўрнатиш ва зўрлик воситаси билан СССРни сақлаб қолишдан иборат эди. Натижа эса тескари якунга олиб келди. Тарихга ГКЧП[2] номи билан кирган давлат тўнтариши воқеаси дунёдаги сўнгги мустамлакачи салтанат - СССРнинг батамом парчаланишини тезлаштирган асосий омил сифатида хизмат қилди. Шундай қилиб 74 йил умр кўрган қизил мустамлакачи салтанат эрк ва миллий озодлик курашлари таъсири остида парчаланди.

«Ўзбеклар иши», «пахта иши» деб аталмиш халқ шаъни ва шуҳратига қора доғ сифатида ёпиштирилган ишнинг қайта кўрилиши ва 1991-йил мартига

---

[1] Философский словарь. под ред. И. Т. Фролова, М.: Издательство политической литературы, 1987, стр. 158.

[2] Медведев Р. А. Жертвы ГКЧП / Новая и новейшая история, № 1, 2003.

қадар 2 минг кишининг оқланиши, Сталинча қатағонликлар туфайли 20-50-йилларда туҳмат билан ноҳақ айбланганлардан гарданидаги тавқи-лаънат гуноҳларнинг олиб ташланганлиги Ўзбекистондаги ижтимоий-сиёсий ва маънавий муҳитнинг соғломланишига албатта ижобий таъсир кўрсатди.

Ўзбекистон раҳбарияти кадрларни танлаш, тарбиялаш ва жой-жойига қўйишида ҳам ўзининг мустақил йўлини белгилаб олди. Бу борада асосий эътибор маҳаллий халқ вакилларига қаратилди. Албатта бу ҳол ҳам халқнинг руҳий кайфиятини кўтаришда катта аҳамиятга эга бўлди.

Ўзбекистон ҳукуматининг динга ва диний ташкилотларга бўлган муносабти кескин ўзгарди. Чунки Ислом Каримов ҳақли суръатда таъкидлаганидек «...Мусулмон маданиятидаги халқни руҳий таназзулдан чиқариш мумкин бўлган асосий йўналиш дин эркинлигини, ислом билан чамбарчас боғлиқ миллий урф-одатларга риоя қилиш эркинлигини яратиб беришдан иборат эди. Биз узоқ ва орзиқиб кутилган ана шу эркинликни сўзда эмас, амалда таъминладик».

Халқимизнинг энг қадимий тарихий анъаналаридан бири ва доимо эъзозлаб келган байрами «Наврўз» қайтадан тикланди ва дам олиш куни деб эълон қилинди. Рўза ҳайит ва Қурбон ҳайитларига янги ҳаёт бахш этилди. Ўзбекистондан ҳарбий хизматга чақириладиган йигитлар, республика ҳудудида ўз бурчларини ўтайдиган бўлдилар. Албатта бу тадбирлар Ўзбекистон ҳукуматига халқнинг муносабатини ижобий томонга ўзгартирди ва мамлакатда ижтимоий-сиёсий муҳитни барқарорлаштирди.

Ислом Каримов республика прокурори лавозимига Усатовдан кейин миллий кадр тайинланишини Марказдан талаб қилади ва буни уддасидан чиқади 1990-йил, 31-октабрда Олий Советнинг 12-чақириқ учинчи сессиясида Ўзбекистон Президенти тавсияси билан республика прокурорининг иттифоқ прокурорига қарамлигига барҳам бериш ва бу тизимнинг мустақиллигини таъминлаш мақсадида Б.Мустафоев Ўзбекистон Бош прокурори этиб тасдиқланди. Бу юрт тарихида биринчи марта республикада прокурорнинг республика Олий органи томонидан тасдиқланиши эди. Президент ташаббуси билан амалга оширилган бу иш республика прокурорига мустақил фаолият юритиш, прокуратура органларини номуносиб кадрлардан тозалаш имкониятини яратди. Президент томонидан республика Бош прокурори зиммасига Гдлян-Ивановларга нисбатан жиноий иш кўзғатиш, бу жиноятларни Ўзбекистонда содир этганларини асос қилиб, жиноий ишни кўриб чиқишни Ўзбекистон ихтиёрига топшириш юзасидан СССР Бош прокуратураси билан алоқани секин-аста узиш ва бу ҳолатга узил-кесил барҳам бериш вазифаси қўйилди[1].

3-савол баёни:

1990-йил, феврал-апрел ойларида Ўзбекистон Олий Кенгаши ва Маҳаллий Кенгашларига сайловлар бўлиб ўтди. Бу сайловларнинг илгариги даврдаги сайловлардан фарқи шунда эдики, мамлакат тарихида биринчи марта кўпгина

[1] *Азизхўжаев А.* Кўрсатилган адабиёт...36-37-бетлар.

округларда сайловлар бир неча номзодлар давогарлигида ўтказилди. Аммо Ўзбекистон Олий Кенгашига номзод кўрсатган 500 округдан 174 тасида муқобил номзодлар кўрсатилмади. Сайловни ташкил этиш ва ўтказиш жараёни демократик талаблар даражасида бўлди, деб айтолмаймиз, номзоди кўрсатилган вакилларнинг ҳаммасига бир хил шароит ва имкониятлар яратилмади. Бу ва боша сабаблар тақозосига кўра сайланган номзодларнинг 95 фоизини коммунистик фирқа аъзолари ташкил этдилар. «Янги шаклланган 12-чақириқ Ўзбекистон Олий Кенгаши 1-сессиясининг республика истиқболи учун катта аҳамиятга молик ва собиқ Иттифоқ доирасида биринчи бўлган сиёсий қарори - Ўзбекистонда Президентлик бошқарувини жорий этиши бўлди. 1990-йил, 24-мартда республика компартиясининг биринчи котиби Ислом Каримов Ўзбекистоннинг биринчи Президенти этиб сайланди.

Ислом Каримов - давлат ва сиёсат арбоби, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президентидир. У 1938-йилда Самарқандда туғилган. Ўрта Осиё Политехника институти ва Тошкент Халқ хўжалиги институтларини тамомлаган. 1960-йилдан «Ташселмаш» заводида аввал мастер ёрдамчиси, сўнгра мастер, технолог бўлиб ишлаган. 1961-йилдан В.П.Чкалов номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмасида муҳандис, етакчи муҳандис конструкторлик қилди. 1966-йилдан Ўзбекистон Давлат План Қўмитасида фан ва янги техникани жорий этиш бўлимининг бош мутахассиси, сўнгра Республика Давлат План қўмитаси раисининг биринчи ўринбосари лавозимларида ишлади. 1983-йилдан Ўзбекистон Молия вазири, 1986-йилдан Ўзбекистон Министрлар Советираисининг ўринбосари, Республика Давлат План Қўмитасининг раиси вазифасини бажарди. 1986-йил декабрдан Қашқадарё вилояти партия кўмитасининг биринчи котиби, 1989-йил июнидан Ўзбекистон КП Марказий Қўмитасининг биринчи котиби, 1990-йил, 24-мартдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши сессиясида Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланди. Ислом Каримов 1991-йил, 29-декабрда биринчи бор муқобиллик асосида ўтказилган умумхалқ сайловида Ўзбекистон Республикасининг Президенти этиб сайланди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 89-моддасига мувофиқ у айни вақтда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг раиси ҳамдир. И.А.Каримов 1991-йил, 31-августда Тошкентда Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини эълон қилди. Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларидаги ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий, маънавий ва халқаро майдонда эришган муваффақиятлари ва ютуқлари Ислом Каримов номи билан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримов Олий Кенгашда Ўзбекистон халқларига садоқат билан хизмат қилишга, гражданлар ҳуқуқ ва эркинликланга кафолат беришга, Ўзбекистон Конституциясига қатъий риоя этишга, зиммага юкланган юксак вазифаларни виждонан бажаришга тантанали қасамёдини баён этди.

Ўзбекистонда президентлик бошқарувининг жорий этилиши тасодифий эмасди. Чунки Ўзбекистонда ва ўша даврдаги Иттифоқнинг бошқа жумҳуриятларида 80-йилларнинг охирларида кучайиб кетган миллий уйғониш

охир-оқибатда дунёнинг энг йирик ва сўнгги мустамлакачи салтанатларидан бири СССРнинг парчаланиш жараёнини бошлаб берди. Бу борада Болтиқбўйи жумҳуриятлари яловбардорлик қилди. Бу жумҳуриятларда мустақиллик масаласида компартия раҳбарияти билан халқ оммаси ўртасида муштарак бирлик қарор топди. Бу ҳол албатта бошқа жумҳуриятларга ҳам таъсир кўрсатди ва улар бирин-кетин ўз мустақилликларини эълон қила бошладилар. 1990-йил 21-июлда Ўзбекистон Олий Кенгашининг 2-мажлиси мамлакатнинг истиқболдаги тақдири учун ғоятда муҳим бЎлган тарихий ҳужжатни - Мустақиллик Декларациясини қабул қилди. Бу тарихий ҳужжатда шундай ёзилган эди: «Ўзбекистон бугун ўз ҳудудига мутлоқ эга ва унда ягона ҳукмрон эмаслигини тан олиб, ташқи мулоқотларда мустақиллик ҳуқуқидан маҳрум эканлигини эътироф этиб, жумҳурият халқининг туб манфаатлари, унинг эрки ва иродасини ифодалаб, ҳокимият манбайи халқ эканлигини эътироф этиб, халқ тақдири ва мулкига эгалик ҳуқуқи фақат унинг ўзигагина берилганлигини қайд этиб тараққиёт йўлини танлаш фақат халқнинг ихтиёрида эканлигини таъкидлаб, халқаро ҳуқуқ қоидалари, умуминсоний қадриятлар ва демократик принципларига асосланиб, Жумҳурият Олий Кенгаши Ўзбекистонни суверен давлат деб эълон қилади.

Ўзбекистон суверен давлати:

- ✓ ўз ҳудудининг барча таркибий қисмлари - ер, сув, ҳаво, ер усти, ерости бойликларига ва улардан олинадиган барча маҳсулотларига мутлақ эгадир;
- ✓ ўз ҳудудининг барча таркибий қисмларида - ерости ва ер устида, сувда, ҳавода мутлақ ҳукмрондир:
- ✓ сиёсий ва иқтисодий системаларининг таркиби ва тузилишини халқ манфаати ва эҳтиёжидан келиб чиқиб - ўзи белгилайди;
- ✓ суверен ҳуқуқларини амалга ошириш учун зарур бўлган барча қонун ва фармонларни ўзи ишлаб чиқади ва уларнинг ижросини ўзи ташкил қилади;
- ✓ барча ташқи алоқаларни ўзи ўрнатади;
- ✓ фуқаролик масалаларига оид қонунчиликни ўзи аниқлайди;
- ✓ аҳолиси таркибидаги миллатлар ва элатлар билан муносабатда уларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва ўз тақдирини ўзи белгилаши принципига амал қилади».

Албатта, Ўзбекистонда Президентлик бошқарувининг жорий қилиниши, кўп вақт ўтар-ўтмас Мустақиллик Декларациясининг эълон қилиниши республика ҳаётида мислсиз тарихий воқеалар эди, амалда бу биздаги маънавий мустақилликни билдирди. Ўзбекистонда кечаётган бундай воқеаларга М.С.Горбачёв бошчилигида Марказ албатта, бефарқ қарамаслиги аён эди. Бинобарин, Москва Ўзбекистондаги бундай «ўзбошимчалик»лардан ташвишда эди ва уни тезда «жиловлаб» қўйиш чорасини излади. Вазият шу даражада кескин тус олдики, М.С.Горбачёв Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовдан қутулиш учун тазйиқ ўтказишнинг барча чораларини ишга солди.

4-савол баёни:

Ўзбекистон ҳукумати Мустақиллик Декларацияси асосида 1990-йилда дадиллик билан республика манфаатларидан келиб чиққан ҳолда бир қатор

тадбирлар мажмуасини амалга оширди. «Ўзбекистон ССРдаги ижро этувчи ва фармойиш берувчи ҳокимият тузилмасини такомиллаштириш ва Ўзбекистон ССР Конституцияси (Асосий қонунинга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» (ноябр)ги қонун. «Ер тўғрисида»ги (июл) қонун, Ўзбекистон Президентининг республика фуқароларига якка тартибда турар-жой қуриш ва шахсий томорқа хўжаликлари учун ер участкалари ажратиш тўғрисидаги, аҳоли пунктларини газлаштириш тўғрисидаги фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг пахта хомашёси, бошқа турдаги деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларининг харид нархларини кўп марталаб ошириш тўғрисидаги, шунингдек қишлоқ хўжалигидаги меҳнатга тўланадиган ҳақни ошириш тўғрисидаги қарорлари ва бошқалар ана шулар жумласига киради.

Ўзбекистон ҳукумати қишлоқ меҳнаткашларининг иқтисодий турмуш шароитларининг яхшилашга қаратилган бир қатор тадбирларни ишлаб чиқди ва уни амалга оширди. Фақат 1990-йилнинг бошларига қадар республикада 381 минг оила, ёки муҳтож бўлганларнинг деярлик ҳаммасини биринчи марта томорқа участкаларига эга бўлди, 872 минг оила шу пайтга қадар бўлган ерларини анча кенгайтириб олди. Шу мақсадлар учун жаъми 150 минг гектар ер ёки талаб қилинган миқдорнинг 95 фойизи ажратиб берилди. Аҳолига 21 минг бош бузоқ, 312 минг бош қўзи ва улоқ, 10 миллионтадан кўпроқ жўжа сотилди[1]. Бу иш кейинчалик янада давом эттирилди. Аҳолига қўшимча ажратилган суғориладиган ер 500 минг гектарга етказилди. Ана шу тариқа аҳолига томорқа учун берилган ер миқдори 700 минг гектарни[2] ташкил этди. Бу ерлардан 9 миллиондан ортиқ одам фойдаланди. Томорқа ерларининг ўртача ҳажми 0,2 гектардан ортиққа етказилди. Бу тадбирлар мустамлакачиликка асосланган буйруқбоз советлар тузуми шароитида сўзсиз дадил қўйилган қадам эди. Қишлоқ меҳнаткашларига қўшимча ерларнинг ажратиб берилиши бир қатор кескин ҳаётий муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берди. Улар нималардан иборат эди?

Биринчидан, ижтимоий фойдали меҳнат билан банд бўлмаган аҳолини иш билан таъминлади, ишсизликнинг кучайишини олди олинди.

Иккинчидан, аҳолининг реал даромадлари ошди, шартномалар асосида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштираётган меҳнаткашлар меҳнат дафтарчалари олиш ва қариганда нафақа олиб ижтимоий кафолатланиш ҳуқуқига эга бўлдилар.

Учинчидан, аҳолини ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдек кескин муаммога барҳам берилди.

Тўртинчидан, қишлоқ меҳнаткашларини уй-жой билан таъминлашдек социал муҳим масала ҳам ўз ечимини топди.

Бешинчидан, республикада ижтимоий-сиёсий вазият бир қадар барқарорлашди ва яхшиланди.

Ўзбекистоннинг янги раҳбари Ислом Каримов «ўзбеклар иши», «пахта иши» баҳонаси билан таҳқирланган ўзбек миллатининг ғурурини тиклашни,

---

[1] «Халқ сўзи», 1991 йил, 15 август.
[2] «Тошкент ҳақиқати», 1990 йил, 27 февраль.

юрт ва элни ҳақиқий мустақилликка олиб чиқишни ўзининг асосий вазифаси этиб белгилайди.

Назорат саволлари:

1.Ўзбек тилига давлат тили мақоми бериш зарурати бормиди?

2. Мустақилликнинг дастлабки кунларида Ўзбекистон олдида қандай йўллар мавжуд эди?

3. Мустақиллик Декларацияси қандай хужжат, унга изох беринг?

4. 1989-1991 йиллар оралиғидаги вазиятларда Ислом Каримов жасоратига изох беринг?

2-мавзу: ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА

Режа:

1. Мустақиллик тушунчаси.
2. Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллик ва сиёсий суверенитети учун амалий харакатлар
3. Ўзбекистон сиёсий тизимидаги ўзгаришлар.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Мустақиллиқ, иқтисодий мустақиллик, плюрализм, социалистик мафкура, тоталитар тузум, сиёсий конфликт, суверенитет, вице-президент, Олий Кенгаш.

1-савол баёни:

Мустақиллик тушунчаси ўзида азалдан инсониятнинг орзу-умидларини, армон ва изтиробларини мужассам этган. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гултожи сифатида ҳамиша озодлик ва ҳурриятга интилиб яшайди. У ҳамиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, озод яшашга, таҳликасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам кишилик тарихи турли даврларда ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун курашни, шаклан турлича, моҳиятан ўхшаш бўлган ҳурриятга интилиш ҳодисаларини кўп кўрган.

ХХ аср интиҳосида дунёнинг қарийб учдан бир қисмида мисли кўрилмаган ҳодисалар содир бўлди. Социализм деб аталган тоталитар тузум, зўравонлик ва тазйиққа асосланган коммунистик мафкура таназзулга учради. Жаҳонга, ер юзига ҳокими мутлақликни даъво этган СССР жамият сифатида ҳам, давлат сифатида ҳам «жар»га қулади. Унинг таркибига кирган иттифоқдош республикалар том маънодаги мустақил давлат мақомини олдилар.

Мустақилликка эришиш ғояси халқимизга азалдан мерос. Бу орзу авлоддан авлодга ўтиб, минг йилликлар қаридан бизгача етиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов **«Ўзбек миллати азалдан ўз фикр-зикри, ўз истиқлоли учун курашиб яшаган. Бунга мозий гувоҳ. Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат, юртимизнинг фидойи, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган тарих**

саҳифаларини қунт билан варақлаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз»[1]**, -** деганда халқимиз тарихий қисматидан сабоқ олишни, оталар тажрибасини ўрганишни назарда тутади. Зотан, халқимизнинг узоқ тарихи озодлик, истиқлол учун тинимсиз кураш давридир.

Туркистон ўзининг кейинги бир ярим минг йиллик тарихида бор-йўғи 376 йил ҳур мамлакат рутбасида бўлган. Бошқа пайтлар эса босқинчилар зулми остида кун кечирган. Шундан ҳам кўриниб турибдики, Туркистон тарихий ривожланишнинг ҳамма босқичларида турли шаклда бўлинишларга, унинг халқи ўзгалар томонидан таҳқирланишга, камситилишларга дучор бўлган. Халқимизнинг грек, македонияликлар зулмига, араблар истилосига, мўғул босқинчилигига ва ниҳоят Чоризм мустамлакачилигига қарши олиб борган миллий-озодлик ҳаракатлари тарих саҳифаларида абадий қолган. Айни чоғда яқин тарихимизда, совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистоннинг марказга тобелигига қарши, аниқроғи, шу даврда Ўзбекистоннинг миллий Мустақилликка эришиши учун тарихий вазиятга қараб гоҳ ошкора, гоҳ яширин тарзда олиб борган курашларини қатор манбалар орқали тобора чуқурроқ билиб боряпмиз.

Энг аввало шуни айтиш керакки, Мустақиллик тенглик сари қўйилган биринчи қадам. Чунки, тенглик бўлмаган жойда кимдир кимгадир тобе бўлади. Мутелик бор жойда ҳукмронлик, ўзгалар ҳисобига яшаш каби иллатлар пайдо бўлади. Натижада биз сўнгги бир ярим аср мобайнида бошимиздан ўтказган мустамлакачилик дунёга келади. «Тенглик» сўзининг қудрати шундаки, у одамларнинг ўзаро муносабатларидан тортиб, давлатлараро муносабатларгача ҳамма нарсани меъёр-мезонга солади, турли камситишлар ёки мантиқсиз таъзим-тавозега чек қўяди.

Истиқлол - ўзаро ҳурмат, бир-бирини тан олиш, бир-бирини эъзозлаш орқали инсон қадр-у қимматини асрашдир. Демак, мустақил ҳар бир шахс, ҳар бир инсон моҳиятидан келиб чиқадиган бутун жамият ва инсониятни баҳолайдиган умуминсоний қадрият!

Мустақиллик - жамиятдан ажралмаган ҳолда дунё муаммолари ва ўз тақдири билан боғлиқ бўлган истиқбол ҳақида ўйлашдир.

Истиқлол - эркин дунёқараш, эркин тафаккурга суяниб яшаш салоҳиятидир.

Мустақил яшашга, Мустақил фикрлашга, ўз тақдирини ўзи белгилашга, ўз ҳаётини ўзи изга солишга қодир одам зиддиятларни осонлик билан енгади, дунёнинг шиддатли муаммолар бухронида довдираб қолмайди. Ҳар бир инсон руҳияти, феъл-атвори жиҳатидан қараганда ана шу оддий ҳаётий ҳақиқатни кенг маънода давлат мустақиллигига ҳам қиёслаш мумкин.

Мустақиллик мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, у тақозо этадиган тазйиқлар, камситишлар ва зўравонликларни инкор этади. Айни пайтда мустақиллик жаҳон тараққиётининг илғор тажрибалари асосида ўз равнақининг ўзига хос тамойилларини ишлаб чиқиш билан бирга ягона замин, ягона макон тақдирини белгилашда ўзаро ҳамкорликнинг янги, сифат

[1] И.А.Каримов. “Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати” номли рисоласи. – Т.: 1996.

жиҳатидан юқори бўлган, умуминсоний манфаатларга мос келадиган андозаси асосида яшаш демакдир. Агар у ҳамкорлик, ўзаро ҳамжиҳатлик, мамлакатлараро, давлатлараро ва минтақалараро сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатларни қарор топтирмаса ўз қобиғида қолиб кетиши, миллий маҳдудлик доирасидан чиқолмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам истиқлолнинг ғоятда залворли тажрибасидан ўтган тамойиллари ҳамма вақт долзарб бўлиб қолаверади. Чунки у доимий равишда ривожланиб, ўз-ўзини бойитиб, такомиллашиб, фуқаролар онги ва тафаккурини ў тириб бораётган тарихий воқеликдир.

Тоталитар тузум даврида давлат мамлакат бошқарув тизимидан тортиб алоҳида-алоҳида шахсларнинг кундалик турмушига ва истиқболига дахлдор бўлган ҳар қандай катта-кичик масалаларни ҳал этишни ўз зиммасига олгани учун меҳнаткаш халқ моддий ва фикрий боқимандалик кайфиятига дучор бўлган эди. У фақат ишлаш ҳуқуқига эга эди, холос. Меҳнат деб аталган ҳиссиз машинанинг мурватига айланиб қолган эди. Эртадан кечгача меҳнат қиласан, меҳнатингга яраша очдан ўлмасликка у етадиган ҳаққингни оласан, тамом-вассалом. Бу - собиқ иттифоқда қонун кучига эга бўлган давлат сиёсати эди. Одамзод шунчаки ишлар, шунчаки умр кечирарди, холос. Тириклик деган буюк неъматнинг, ҳаёт деган олий тушунчанинг мағзини чақишга ўзида рағбат ҳам, эҳтиёж ҳам сезмас эди. Бинобарин, ақл билан иш тутиш, воқеликни идрок қилиш, бунёд этиш, яратиш, ижодкорлик туйғулари бутунлай сўндирилган эди. Шунинг учун ҳам мамлакат тараққиёти сустлашиб, одамлар турмуш даражаси пасайиб борарди.

2-савол баёни:

ХХ асрнинг 90-йилларига келиб социалистик мамлакатларда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва озодликка интилишнинг янги босқичи бошланди. Шарқий Европа мамлакатларида қарийб ярим аср ҳукм сурган тоталитар давлат тузуми инқирозга юз тутиб, демократик тартиботлар қарор топа бошлади. Югославия Социалистик Федератив Республикаси парчаланиб, унинг ўрнида бир неча мустақил республика, Чехословакия Социалистик Республикаси иккига бўлиниб, Чехия ва Словакия суверен давлатлари вужудга келди. Германия Федератив Республикаси ва Германия Демократик Республикаси бирлашиб, немислар яшайдиган улкан ҳудудда социалистик тузум барбод этилди. Айни чоғда собиқ СССР парчаланиб, унинг ўрнида мустақил тараққиёт йўлини танлаган 15 мамлакат ташкил топди.

Бошқача қилиб айтганда, бу даврга келиб кўпгина мамлакатларда мустақилликка эришиш масаласи дунёни кенг қамраб олган тарихий жараёнга айланди. Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши ана шу оламшумул жараён таркибида юз берди. **«Халқларнинг озодлик, Мустақиллик, бахт-саодатга азалий интилиши, ўз тақдирини ўзи белгилашга азм-у қарори ҳаётдаги чуқур ўзгаришларни ҳаракатга келтирувчи кучдир»**[1]**,** - деган эди Ислом Абдуғаниевич Каримов.

[1] Н.Жўраев. Ўзбекистон тарихи. 3-қисм. – Т.: Шарқ. 2011, 7 Б.

XX аср 90-йилларининг бошларига келиб Ўзбекистонда халқнинг ана шу азалий орзусини амалга ошириш кун тартибидаги бош масала бўлиб қолди.

Мамлакатда шундай вазият вужудга келдики, бир томондан: зўравонликка асосланган, маъмурий буйруқбозликка хос бўлган марказлашган давлат сақланиб қоладими ёки демократик жараёнлар чуқурлашиши эвазига иттифоқдош республикалар суверенитети таъминланадими? - деган масала долзарб бўлиб қолди. Иккинчи томондан, ўша даврдаги СССР раҳбарияти мамлакат ичкарисидаги вазиятни тўғри баҳолай олмади, миллий республикаларда мустақилликка эришишга интилишнинг тобора кучайиб бораётганининг олдини ололмай қолди.

СССР Олий Совети ҳам, СССР Президенти ва Ҳукумати ҳам инқирозий ҳолатдан чиқишнинг йўлини топа олмай қолди. Хуллас, 90-йилларнинг бошларига келганда марказ ва иттифоқдош жумҳуриятлар ўртасидаги муносабатлар кескинлашиб, марказий ҳокимиятнинг обрўйи пасайиб кетди. Сиёсий, иқтисодий ва хўжалик ҳаёти бошқарилмай қолди. Оқибатда турмушнинг барча соҳаларидаги салбий аҳволдан халқнинг кун сайин норозилиги ортиб, турмуш даражаси ёмонлаша бошлади. Ишлаб чиқариш ва меҳнат интизоми издан чиқди. Бу ҳол табиий равишда халқнинг кўзини очди, энди у эскича буйруқбозлик усулини қабул қила олмай қолди.

Қисқа қилиб айтганда, шу вақтга келиб республикалар суверенитетини ва инсон ҳуқуқларини поймол қилган тоталитар буйруқбозлик бошқарувининг истиқболсиз эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсата бошлади.

Шуни айтиш керакки, собиқ Иттифоқда халқ хўжалигини бозор иқтисодига ўтказиш масаласи 1987-йили халқ депутатлари II сезди қарори ва иқтисодиётни соғломлаштиришга қаратилган Ҳукумат Дастурида тилга олинган, у 1990-йил май ойида Олий Совет III сессиясида муҳокама қилинган эди.

Халқ депутатлари Ҳукумат Дастурини муҳокама қилар эканлар, бозор иқтисодига ўтиш обектив зарурият, бундан бошқа йўл йўқ, деган хулосага келдилар. СССР Олий Совети III сессиясининг «Бошқариладиган бозор иқтисодига ўтиш ҳақида»ги қарорида бозор иқтисодиётига ўтиш иқтисодий ислоҳотларнинг асосий мазмунини ташкил қилади, деб қайд этилди. Шу боис бу борадаги Ҳукумат концепциясини депутатлар фикр-мулоҳазалари асосида қайта ишлаш ва 1990-йил 1-сентабрига тайёрлаш белгиланди.

СССР Раҳбариятида шу йўналишдаги амалий ишлар қизғин тус олди. 1990-йил 25-июлда СССР Президентлик Кенгашида Бош Министрнинг мамлакатни бозор иқтисодиётига ўтказиш юзасидан қўшимча чоралар ҳақидаги ахбороти тингланди. 1990-йил 27-июли ва 30-августида СССР Президентининг олимлар, мутахассислар, оммавий ахборот воситалари вакиллари билан иқтисодий ислоҳотлар мавзуидаги учрашуви бўлди.

1990-йил сентябри бошларида СССР Олий Кенгаши IV сессиясида Н.Рижков «Бошқариладиган бозор иқтисодига ўтишга тайёргарлик ва мамлакат халқ хўжалигида барқарорликни вужудга келтириш ҳақида» маъруза қилди. Унда депутатларнинг аввалги фикрлари инобатга олинган вариант ишлаб

чиқилгани айтилса-да, сессия Ҳукумат Дастурини қабул қилмади. Бунинг муҳим сабаби депутатларда Ҳукуматга нисбатан ишонч йўқола борган эди. Айни чоғда Ҳукумат Дастури собиқ Иттифоқни сақлаб қолишни, шунингдек иқтисодиётни социалистик йўлдан ривожлантиришни кўзда тутар эди.

1990-йил 11-сентабрда РСФСР Олий Совети II сессияси С.Шаталиннинг «500 кун» Программасини қабул қилди. Унда қуйидаги масалалар кўтарилган эди:

- Фуқароларни мулкка эгалик ҳуқуқини, иқтисодий мустақилликни, эркин истеъмол бозори ва унда эркин нарх;
- корхонанинг мустақил иқтисодий фаолият ҳуқуқи;
- иттифоқдош республикаларнинг мутлоқ суверенитети;
- аҳоли турмуш даражасини пасайтирмасликни кўзда тутар эди.

СССР Олий Советининг 21-сентабрда бўлиб ўтган IV сессиясида бу Дастур ҳам қабул қилинмади. 1990-йил 24-сентабрда сессия «Халқ хўжалигини барқарорлаштиришнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифалари»ни муҳокама қилиб, Ҳукумат Дастури ва С.Шаталин Дастуридан иборат Ягона Дастур ишлаб чиқишга қарор қилди. 1990-йил 18-октябрда сессия: «Бозор иқтисодиётига ўтиш жаҳон амалиётидан келиб чиққан зарурат, аммо у иқтисодиётнинг социалистик йўналишига зиён етказмайди», - деб хулоса берди.

Демак, 80-йиллар охирига келиб, собиқ мамлакатда халқ хўжалигини бозор иқтисодиётига ўтказишни ҳаётнинг ўзи кун тартибига қўя бошлади ва унинг ҳуқуқий асосларини яратишни заруратга айлантирди. Шундай бўлсада, 1990-1991-йилларда иқтисодиёт орқага қараб кета бошлади ва халқнинг турмуш тарзи, шароити ёмонлаша борди. Мамлакат ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан таназзулга юз тута бошлади.

Мутахассислар ана шундай тисарилиш ҳодисасини мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётига учта йўналишдаги кучлар манфаатлари тўқнашгани билан изоҳлайдилар. Жумладан:

Биринчи кучлар - Н.Рижков ва В.Павлов Дастури тарафдорлари. Улар собиқ СССРни сақлаб қолиш, халқ хўжалигини марказдан бошқариш, ҳуқуқни кўпроқ марказда тўплаш ниятида эдилар. Улар иқтисодиётни ривожлантиришда социалистик йўлдан воз кечмасликни талаб қилар эдилар.

Иккинчи кучлар - С.Шаталин гуруҳи аъзолари тарафдорлари. Улар СССРни тарқатиб юбориш, иттифоқдош республикалар ўрнида суверен, Мустақил Давлатлар тузиш, чексиз хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, хусусийлаштириш, колхоз ва совхозларни тугатиб, фермер хўжаликлари тузишни кўзда тутдилар. Бу моҳиятан иқтисодий ривожланишнинг социалистик йўлидан воз кечишни билдирар эди.

Учинчи кучлар - бу М.Горбачёв Дастурини қувватловчилар. Улар муроса йўлини қидириб, юқорида тилга олинган ҳар икки дастур йўналишларини уйғунлаштириш ва СССРни сақлаб қолиш, марказлашган маъмурий буйруқбозлик ҳокимиятини йўқотмаслик, «шоковая терапия» («фалаж қилиб даволаш») усулидан фойдаланиш ғоясини илгари сурар эди. Янги Иттифоқ

Шартномасини тайёрлаш ҳам шу мақсадларга йўналтирилган эди. Жумладан, янги Иттифоқ Шартномасида мамлакат номини ҳам «Социалистик Республикалар Иттифоқи» деб эмас, «Мустақил Совет Республикалари», «Мустақил Давлатлар Иттифоқи» деб аташ тўғрисидаги таклифлар ҳам ўртага ташлана бошлади.

Шундай қилиб, собиқ СССР ижтимоий тараққиётида учта йўналиш-тоталитаризмга қайтиш, жаҳон тажрибасига хос трансформация ва социалистик йўналишдаги демократик кучлар тўқнашиб қолган эди. Табиийки, бу мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётида таназзулни вужудга келтирган эди.

1990-йил октабри охирида Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши IV сессиясида бу масала юзасидан Ҳукуматнинг ҳисоботи эшитилди.

Олий Кенгаш сессияси «вужудга келган аҳволдан чиқишнинг йўлини республиканинг иқтисодий мустақиллигига эришиш асосида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва жадаллаштиришдан иборат» деб ҳисоблади.

Ҳукумат Дастурига кўра, қуйидагилар Ўзбекистон халқ хўжалигини соғломлаштириш ва бозор иқтисодига босқичма-босқич ўтишнинг асосий йўналишлари қилиб белгиланди:

Мустақил давлат бўлмиш Ўзбекистон:

- ❖ бошқа республикалар билан мувофиқлаштирилган мустақил ижтимоий ва иқтисодий сиёсатни халқ хўжалигини ўзи бошқариш ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш соҳасида суверен ҳуқуқларини амалга оширади, хўжалик турмуши ва маданий турмушдаги миллий ўзига хослик сақланиб қолишини таъминлайди;
- ❖ бошқа Республикалар билан ўз иқтисодий алоқаларини эквивалентлик ва ўзаро манфаатдорлик асосида мустақил ҳал этади, бу алоқаларни мамлакатнинг яхлит халқ хўжалик комплекси доирасида ўзаро шартномалар ва битимлар билан тартибга солади;
- ❖ маҳаллий Советларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни кенг ривожлантириш, унинг мулкий ва молиявий негизини мустаҳкамлаш ҳуқуқларига кафолат беради;
- ❖ ўз ихтиёрида бўлган ҳамма воситалар билан меҳнат жамоаларининг ва фуқароларнинг иқтисодий ҳуқуқларини мустаҳкамлашга кўмаклашади, шу ҳуқуқларнинг ҳар томонлама ҳимоя қилинишини таъминлайди.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг 1991-йил 30-сентябр қарори билан Конституциявий мақом берилди. Жумладан, унда шундай дейилади:

1. «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида» 1991-йил, 31-августида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Қонунига Конституциявий мақом берилсин.
2. Ўзбекистон Республикаси амалдаги Конституция моддалари «Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида”ги Қонуннинг қоидаларига зид келган ҳолларда мазкур Қонунга амал қилинсин.
3. Конституция комиссиясиси тайёрланаётган «Республика Конституциясининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Қонуннинг қоидаларига амал қилинсин.

Шу тариқа қонун тарзида ҳуқуқий жиҳатдан расмийлаштирилган Ўзбекистон мустақиллиги барчанинг дилини қувончларга тўлдирди. Тошкентдаги Подёмник ишлаб чиқариш бирлашмасининг ишчиси, 21-сайлов округидан Ўзбекистон халқ депутати Ботир Қосимов сессия якунида сўзга чиқиб, шундай деди:

«Яширмайман, мустақиллик ҳақида гап-сўз кўп эди-ку, лекин ишнинг амалий қисмига келганда силжиш йўқ эди. Ниҳоят республикамиз Олий давлат ҳокимияти жуда муҳим қонун, давлат мустақиллиги тўғрисидаги ҳужжатни қабул қилди. Энди мана шу ҳар биримизга қувонч ва ифтихор туйғуларини олиб келган қарорни амалда қувватлашимиз зарур».

Шу тариқа халқимизнинг узоқ йиллар курашиб, интилиб қўлга киритган мустақиллик эрки қонун билан мустаҳкамлаб қўйилди.

3-савол баёни:

Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги ҳақидаги бу ҳужжатлар ўзбек халқининг асрий орзуси рўёбга чиққанлигининг ҳуқуқий ифодаси бўлди.

«Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонун ғоят катта аҳамиятга эга бўлганлиги учун бу муҳим ҳужжат ҳақида батафсил тўхташ лозим. Мазкур қонун асосида Ўзбекистоннинг ҳуқуқий ҳолати тубдан ўзгарди. Ўз моҳиятига кўра бу ҳужжат республика учун вақтинча конституция ролини ҳам ўйнайдиган бўлди. 17 моддадан иборат бу қонун суверен Ўзбекистон Республикасининг асосий белгиларини аниқлаб берди.

1-моддада Ўзбекистон Республикаси ўз таркибидаги Қорақалпоғистон Республикаси билан бирга мустақил демократик давлат, деб эълон қилинади.

2-моддада Ўзбекистон Республикасининг халқи суверен эканлиги ва у республика давлат ҳокимиятининг бирдан бир соҳиби эканлиги ҳақида гапирилади.

3-моддада Ўзбекистон Республикаси тўла давлат ҳокимиятига эга, ўзининг миллий давлат ва маъмурий-ҳудудий тузилишини, ҳокимият ва бошқарув идоралари тизимини мустақил белгилаш қонунлаштирилди.

5-моддада Ўзбекистон Республикасида Конституция, унинг қонунлари устун эканлиги ва давлат идораларининг тизими, ҳокимиятни қонун чиқаравчи, ижроия ва суд ҳокимиятига ажратиш тартиби асосида кўрилганлиги ҳақида гапирилди.

8-12-14-моддалар Ўзбекистон мустақиллигининг иқтисодий асосларини изоҳлаб берди.

13-14-моддаларда Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий алоқаларидаги мустақиллиги шарҳланди.

15-моддада Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инсон ҳуқуқлари умумий Декларациясига мувофиқ ҳолда республика фуқаролиги жорий этилиши, у фуқаролар миллати, элати, ижтимоий келиб чиқиши, қайси динга мансублигидан қатъи назар, бир хил ҳуқуқларга эгалиги ва улар Республика Конституцияси ва қонунлари ҳимоясида бўлишлари қонунлаштирилган.

16-моддада давлат рамзи бўлган герб, байроқ ва мадҳия ҳамда давлат тили ҳақида гапирилса, 17-моддада эса Ўзбекистоннинг Қорақалпоғистон билан муносабатлари хусусида сўз бориб, Ўзбекистон Қорақалпоғистоннинг ҳудудий яхлитлигини тан олиши ҳақида фикр юритилади, у Ўзбекистон таркибида эканлиги эътироф этилади (бу моддада Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон ўзаро муносабатлари икки томонлама тенглик асосида таркиб топиши кераклиги қонунлаштирилган). Шунингдек, бу моддада Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси таркибидан тегишли қонунлар асосида чиқиб кетиши мумкинлиги ҳам эътироф этилган.

Бундай Қонуннинг қабул қилиниши мустақиллик даврида қўлга киритилган ютуқларнинг натижаси ҳисобланади. Бу эса ҳуқуқий, иқтисодий ҳамда маънавий-ахлоқий муносабатлар натижаси сифатида муҳим аҳамиятга эга.

Назорат саволлари:

1. Мустақиллик тушунчасига изох беринг?
2. Мустақиллик учун курашларнинг тарихий босқичларини санаб ўтинг?
3. Иқтисодий ислохотларни амалга оширишда революцион йўл орқали ўтса бўлармиди?
4. Мустақиллик йилларида Қорақолпоғистон Республикаси Ўзбекистон таркибидан чиқиб кета оладими йўқми?
5. Мухолифат кучлар деганда нимани тушунасиз?

3-МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЎЗИГА ХОС ИСТИҚЛОЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИ

Режа:

1. Ўзбекистоннинг ўзига хос тарққиёт йўлини танлаши, тараққиётнинг «Ўзбек модели».
2. Ўзбекистон мустақиллиги ҳуқуқий асосларининг яратилиши.
3. Янги Конституция қабул қилиниши.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

ТараҚиёт йўли, реформация, шовинизм, ривожланишнинг турли моделлари, ижтимоий муаммолар, “Ўзбек модели”, ҳуқуқий асос, парламент, Конституция, муниципиал орган, демократлаштириш.

1-савол баёни:

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг кун тартибида жаҳон андозаларига мос келадиган давлат қуриш, сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий соҳада туб ислоҳотларни амалга ошириш, уларни қонун билан

мустаҳкамлайдиган ҳуқуқий тизимни вужудга келтириш вазифаси турар эди. Чунки собиқ социалистик тузумга хос ижтимоий муносабатлар ва жараёнлар эндиликда республикада барпо қилинажак янги жамият манфаатларига мос келмас эди. Мулкчилик, мулкка эгалик қилиш ва уни бошқариш, ишлаб чиқариш омиллари, бозор механизми, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётини нормал изга солиш ана шундай жиддий янгиланишларни тақозо этар эди.

Шуни ҳам айтиш керакки, жаҳонда ҳамма мамлакатбоп ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг тамойиллари, барча учун тавсия этиш лозим бўлган тайёр андозалари ҳеч қачон бўлмаган ва бўлмайди ҳам. Шу билан бирга ривожланишнинг маданий, маърифий, тарихий жиҳатдан асрлар мобайнида шаклланган анъаналари мавжуд бўлган Ўзбекистондай қадимий маконда ўзига хос йўл танлаш учун анча-мунча изланиш лозим эди. Бироқ, вақтни бой бермай, тезкорлик билан иш тутиш лозим эди. Шунинг учун ҳам **«Мустақил Ўзбекистон туғилган куниёқ оёққа туришга, ўзи юришга мажбур эди».**

Яна шуни таъкидлаш даркорки, Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритган пайтда мамлакат ичкарисида бўлгани каби унинг ташқарисида ҳам унга ишонмайдиган, шубҳа билан қарайдиганлар бор эди. Ҳатто собиқ марказдаги айрим «башорат»лар Ўзбекистонга нисбатан «ўзларингни Мустақил бошқаришга, Мустақил давлат қуришга қодир эмассизлар», «Сизлар мутъе, қарам халқсизлар», «Сизлар учун биз фикрлаймиз, назария яратамиз, сизлар эса бажарасизлар, холос» деб шовинистларча ғаразгўйлик қилса, мамлакат ичкарисидаги айрим тоифалар ўртасида «Энди Ўзбекистон қандай йўлдан боради? Қандай жамият қуради? Марказсиз яшай оладими? Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорлик таъминланадими?» - қабилидаги саволлар пайдо бўлган эди. Унга ҳар ким ўзича жавоб қидирар эди.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки куниданоқ, **«жаҳон ва ўзимизнинг амалиётимиздан олинган барча унумли тажрибани рад этмаган ҳолда ўз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлини танлаб олишга киришди».**

Албатта, мамлакат ҳаёт-мамот босқичида турган бир пайтда унинг янги жамиятга ўтиши билан боғлиқ вазифаларни бажариш давлат раҳбаридан янги шароитга мос бошқарув тизимини ишлаб чиқишни, жамиятнинг иқтисодий асосини вужудга келтиришни тақозо қилади. Аҳолининг барча тоифаларини ягона мақсад атрофида бирлаштирувчи ғоялар тизимини яратишни талаб этарди. Ўзбекистоннинг ўзига хос тараққиёт йўли ана шу тарзда шаклланди. Мамлакат мустақиллигининг ташаббускори ва раҳнамоси сифатида Президент худди ана шундай пайтда ўзининг қатъий, илмий жиҳатдан асосли, ҳаётий жиҳатдан яшовчан хулосаларини ўртага ташлади.

Ҳали собиқ иттифоқ мавжуд бўлган даврда И.Каримов республика раҳбарлигига келган вақтдан бошлаб республиканинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида жиддий равишда янгиланишни, туб ўзгаришларни бошлаб юборган эди.

Ислом Абдуғаниевич Каримов умумхалқ овоз бериш йўли билан мамлакат Президенти этиб сайланганиданоқ ўзининг бутун амалий фаолиятида халқ ва ватан манфаатини назарда тутиб фаолият кўрсатди. У Олий Кенгашнинг 1992-йил 4-январда бўлиб ўтган навбатдан ташқари IX сессиясида шундай деган эди: **«Менга қандай юксак масъулият юкланганини ҳис қилган ҳолда халқнинг муносиб турмуш кечириши учун қандай йўллар танлаганимиз ҳақида баъзи фикрлар билан ўртоқлашмоқчиман.**

Халқ иқтисодиётни барқарорлаштириш учун қатъий ҳаракатлар қилишни кутяпти. Ўтмиш қолдиқлари халқ елкасига оғир юк бўлиб қолган. Энг муҳим вазифалардан бири халқнинг бахтли ҳаётини таъминлашдир. Президент шиддат билан кириб келаётган бозор зарбаларига бардош берувчи, ёрдамга муҳтож кишиларни ўз ҳомийлигига олиши керак. Булар-кўп болали, кам таъминланган оилалар, ногиронлар. Бундан кейин ҳам биз учун шу тамойил қатъий бўлиб қолаверади».

Ушбу хулосалар И.Каримов томонидан мунтазам тўлдирилиб, қадам-бақадам янги қоида ва йўл-йўриқлар билан бойитиб борилди. Хусусан, 1992-йил август ойи охирида Ўзбекистон Мустақиллигининг бир йиллиги тантаналари арафасида Президентнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» номли Ўзбекистон мустақиллигининг назарий асослари чуқур таҳлил этилган асари нашрдан чиқди. Ушбу рисола кенг жамоатчилик томонидан маънавий ҳаётдаги янгилик ва муҳим қўлланма сифатида кутиб олинди. Унда Ўзбекистон истиқлолининг ҳам назарий, ҳам амалий муаммолари илмий жиҳатдан ўрганилиб, жамият сиёсий ривожининг, иқтисодий тараққиётининг, маънавий покланишининг асосий йўл-йўриқлари янгича мушоҳада ва ёндашув билан кўрсатиб берилди.

Маълумки, жаҳоннинг деярли барча мамлакатларида жамиятнинг бир ҳолатдан иккинчи бир ҳолатга ўтиш жараёни бир неча муҳим ижтимоий муаммолар билан узвий боғлиқ.

Булар:

- давлатнинг ислоҳотларни ўтказишдаги раҳнамолик роли;
- жамиятнинг моддий, маънавий ва ижтимоий имкониятларини сафарбар этиш;
- ўрта ҳол синфни шакллантириш;
- халқаро ҳамкорликни янада такомиллаштириш масалаларидир.

Таъбир жоиз бўлса, бу омилларнинг босқичма-босқичлиги, уларнинг аҳамияти, шунингдек, улардан алоҳида, ҳар бирининг ва барчаси бир бутун бўлган ҳолатда берадиган самарадорлиги ҳар хил сабабларга боғлиқ.

И.А.Каримов мамлакатнинг дастлабки йиллардаги ривожланиш жараёнларини чуқур таҳлил қилиб, Ўзбекистон давлат қурилиши ва иқтисодиётини ислоҳ қилиш дастурининг ўзаги сифатида қуйидаги бешта асосий қоидани ўртага ташлади:

Биринчидан, иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керак, у бирор мафкурага бўйсундирилиши мумкин эмас. Бунинг маъноси

шуки, иқтисодиёт сиёсатдан устун туриши керак. Ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодий муносабатларни мафкурадан ҳоли қилиш керак.

Иккинчидан, ўтиш даврида давлат бош ислоҳотчи бўлиши лозим. У ислоҳотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, ўзгартишлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши шарт.

Учинчидан, қонун, қонунларга риоя этиш устувор бўлиши лозим. Бунинг маъноси шуки, демократик йўл билан қабул қилинган янги Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя этиши лозим.

Тўртинчидан, аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсат ўтказиш.

Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим. Бу бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб келди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади.

Бешинчидан, бозор иқтисодиётига ўтиш обектив иқтисодий қонунлар талабларини ҳисобга олган ҳолда, яқин ўтмишимиздаги «инқилобий сакраш»ларсиз, яъни эволюцион йўл билан пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши керак.

Ана шу муҳим қоидалар Ўзбекистоннинг Мустақил ривожланиш ва тараққиёт йўлига асос қилиб олинди, янги жамиятга ўтиш даврининг негизини ташкил этди. Ўтган давр мобайнида бу қоидаларнинг амалга оширилиши Республикада ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини жорий этиш йўлидан изчил ҳаракат қилишни таъминлади.

2-савол баёни:

Давлат қурилиши ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнларини эркинлаштириш билан боғлиқ кўзда тутилган вазифалар пировардини давлат ҳокимиятининг барча тармоқлари ва тузилмаларини (қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимияти), қолаверса, муниципал ҳокимият тузилмаларини демократлаштириш, уларнинг бир-биридан мустақил ҳолда иш тутиши тамойилларини янада такомиллаштириш, давлат ҳокимияти ваколатларини босқичма-босқич муниципал органларга ва нодавлат ҳамда фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш тузилмаларига ўтказиб бориш кабилар ташкил қилади. Шу ўринда фуқаролик жамиятини барпо қилиш ғояси Президент томонидан Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги эълон қилинган дастлабки йилларданоқ ривожлантирилиб келинганлигини айтиш жоиз. Хусусан, Юртбошимиз ўзининг биринчи чақириқ Олий Мажлиснинг 1-сессиясидаги «Демократия - бош йўлимиз» номли маърузаларида бу масалага кенг урғу бериб, **«Бугун биз қандай давлат қураяпмиз? Унинг сиёсий ва ижтимоий негизи, унинг қиёфаси қандай бўлиши керак? Янги демократик жамият шаклланишида унинг таъсири қандай бўлади?» - деган саволларга жавоб топиш, бу хусусда атрофлича фикр юритиш фурсати етди»**[1] - дея алоҳида таъкидлаган

[1] Олий Мажлис Ахборотномаси. – Т.: 1995.

эдилар. Ва айни чоғда бу саволларни мушоҳада қилишни давом эттириб, жамиятимиз келажагини қуйидагича баён қилдилар: **«Биз фуқаролик жамияти қуришга интилмоқдамиз. Бунинг маъноси шуки, давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир».**

Шу ўринда жамият сиёсий ҳаётини эркинлаштириш, фуқаролик жамияти асосларини барпо қилиш вазифасининг Президент томонидан кейинги 3-4 йил давомида илгари сурилган устувор вазифалардан кенг ўрин эгаллаши кишини чуқурроқ мулоҳаза юритишга ундайди. Дарҳақиқат, ушбу устувор йўналиш Юртбошимизнинг 1999-йилдаги ўн тўртинчи сессиядаги маърузаларида ҳам, 2000-йил январ ойидаги иккинчи чақириқ Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида ҳам, қолаверса, 2002-йилдаги 9-сессиядаги маърузаларида ҳам энг асосий вазифа сифатида эътироф этилди. Бу ўринда Президент қуйидагиларга асосланди:

Биринчидан, юқорида таъкидланганидек, жамият ҳаётини эркинлаштириш, фуқаролик жамиятини барпо этиш ғояси бугун ёки кеча пайдо бўлган эмас. Балки, бу ғоянинг вужудга келиши мустақилликнинг илк ғоялари билан боғлиқ бўлиб, шу жиҳатдан ҳам адолатли фуқаролик жамиятини барпо этиш ғоясини Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги билан бир хил сиёсий маъно касб этади, деб қараш мумкин. Шундай экан, фуқаролик жамиятини қуриш, унинг сиёсий ҳаётини эркинлаштириш Ўзбекистон каби ёш мустақил мамлакатлар учун бир ёки бир неча йиллик жараён эмас. Лекин шу ўринда тарихан қисқа давр мобайнида Ўзбекистоннинг мисли кўрилмаган тараққиёт даражасига эришганлиги нафақат ватандошларимизда фахр ҳиссини, балки жаҳоннинг кўплаб сиёсий доираларида Ўзбекистонга нисбатан катта қизиқишни ҳам уйғота олганлигини алоҳида таъкидлаш адолатдан бўлур эди.

Иккинчидан, Ўзбекистонда жамият ҳаётини ислоҳ қилиш тамойилларидан бири бу - ислоҳотларни босқичма-босқич амалга оширишдан иборатлигини эътиборга олган ҳолда таъкидлаш лозимки, сиёсий ҳаётни эркинлаштириш ва жамиятнинг турли қатламлари сиёсий-ижтимоий фаоллигини ошириш билан боғлиқ эришилган натижалар бош мақсад йўлидаги муҳим қадам, босқич сифатида баҳоланиб келинади. Бу ҳақда Президент И.Каримов 1999-йилдаёқ: **«Биз бугунги эркинлаштириш жараёнларига, жамиятимизни демократиялаштириш натижаларига бу йўлда эришилган дастлабки босқич сифатида қараймиз»,** - деган фикрни илгари сурган эди.

Шу маънода ҳам агар эътибор берилса, 14-сессияда илгари сурилган устувор вазифага мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш сифатида қаралган бўлса, 2000-йилдаги иккинчи чақириқ Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида белгиланган вазифа моҳиятан ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларидаги демократлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш, янгича маъно-мазмун билан бойитиш, бу борадаги қўлланилаётган тадбирларнинг изчиллигини, самарадорлигини ошириш билан боғлиқ. И.Каримовнинг 2002-йил август сессиясидаги

маърузасида эса бу жабҳага янада кенгроқ ва чуқурроқ эътибор қаратилиб, бу масалалар бир йўла учта: яъни, ***биринчидан,*** инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг, сўз ва матбуот эркинлигининг, бир сўз билан айтганда демократик тамойилларнинг реаллигини таъминлаш; иккинчидан, нодавлат ва жамоат ташкилотлари фаолиятига фуқаролик жамиятини барпо этишнинг асоси сифатида қаралиши; учинчидан, марказий ва юқори давлат бошқарув органлари ваколатларини аста-секинлик билан қуйи тузилмаларга, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тузилмаларига бериб бориш билан боғлиқ бўлган устувор йўналишларда ўз аксини топган.

Қолаверса, бу устувор жиҳат Ўзбекистон давлат сиёсатида изчиллик ва узлуксизлик моҳиятига эгаки, бу мамлакатни модернизациялаш, жамиятни янгилаш жараёнини бир меъёрда ташкил этиш имконини беради.

2002-йили бўлиб ўтган иккинчи чақириқ Олий Мажлиснинг IX сессиясида Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов айни ана шу кўп қиррали ислоҳотларни амалга оширишнинг янги тамойилларини ўртага ташлади. **«Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари»** деб аталган ушбу маърузаси, айтиш мумкинки, катта консептуал аҳамиятга эга бўлди. Унда ислоҳотларга доир еттита масала - устувор йўналиш белгилаб берилди. Чунончи:

Биринчи устувор йўналиш - мустақилликни асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш. Уни ҳар бир фуқаро қадр-у қиммати, шахсияти, орияти даражасида англаш.

Иккинчи устувор йўналиш - мамлакатимизда хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш, давлатимизни ҳудудий яхлитлигини, сарҳадларимиз дахлсизлигини, фуқароларимиз тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш.

Учинчи устувор йўналиш - бозор ислоҳотларини янада чуқурлаштириш, кучли бозор инфратузилмасини яратиш, барқарор ва мустаҳкам иқтисодиётнинг муҳим шарти бўлган эркин иқтисодиёт тамойилларини жорий этиш.

Тўртинчи устувор йўналиш - инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, сўз ва матбуот эркинлигини, шунингдек, ошкораликни, жамиятда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг очиқлигини таъминлайдиган демократик тамойилларни амалда жорий этиш.

Бешинчи устувор йўналиш - жамият ҳаётида нодавлат ва нотижорат ташкилотларининг ўрни ва ролини ошириш, уларнинг фаолият доирасини кенгайтириш орқали фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнларини чуқурлаштириш, **«Кучли давлатдан - кучли жамият сари»** тамойилини амалга ошириш.

Олтинчи устувор йўналиш - суд-ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш, суд-ҳуқуқ идораларининг мустақиллиги ва таъсирчан фаолиятини таъминлаш, қонун устуворлигини, инсон ҳақ-ҳуқуқларини, эркинликларини ҳимоя қилиш, ҳуқуқ

органларини «жазоловчи» органлардан фуқаро манфаатини ҳимоя қиладиган, уни эркин яшашига кафолат берадиган органларга айлантириш.

Еттинчи устувор йўналиш - ислоҳотларнинг самарадорлигини белгилаб берадиган асосий таянч - инсон омилини кучайтириш демографик ва бошқа миллий хусусиятларни ҳисобга олиб кучли ижтимоий сиёсатни амалга ошириш, ижтимоий инфратузилмани, таълим ва соғлиқни сақлаш соҳаларини янада ривожлантириш, нафақа билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш, экологик ва бошқа хавф-хатарлардан ҳимоя қилиш.

Булар жамиятни ялпи янгилаш ижтимоий ҳаётни тубдан ислоҳ қилиш бутунлай янги тафаккурдаги мустақиллик даври фуқаросини шакллантириш каби узоқ муддатли, изчил давом этадиган сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий ва маънавий-маърифий ҳодисадир.

3-савол баёни:

Ҳар бир суверен давлатнинг ҳуқуқий асосларидан бири - унинг асосий Қонуни - Конституцияси ҳисобланади.

Тарихий ривожланиш кўрсатганидек, ҳар қайси жамият келажакни кўзлаб яшайди ва унинг пойдеворини имкон қадар мустаҳкамроқ қуришга ҳаракат қилади. Шу нуқтаи назардан қараганда мустақиллик йилларида давлатимиз, жамиятимиз эришган буюк ютуқ - Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бўлди.

Дарҳақиқат, Конституция тушунчасида давлатни бошқариш, мамлакат яхлитлигини таъминлаш, унинг мустақил давлат сифатида эътироф этилишининг асоси ижтимоий ҳаётнинг барча йўналишларини ривожлантириш йўл-йўриқлари тўла мужассамланган.

Туркистонда инқилобдан кейинги йилларда жаҳон тажрибаларига мувофиқ тарзда Конституциялар ишлаб чиқилди. Жумладан, Туркистон АССРнинг 1918, 1920-йилларда, Хоразм ва Бухоро Халқ Республикаларининг 1920-1921-йил, шунингдек, Ўзбекистон ССРнинг 1927, 1937, 1978-йилларда қабул қилинган Конституциялари шаклан республиканинг Асосий қонунлари эди. Лекин улар мазмун-моҳиятига кўра ҳақиқий мустақил давлатнинг Асосий Қонуни эмас эди. Тўғрироғи улар аввал РСФСР, кейинчалик СССР Конституцияларининг миллий республикалар шароитига мувофиқлаштириб кўчирилган, ҳаётий кучга эга бўлмаган нусхаси эди. Шу нуқтайи назардан кўрсатиб ўтилган Асосий Қонунларни Ўзбекистон давлати мустақиллигини ҳуқуқий асословчи Конституция деб қараб бўлмасди.

Ўзбекистоннинг янги Конституциясини яратиш ғояси 1990-йил 20-июнда «Мустақиллик Декларацияси»нинг қабул қилиниши билан бевосита боғлиқ. Мазкур Декларация қабул қилинган Олий Кенгашнинг иккинчи сессиясида бу ҳужжатдаги муҳим тамойиллар асосида давлатнинг янги Конституцияси ишлаб чиқилиши лозим, деган хулосага келинди. Сессия Президент И.Каримов раислигида 64 кишидан иборат Конституция комиссиясини тузиш тўғрисида қарор қабул қилди. Унинг таркибига депутатлар, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларнинг вакиллари, давлат ҳамда жамоат

ташкилотларининг, корхоналар, хўжаликларнинг раҳбарлари, таниқли ҳуқуқшунослар, олимлар ва мутахассислар кирди. Олий Кенгашнинг ўнинчи сессиясида Комиссия таркиби қисман янгиланди.

Конституциявий комиссия Раиси ишчи гуруҳ олдига қуйидаги вазифаларни қўйди:

- конституциявий ривожланишнинг жаҳон тажрибаси ўрганиб чиқилсин;
- бошқа мамлакатларнинг инсон ҳуқуқлари борасида, демократия ва қонунчилик соҳасида қўлга киритган ютуқлари ҳисобга олинсин;
- кенг халқ оммаси дилига яқин ва тушунарли бўлган сиёсий-юридик ҳужжатлар яратилсин.

Мазкур топшириққа мувофиқ, АҚШ, Франция, Канада, Германия, Швеция, Япония, Италия, Испания, Португалия, Греция, Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Покистон, Миср, Венгрия, Болгария, Литва давлатларининг Конституциялари чуқур ўрганилди, қиёсий таҳлил этилди. Шунингдек, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирувчи Россия Федерацияси, Белорус, Украина, Қозоғистон, Қирғизистон ва Туркманистон республикаларининг Асосий қонунлари ҳамда Конституция лойиҳалари диққат билан кўриб чиқилди.

Юқорида келтирилган манбаларни таҳлил этиш асосида хорижий давлатлар конституциялари мазмуни ва тузилишини тавсифловчи каттагина ҳажмли қиёсий жадвал тайёрланди. Ушбу таҳлилий жадвални жаҳон конституцияшунослиги тажрибаси намуналари умумлашмаси сифатида Республикамиз Президенти ўрганиб чиқди.

1992-йил баҳорида лойиҳанинг 149-моддадан иборат иккинчи варианти ишлаб чиқилди. Мамлакат Президенти иштирокида Конституциявий комиссиянинг навбатдаги мажлиси бўлиб ўтди. Мажлисда Конституция лойиҳаси устида олиб борилган ишлар тўғрисидаги ахборот тингланди. Таъкидланишича, ишчи гуруҳ Ўзбекистон халқ депутатлари, меҳнат жамоалари раҳбарлари, олимлар ва мутахассислар билан ҳамкорликда лойиҳанинг бешинчи кўринишини тайёрлади. Унда ўзбек халқининг тарихий, миллий ва маънавий хусусиятларини имкон қадар тўлароқ акс эттиришга ҳаракат қилинди. Мажлисда Конституция лойиҳасини узил-кесил ишлаб чиқиш учун 25 кишидан иборат ишчи гуруҳ (комиссия) тузишга қарор қилинди ва унинг зиммасига қуйидаги вазифалар юкланди:

- ҳуқуқий демократик давлат барпо этиш тажрибасини ҳар томонлама умумлаштириш ва уни Конституция лойиҳасида ҳисобга олиш;
- Ўзбекистоннинг демографик ва ижтимоий-сиёсий турмуш тарзи, унинг тараққиёти тажрибасини ҳамда депутатларнинг, турли ижтимоий гуруҳларнинг миллий-маданий марказларнинг мулоҳазалари ва таклифларини умумлаштириш;
- Конституциявий комиссия аъзоларидан тушган таклифларни кўриб чиқиш ва лойиҳага тегишли ўзгаришлар киритиш.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг лойиҳаси пухта ишловлардан сўнг Конституциявий комиссия қарори билан 1992-йил 26-сентабрда умумхалқ муҳокамаси учун матбуотда эълон қилинди.

Шундай қилиб, Конституция лойиҳасининг умумхалқ муҳокамаси Ўзбекистон халқининг иродасини бевосита аниқлаш, шунингдек, муҳокама давомида тўпланган бой материални ҳар томонлама ва чуқур ўрганиб, умумлаштириб, уни яхлит давлат иродаси тарзида Асосий Қонунда ифодалаш имконини берди. Конституция халқимизнинг сиёсий донолиги ва тафаккури маҳсули бўлди.

1992-йил 8-декабрда XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XI сессияси бўлди. Унда «Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилиш ҳақида»ги масала кўрилди. Бу хусусда Конституция комиссияси Раиси, биринчи Президент И.Каримов маъруза қилди. Ушбу маърузада сессия муҳокамасига ҳавола қилинган Ўзбекистоннинг асосий Қонуни республикада аввалги йилларда қабул қилган қонунлардан фарқли ўлароқ, демократик йўл билан тайёрланган бўлиб, унда йиллар давомида синовдан ўтган умуминсоний қадриятлар ўз аксини топганлиги, у кўплаб тараққий этган мамлакатларнинг тажрибаларини ўзига сингдирганлиги алоҳида уқтирилди. Шунинг учун ҳам мазкур Конституция ҳар қандай етакчи мамлакатнинг Конституцияси билан баҳслаша олиши мумкин», - деб таъкидланди.

Сессияда депутатлар лойиҳага 80 га яқин ўзгариш, қўшимча ва аниқликлар киритдилар. Жумладан, Конституциявий, Олий ва Олий хўжалик судларининг ваколат муддати ўн йилдан беш йилгача туширилди. Олий Кенгаш 84-моддани қуйидаги янги қисм билан тўлдирди: «Олий Мажлис Раиси ва унинг ўринбосарлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига ҳар йили ҳисобот бериб турадилар». 78-модданинг 8-бандига эса янги жумла қўшилди: «Вазирлар Маҳкамасининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикасининг бюджетини қабул қилиш ва унинг ижросини назорат этиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни жорий қилиш» ва ҳоказо.

Давлат ҳокимияти марказий органларининг бир қатор ваколат ва вазифаларини, авваламбор иқтисодий ва ижтимоий масалаларни ҳал этиш, бюджет ташкилотларини, коммунал хўжалик ва ободонлаштириш ишларини молиялаштириш, одамлараи иш билан таъминлаш ва аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича ваколатларини маҳаллий ҳокимият, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, маҳаллаларга босқичма-босқич ўтказиш жараёни амалга оширилмоқда.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон мустақиллик йилларининг дастлабки кунларида қандай йўллар мавжуд эди?
2. Социалистик тузум билан демократик тузум ўртасида қанай фарқ бор? Изохлаб беринг?
3. 2002 йил Олий Мажлисда нутқ сўзлаган Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислом Каримов қандай устувор вазифаларни белгилаб берди?
4. 1992 йили қабул қилинган янги Конституция олдинги Конституциялардан қандай фарқ қилади?

4-МАВЗУ: СИЁСИЙ ИСЛОҲОТЛАР.

Режа:

1. **Ўзбекистонда Олий давлат вакиллик органи - Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг шаклланиши.**
2. **Ўзбекистонда икки палатали Парламентнинг шаклланиши - қонунчилик палатаси ва Сенат фаолияти.**

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:
Хокимиятнинг бўлиниш принципи, Парламент, Олий Кенгаш, Олий Мажлис, чақириқ, сессия, Сенат, социалистик жамият, капиталистик жамият, бозор иқтисодиёти, Парламентлараро Иттифоқ, Европарламент, ЕХҲТ.

1-савол баёни:

Ўзбекистон тарихида биринчи марта бутунлай янги шароитларда сиёсий, иқтисодий ва маънавий ислоҳотлар кенг қамровли янгиланишлар амалга оширилиши йирик тарихий ва ижтимоий ҳодиса. Демократик ҳуқуқий давлатни шакллантириш борасидаги саъй-ҳаракатлар бу ишларнинг энг муҳими ҳисобланади.

Ўтган асрнинг 90-йиллари бошига келиб ёш мустақил давлатлардаги сиёсий вазият шундай эдики, улар олдида ижтимоий ривожланишнинг икки йўли турар эди. Биринчиси, халқ хўжалигини аввалгидек социалистик йўналишда ривожлантириш. Иккинчиси, тараққиётнинг социалистик ҳам, капиталистик ҳам эмас, балки жаҳон амалиёти синовидан ўтган бозор иқтисодиётига асосланган адолатли, демократик жамият қуриш йўлидан бориш эди.

Маълум бўлдики, тузумнинг социалистик тараққиёт йўли совет жамияти мисолида мутлақо ўзини оқламади. У маъмурий-буйруқбозлик усулига асосланган бўлиб, халқнинг ижодий, эркин меҳнатига қулай шароит яратмас эди. Иккинчиси эса ривожланган мамлакатлар синовига бардош берган, халқ турмушини яхшилашга қаратилган йўл эди. Ўзбекистон шуни танлади, шу йўлнинг сиёсий ва ҳуқуқий асосларини яратишга қаратилган ислоҳотларни амалга оширишга дадиллик билан киришди. Шу тариқа Ўзбекистон мустақил, ҳуқуқий, демократик давлат ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлига кирди, бозор иқтисодиётига ўтиш, халқаро ҳуқуқнинг мустақил субекти сифатида жаҳон ҳамжамиятига кириш йўлини тутди. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.Каримов «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобида **«Янгиланган жамиятнинг сиёсий ва давлат тузилиши инсонга унинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий турмуш тарзини эркин танлаб олишини кафолатлаши керак», -деб кўрсатган эди. Айни чоғда сиёсий соҳада бу «...Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ваколатларини ажратиш асосида миллий давлатчиликни барпо этиш, жамиятнинг сиёсий тизимини давлат идораларининг тузилишини тубдан яхшилаш, республика ҳукумати ҳамда маҳаллий ҳокимиятнинг**

ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қўйиш, адолатли ва инсонпарвар қонунчиликни вужудга келтириши мумкин», - деб таъкидлаган эди. Ана шу йўл-йўриқлар ва кўрсатмалар асосида мамлакатда кенг миқёсли ишлар амалга оширилди.

Ўзбекистонда Конституция талаблари асосида изчил равишда сиёсий ислоҳотлар амалга оширилар экан, 1993-йил 28-декабрида бўлиб ўтган мамлакат Олий Кенгашининг XIV сессиясида «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида», 1994-йил 22-сентабрда бўлиб ўтган XVI сессияда «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси тўғрисида» қонун қабул қилинди. Булар демократик тамойилларга асосланган ҳокимият бўлинишининг энг халқчил ва замонавий шакллари ҳисобланади. Айни пайтда бу соҳада туб ислоҳотларни амалга ошириш зарурати борлигини ҳам кўрсатади.

Биринчидан, шу вақтга қадар Ўзбекистонда собиқ иттифоқ даврида қабул қилинган айрим қонун ва меъёрий ҳужжатлар ҳамон амалда бўлиб, улардан бутунлай воз кечиш вақти етган эди. Чунки, улар мазмун ва моҳияти янгиланаётган давлат ва жамият учун мутлақо мос келмас ва ҳатто, янги жамият олдида турган туб мақсадларни амалга оширишга монелик қилар эди.

Иккинчидан, Ўзбекистон ўз олдига адолатли ҳуқуқий демократик давлат қуриш, тараққиётнинг бозор иқтисодиётига асосланган йўлидан бориш ва инсонпарвар фуқаролик жамиятини шакллантириш вазифасини мақсад қилиб қўйган эди. Бу борада ривожланган мамлакатлар, шунингдек, миллий озодлик ҳаракатлари орқали мустақилликка эришган ва тараққиёт йўлига кирган бошқа қатор давлатлар қонунчилик тажрибасидан фойдаланиш лозим эди.

Учинчидан, мустақил тараққиёт йўлида вужудга келаётган миллий давлатчилик тизими ҳар қандай мафкуравий таъсирдан холи, халқнинг ўзига хос тарихий, ахлоқий-маънавий ва руҳий қадриятларига мос бўлмоғи лозим эди.

Сайловларни қонун талаблари асосида ўтказиш учун мамлакат бўйича 250 округ ва 7192 участка сайлов комиссияси тузилди. Улар таркибига меҳнат жамоаларида обрў-эътибор ва ҳурмат қозонган, партиясиз бўлган муносиб кишилар киритилди. Сайловни кўппартиявийлик ва муқобиллик асосида ўтказишни таъминлаш учун қонунда белгиланган муддатларда тадбирлар белгиланди. 139 сайлов округида учтадан, 106 сайлов округида иккитадан номзод овозга қўйилди. Сайловда рўйхатга олинган 17 миллион 248 минг 464 сайловчининг 93,6 фоизи, яъни 10 миллион 526 минг 654 киши ўз конституцион ҳуқуқидан фойдаланди.

Вакиллик ҳокимияти органлари томонидан Олий Мажлис депутатларига 2 минг 850 номзод ҳамда вилоятлар, Тошкент шаҳри кенгашларининг, Қорақалпоғистон Жўқори Кенгесининг депутатлигига салкам 2 минг номзод кўрсатилди.

Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари шаҳар ва туман кенгашлари депутатлигига салкам 6 минг, сиёсий партиялардан депутатликка жами 6 минг 110, жумладан, биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутатлигига Халқ демократик партиясидан 247, «Ватан тараққиёти»

партиясидан 146, ҳокимиятнинг вакиллик органларидан 250 номзод кўрсатилди. Ҳамма жойда сайловлар қонун талабларига мувофиқ умумий, тенг, тўғридан тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилди. 1994-йил 25-декабрида, 1995-йил 8 ҳамда 25-январда бўлиб ўтган сайловларда сайловчилар халқнинг муносиб фарзандлари учун якдиллик билан овоз бердилар. Бу Олий Мажлис - янги Парламентни демократик йўл билан шакллантиришнинг мамлакатимиз тарихидаги илк тажрибаси бўлди.

Мустақиллик йилларида Олий Мажлиснинг халқаро парламент ташкилотлари билан алоқалари кенгайди ва чуқурлашди. Ўзбекистон Миллий парламент гуруҳи тузилди, Республиканинг Парламентлараро Иттифоқ, Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг Парламент Ассамблеяси ва Европарламент билан алоқалар бўйича парламент гуруҳларининг раҳбарлари тасдиқланди. Олий Мажлис вакиллари Парламентлараро Иттифоқ 93 ва 94-конференцияларида иштирок этди.

Олий Мажлис фаолиятидаги муҳим йўналишлардан бири Давлат мукофотларини таъсис этиш бўлди. Маълумки, ҳар бир мустақил давлатнинг ўзига хос давлат рамзлари бўлганидек, унинг ўзига мос мукофотлари ҳам бўлиши лозим. Шунинг учун 1995-йил 22-декабрида биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IV сессиясида «Давлат мукофотлари тўғрисида» қонун қабул қилинди. Бу қонунга кўра, республика фуқаролари меҳнат ва жанговар хизматлари, самарали, ижтимоий ва ижодий фаолиятлари учун давлат мукофотлари билан тақдирланадиган бўлдилар. Айрим ҳолларда Ўзбекистон Республикаси учун хизмат кўрсатган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари билан тақдирланишлари мумкин. Давлат мукофотлари Олий Мажлис томонидан таъсис этилади. Мукофотларга доир низомлар ва уларнинг тавсифлари Олий Мажлис томонидан тасдиқланади. Давлат мукофотлари билан Ўзбекистон Республикасининг Президенти тақдирлайди. Давлат мукофотлари гувоҳномаларининг намуналари, мукофотларга тақдим этиш ва уларни топшириш тартиби ҳам Президент томонидан тасдиқланади.

Давлат мукофотларининг нишонларини тақиб юриш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Мукофотлар билан тақдирланган шахслар қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёзлардан фойдаланадилар ҳамда пул мукофотини оладилар. Жумладан, Ўзбекистон Республикасида Олий даражадаги мукофот сифатида 1994-йил май ойида «Ўзбекистон Қаҳрамони» унвони ва «Олтин Юлдуз» медали таъсис этилди.

2010-йил 12 ноябрда Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримовнинг Олий Мажлиси Сенат ва Қонунчилик палатаси иштирокидаги ўтказилган Қўшма мажлисда “Мамалакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси”[1] номли маъруза қилган. Ушбу маърузада Президентнинг айрим

[1] И.А.Каримов. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Тошкент.: 2010.

ваколатларини Бош вазирга, Бош вазир ваколатларини эса парламентга ўтказилди. Бундан ташқари Олий Мажлис депутатлари ваколатлари ҳам кескин ошиилди. Уларнинг жамият олдидаги иштирокларини оширилди.

Қолаверса, 2017-йил 22 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан Олий Маждис депутатлари олдида маъруза қилиб, улар олдидаги муҳим вазифалар, ваколатлари тўғрисидаги батафсил таклиф ва вазифаларни белгилаб берди.

2-савол баёни:

Ўзбекистон XXI асрга жамият ривожида тез суръатлар билан ўзгаришлар юз бераётган, одамларнинг сиёсий онги ва дунёқараши ўсиб бораётган, мамлакатимиз жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиб бораётган даврда қадам қўйди.

Мана шу жараёнларни чуқур таҳлил қилган давлатимиз раҳбари 2000-йил II чақириқ Олий Мажлиси иккинчи сессиясида қилган «Ўзгариш ва янгиланиш - ҳаёт талаби» номли маърузасида икки палатали парламент тузиш ғоясини илгари сурди. Бу мамлакатимизда демократик ислоҳотларни босқичма - босқич амалга ошириш тамойилига тўла мос эди.

Шу боис ҳам 2001-йил 6-7-декабр кунлари бўлиб ўтган Олий Мажлиснинг еттинчи сессиясида икки палатали парламент тузиш ғояси муҳокама қилинди ва бунинг учун зарур омиллар - юқори малакали сиёсатшунослар, юристлар, иқтисодчилар корпуси шаклланганлигини, шунингдек, кўппартиявийлик тизими қарор топганлигини ҳисобга олиб мамлакатда икки палатали парламент тузиш зарур, деган хулосага келди. Олий Мажлиснинг еттинчи сессияси 2002-йил 27-январ куни кейинги чақириқда икки палатали парламентни шакллантириш масаласи бўйича Ўзбекистон Республикаси референдумини ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилди. Референдумда овоз бериш бюллетенига «Сиз келгуси чақириқ Ўзбекистон Республикаси парламенти икки палатали қилиб сайланишига розимисиз?» деган савол киритилди.

2002-йил 4-5-апрел кунлари бўлиб ўтган иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг саккизинчи сессиясида «Референдум якунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этишнинг асосий принциплари тўғрисида» Конституциявий қонун ва «2002-йил 27-январда ўтказилган Ўзбекистон Республикаси референдумининг якунлари бўйича амалга ошириладиган қонунчилик ишларининг асосий йўналишлари тўғрисида» қарор қабул қилди. Бу ҳужжатлар икки палатали парламент тузиш ишларини бошлашга ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Бундан кейин ҳам Ўзбекистон Республикасининг олий давлат вакиллик органи - парламентининг номи Олий Мажлис деб аталаверади. Унинг таркибида икки палата тузилади. Қуйи палата - қонунчилик палатаси, юқори палата - Сенат деб аталади. Бироқ икки палатали парламент дарҳол тузилмайди. Иккинчи чақириқ Олий Мажлиси бир палатали парламент сифатида у сайланган муддатда 2000-2004-йилларда фаолият юритади. Натижада икки палатали парламент 2004-йилнинг декабр ойида ўтказиладиган сайловлар

асосида шакллантирилади. Қуйи палатага 120 депутат сайланди. Сенат 100 та сенатордан иборат бўлди. Сенатга Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридан 6 нафардан, жами 84 киши сайланди. Президент томонидан тайинланадиган 16 нафар эл-юртда обрў-эътибор қозонган кишилар Сенатнинг аъзоси бўлишади. Бу мамлакатимизда миллий давлатчилигимиз тарақ-қиётида янги босқич бошланганини билдирар эди.

2005-йил 28-январда Олий Мажлис қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси бўлиб ўтди. Унда мамлакатимизнинг биринчи Президенти И.А.Каримов **«Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ қилишдир»,** деган мавзуда маъруза қилди ва Ўзбекистоннинг бундан буён мустақил, ўзига мос ва хос тараққиёт йўлидан бориши билан боғлиқ ҳам назарий, ҳам амалий йўл-йўриқларни кўрсатиб берди.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз раҳбари ушбу маърузасида 2004-йил декабр ойида ўтказилган сайловлар якуни бўйича ўз хулосаларини билдирар экан, жамият ҳаётини ислоҳ қилиш тизимининг бугунги ҳолатига алоҳида эътибор қаратиб, **«мамлакатимизнинг демократик янгиланиш ва эркин ижтимоий тузумга хос бўлган барча асосий қадриятларни ўзида мужассам этган фуқаролик жамияти барпо этиш йўлидаги босқичма-босқич, изчил ҳаракати ҳозирги кунда ҳеч қандай куч тўхтата олмайдиган муқаррар, қонуний жараёнга айланди»,** - дея баҳо берди.

Ўтиш даври ва миллий давлатчиликни барпо этиш шароитида обектив зарурат бўлган кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамиятига изчил ва босқичма-босқич ўтишга эришиш ушбу даврда давлат тизимини ислоҳ этишнинг асосий ва ҳал қилувчи вазифаси бўлиши даркор. Бу даврда давлат ва жамият қурилиши соҳасида амалга оширилаётган демократик ислоҳотлар натижасида мамлакатимизнинг қонун чиқаравчи олий органи - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси икки палатали парламентга айлантирилди.

Бу борадаги асосий вазифа қуйи палата - Қонунчилик палатасини мунтазам фаолият кўрсатадиган профессионал органга айлантириш, юқори палата - Сенатни ҳудудлар манфаатларини ифода қиладиган вакиллик органи сифатида шакллантиришдан иборат эди. Шу тариқа қабул қилинаётган қонун ҳужжатларининг сифатли ва асосли бўлишига эришиш билан бир қаторда, ўзаро мутаносиблик ва мувозанатни сақлаш бўйича самарали тизими яратилмоқда, умумдавлат ва ҳудудлар манфаатларининг ўзаро мувозанати таъминланмоқда, аҳолининг мамлакатимиз ижтимоий ва сиёсий ҳаётидаги иштироки кўламини янада кенгайтириш имкони туғилмоқда.

Икки палатали парламентимизнинг ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтириш, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият ўртасидаги ваколатларнинг янада мувофиқлашувини таъминлаш билан боғлиқ масалаларни ҳал этишда Президент ваколатларининг бир қисмини юқори палата - Сенатга ўтказиш, шунингдек, Бош вазир ҳуқуқ ва ваколатларини кучайтириш муҳим аҳамият касб этди.

2014-йил 21 декабр куни Олий Мажлис депутатлиги, Вилоят, туман, шахар депутатлигига сайловлар бўлиб ўтди. 2015-йил январ ойида хар бир вилоятдан 6 тадан Сенаторлар шакллантирилиб, улар Олий Мажлисга тақдим этилдилар.

Назорат саволлари:

1. Сиёсий жараёнлар ва уларнинг фаолияти тўғрисида нималарни биласиз?
2. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида сиёсий соҳада қандай ўзгаришлар содир бўлди?
3. Олий Кенгаш фаолияти нима учун тугатилиб унинг ўрнига Олий Мажлис ташкил этилди?
4. Республикада унвонлар таъсис этиш ва уларни тақдирлаш кимни вазифасига киради?
5. Ўзбекистонда Сенат фаолияти тўғрисида маълумот беринг?

5-мавзу: МИЛЛИЙ ДАВЛАТЧИЛИК ПОЙДЕВОРИНИНГ БАРПО ЭТИЛИШИ

Режа:

1. **Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши бошқарувдаги янги усулларни қарор топиши.**
2. **Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимидаги ўзгаришлар.**

Мавзуга оид таянч тушунча ва тамойиллар:

Конституция, Вазирлар Махкамаси, бюрократия, директива, Ўзбекистон ССР Президентлик институти, акт, хаос, КПСС сиёсати.

1-савол баёни:

Инсоният тарихидан маълумки, ҳар қандай жамиятда давлат ва бошқарув, ўша давлат конституциясида кўзда тутилганидек, унинг туб мақсадларига мос бўлиши керак. Буни Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги ижтимоий ҳаёт ҳам тақозо қила бошлади.

1991-йил сентабр ойидаёқ И.Каримов: **«Биз Ўзбекистон давлати миллий сиёсатининг аслида барча йўналишларини ва стратегиясини қамраб олувчи кенг кўламдаги ва истиқболга мўлжалланган дастурини ишлаб чиқдик ва амалга ошира бошладик. Бу сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири бошқаришнинг демократик шаклига, умуминсоний қадриятларига асосланувчи реал мустақил миллий давлатчиликни қарор топтириш»,** - деб таъкидлаган эди.

Ўзбекистон Конституциясининг 89-моддасида қайд қилинганидек, «Ўзбекистон Республикаси Президенти Ўзбекистон Республикасида давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғидир».

Конституцияда кўзда тутилганидек, Ўзбекистон Республикаси ижроия ҳокимияти олий идоралари тизимига республика Президенти ва Вазирлар Маҳкамаси киради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, давлат суверенитети, хавфсизлиги ва ҳудудий яхлитлигини муҳофаза этиш, миллий давлат тузилиши масалаларига доир қарорларни амалга ошириш юзасидан зарур чора-тадбирлар кўради.

Маълумки, Ўзбекистон Президенти лавозимининг таъсис этилиши 1985-йил апрелида собиқ Иттифоқда бошланган қайта қуриш жараёнлари билан, айниқса, 1988-89-йиллардаёқ авж олиб кетган иқтисодий ва сиёсий ислоҳотлар билан боғлиқ.

Шу йилларда «юқори»нинг кўрсатмаларига (**Директива**) ўрганиб қолган марказий ва маҳаллий бошқарув идоралари қайта қуриш жараёнида аввалги маъмурий-буйруқбозлик иш услуби учун қаттиқ танқидга учради, улар янги шароитга мос иш услубини топишга қийналдилар. Натижада давлат ҳокимияти бирмунча кучсизланди. Белгиланган иқтисодий ва ижтимоий режалар бажарилмай қолаверди. Ишлаб чиқаришга давлат раҳбарлиги бўшашиб, халқнинг моддий ва маданий турмуш даражаси тобора пасая борди. Қонунлар ва ҳукумат ҳужжатларининг ижроси устидан назорат камайди. Хуллас, мамлакатда бошбошдоқлик хавфи ортиб бориб, давлат ҳокимиятини марказда ҳам, жойларда ҳам кучайтиришга жиддий эҳтиёж туғилди. 1990-йиллар бошларида иқтисодий қийинчиликлар билан бир қаторда ижтимоий ва миллий муаммолар ҳам кучайди, бошқача қилиб айтганда «марказдан қочирма кучлар» фаоллашди, натижада қонун чиқарувчи ва ижро ҳокимиятини бирлаштирувчи, уларнинг жамият учун нафини оширувчи янги институтга эҳтиёж тобора сезила борди.

Бу эҳтиёж 1990-йил март ойида СССР халқ депутатларининг навбатдан ташқари учинчи Съездида атрофлича муҳокама қилинди ва СССР Конституциясига ССР Иттифоқи Президенти лавозимини таъсис этиш ҳамда унинг ваколатларини белгилаш ҳақида муайян ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Ўшанда баъзиларда ушбу лавозимнинг жорий этилиши якка шахснинг диктатурасини келтириб чиқариши мумкин, деган хавф ва чўчишлар ҳам мавжуд эди. Ҳатто, унга кўр-кўрона қарши чиққанлар ҳам бўлди. Масалан,

Маълумки, 1990-йил 24-мартида Ўзбекистон ССР Президенти лавозимини таъсис этиш ҳамда Ўзбекистон ССР Конституцияси (асосий қонуни)га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида Қонун қабул қилинди. Унга кўра республикада Президент лавозими таъсис қилинди. Бунда демократия жараёнларини янада ривожлантириш, сиёсий ўзгаришларни чуқурлаштириш, конституциявий тузумни, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва хавфсизлигини мустаҳкамлаш, республика давлат ҳокимияти ва бошқаруви олий идораларининг ўзаро алоқасини такомиллаштириш кўзда тутилди. Шу муносабат билан республика Конституцияси республика Президенти ҳақидаги янги - 12-боб билан тўлдирилди.

Ушбу бобда Президентлик бошқаруви таъсис этилишига боғлиқ қуйидаги қоидалар белгиланди:

Дастлабки конституцион қоидада Президент фаолиятининг демократик таомиллари кўрсатиб берилди. Унинг ҳузурида Президентлик Кенгаши

ишлайди. Кенгашнинг вазифаси давлат ички ва ташқи сиёсатининг асосий йўналишларини амалга ошириш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш чораларини ишлаб чиқишдан иборат эди. Кенгаш таркибига Вазирлар Кенгаши Раиси ҳам киради, унинг ишида Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Олий Кенгашларининг Раислари ҳам қатнашиш ҳуқуқига эга бўлди. Президент Республика Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш юзасидан фармонлар чиқаради. Ўзбекистонда янги жамият қуриш борасида тажрибалар орттирилиши билан Президентлик бошқаруви тобора такомиллаша боради. Жумладан, 1990-1992-йилларда Президентлик Ҳокимияти билан Вазирлар Кенгашининг ижроия бошқарув ҳокимияти қўшиб юборилиб Вазирлар Кенгаши Президент ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасига айлантирилди. 1990-йил 15-ноябрида Ўзбекистон ССР Президенти И.Каримов «Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг таркибини тасдиқлаш тўғрисида» Фармон чиқарди.

Маълумки, И.А.Каримов миллий давлатчиликни шакллантиришга доир барча нутқ ва асарларида кучли ижроия ҳокимиятининг жамиятда юз бераётган янгиланишлар, янгича тафаккур, ташаббус ва ислоҳотчилик фаолиятини ўтмиш иллатларидан, боқимандалик, текинхўрлик касаллигидан асраш, қонуннинг тўла қувват билан ишлашини таъминлаш зарурати деб, ҳисоблайди. Шунинг учун ҳам у «Озодлик» радиостанцияси мухбири билан суҳбатда: **«Ҳар қандай қонун фақат ижро қилинган тақдирдагина қонундир. Қонуннинг амалда ишлаши учун эса унга ёрдамчи актлар тузиш, энг асосийси эса, уни ҳаётга татбиқ этиш керак. Чунки ҳаётимизда парокандалик, тушунмовчилик ва ҳатто, ушбу парокандалик ва хаосни қўллаб-қувватлаб, лойқалатилган сувдан ўз манфаатига мос кўп нарсаларни олишни кўзловчи жуда кўп кучлар мавжуд.**

Энди сиз айтингчи, кучли бўлмаган ҳокимият қонунларнинг, баъзида унчалик оммалашмаган қонунларнинг ҳаётга татбиқ қилинишини таъминлаши мумкинми? Ахир, қонун хўжалик иқтисодий соҳасига тадбиқ қилинишидан илгари одамларнинг онгига етиб бориши шарт эмасми? Фақат ҳаётнинг ўзигина одамлар тафаккурини ўзгартириши мумкин. Биз бу босқични босиб ўтишимиз керак. Бундай даврда агар муҳим йўналишларни белгилаб берувчи, фуқароларни ҳимоя қилувчи, оддий одамлар ва уларнинг болаларини ҳимоя қилувчи, уларнинг энг муҳим кафолат - меҳнат кафолати билан таъминлайдиган кучли ҳокимият бўлмаса қанақасига инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлаш ҳақида гап бўлиши мумкин», - деб таъкидлаган эди.

Президентлик - республика бошқарувида энг муҳими - ҳокимият бўлинишини адолатли тарзда амалга ошириш имкони бор. Яъни қонун чиқарувчи, ижро ва суд ҳокимияти бир-бирига дахлсиз ҳолда иш олиб боради. Президентлик - республика бошқарувида ижро ҳокимияти Президент қўлида бўлади. Бу усул имкониятларини дунё тан олган.

Ҳақли савол туғилади: нима учун Президент Ислом Каримов бошқарувнинг айни шу усулини танлади? Масаланинг икки жиҳати бор:

Биринчидан, Шарқда азалдан давлат демократияга қанчалик кенг имконият яратиб берган бўлмасин, кучли ҳокимият мавжуд бўлган. Энг улуғ ва адолатпеша давлат бошлиғи қатъиятли, талабчан ва, айни пайтда, меҳр-мурувватли бўлиши билан ҳаммага ўрнак бўлган, ҳамиша тинчлик, адолат ва ҳақиқатга хизмат қилган. Акс ҳолда ҳар қандай ҳокимият анархияга айланиб кетиши ҳеч гап эмас.

Иккинчидан, бошқарувнинг парламентар - республика усулида Президент парламент йиғилишида унинг аъзолари томонидан сайланади. Президентлик - республика бошқарувида эса у умумхалқ сайлови йўли билан барча фуқароларнинг овоз бериши асосида сайланади. Бунда Президент ўз ваколатини парламентнинг саноқли аъзоларидангина эмас, кенг халқ оммасидан олади. Қолаверса, бунинг сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва демократик мазмуни ҳам бор.

Умуман олганда, жамиятни бошқаришда давлат бошлиқларини сайлаш тартиби ҳам жуда катта аҳамият касб этади. Парламентар - республика бошқаруви шаклидаги давлатда Президент парламент овози билан сайланади. Президентлик - Республика бошқаруви шаклидаги мамлакат президенти эса парламент иштирокисиз бевосита халқ томонидан сайланади, у ўз ваколатларини халқдан олган ҳисобланади. Ҳозирги замон давлатчилиги тажрибасига таяниб шуни алоҳида таъкидлаш мумкинки, бошқарувнинг Президентлик - республика шакли давлат бошқарувининг энг мақбул шаклидир.

Дарҳақиқат, тарихий тажриба, ён атрофимизда юз бераётган турли хилдаги бўҳронлар, айрим мамлакатларда ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг таҳликали тус олиши шундан далолат бермоқда.

Бошқарув аппаратини сақлаш харажатлари давлат бюджетининг 1,9 фоизини ташкил этди. Бу кўрсаткич бўйича Ўзбекистон бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олди. Масалан АҚШда бу кўрсаткич 1,1 ни ташкил этади.

Бундан ташқари бошқарув ходимлари сонини оптималлаштирилиши натижасида бошқарув ходимлари сони 40 минг кишига қисқартирилди, бу эса 40,5 миллиард сўмлик бюджет маблағларини тежаш имконини берди.

2-савол баёни:

Ўзбекистон мустақиллиги йилларида марказий ижро ҳокимияти тизимида ўзгаришлар бўлибгина қолмасдан, маҳаллий давлат ҳокимият органлари фаолиятида ҳам янги тизим талабларига мос тарзда муҳим амалий ишлар қилинганини таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг бошқарувнинг бу тизимида ислоҳот ўтказишни тақозо қилган омил нимадан иборат эди? Аввало шуни айтиш керакки, бу тизим ўз таркибига вилоят, туман, шаҳар, шаҳарлар таркибидаги туман, шаҳар, қишлоқ, посёлка Кенгашларини олувчи давлат муассасалари мажмуини ташкил этади.

Маълумки, 80-90-йилларнинг бошларига келганда бу муассасалар ўзларининг демократик хусусиятларини йўқотган эди. Маҳаллий кенгашлар ўзига хос равишда КПСС сиёсатини ҳаётга татбиқ этиш қуролига, аниқроғи партия ташкилотлари раҳбарлик қиладиган бир муассасага айланган эди. Бу - биринчидан.

Иккинчидан, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёни Маҳаллий Кенгашлар мустақиллигини кенгайтириш, ҳудудлар тизимида туб ўзгаришлар ясашни ҳам талаб қила бошлади. Маълумки, маъмурий-буйруқбозлик тизими шароитида ҳудудий тараққиёт кўпинча марказлаштирилган тарзда қайта тақсим қилинадиган давлат ажратмалари ҳисобига амалга оширилар эди. Эндиликда янгича муносабатларга ўтиш жараёнида маҳаллий ҳокимият органлари ўз ҳудудининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга бевосита масъул қилиб белгиланиши керак эди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин республикада бир қатор қонун ва расмий ҳужжатлар қабул қилинди. Улар орасида Олий Кенгашнинг ўн биринчи сессия-сида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси -Асосий Қонуни, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонун (1993, сентабр), «Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш идоралари ҳақидаги Қонун (1993, сентабр), «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашларига сайловлар тўғрисида»ги Қонун (1994, май) кабилар муҳим ўрин эгаллайди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 99-моддасида такидланганидек, вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда (туманга бўйсунадиган шаҳарлардан, шунингдек, шаҳар таркибига кирувчи туманлардан ташқари) ҳокимлар бошчилик қиладиган халқ депутатлари Кенгашлари ҳокимиятнинг вакиллик органлари бўлиб, улар давлат ва фуқароларнинг манфаатларини кўзлаб ўз ваколатларига тааллуқли масалаларни ҳал этадилар.

«Маҳаллий ҳокимият органлари, - дейилади Конституциянинг Сайлов комиссиялари таркибига саноат корхоналари, жамоат ташкилотлари, халқ таълими, соғлиқни сақлаш ходимлари ва маҳалла йиғинлари вакилларидан иборат 810 киши жалб этилди.

Бундай ишлар мамлакатнинг барча ҳудудларида амалга оширилди. Жумладан, Андижон вилоятида ҳам қонунларга тўла риоя қилинган ҳолда сайловга пухта тайёргарлик кўрилди. Олий Мажлисга вилоят, туман, шаҳар кенгашларига муносиб номзодлар кўрсатилади. Улар орасида олимлар, ҳуқуқшунослар, иқтисодчилар, врачлар, ўқитувчилар, ишчи-хизматчилар бор эди. Наманган вилоятида ҳам бошқа жойларда бўлганидек, депутатликка номзодлар кўрсатиш демократик принципларга амал қилинган ҳолда олиб борилди. Бу жараён сиёсий партиялар, ҳокимият вакиллик органлари иштирокида, муқобиллик асосида амалга оширилди. Шуни таъкидлаш керакки, вилоят ҳокимлиги сиёсий партиялар ҳамда ҳокимият органлари ўртасида ўзаро ҳурмат ва ижодий фикрлашувлар бўлишига катта эътибор берди. Сиёсий партияларнинг сайловларда тенг ҳуқуқли асосларда иштирок этишини таъминлаш учун керакли шарт-шароитлар яратиб берилди.

Натижада вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда маҳаллий вакиллик органлари бўлмиш Халқ депутатлари Кенгашларига халқнинг муносиб фарзандлари сайландилар. Яна шуни қайд қилиш лозимки, мустақиллик йилларида маҳаллий ижроия ҳокимият тузилишидаги муҳим ўзгариш ҳокимлик институтининг ташкил қилинишидир.

Қорақалпоғистон Республикасида халқ депутатлари туман, шаҳар Кенгашлари ва тегишли ҳокимларнинг фаолияти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Қонун ва Қорақалпоғистон республикасининг Қонунлари билан тартибга солинадиган бўлинди.

Шунингдек, 163 қишлоқ туманлари, 18 шаҳар туманларида, 120 шаҳарларда ҳокимлик идоралари ташкил қилинди.

Албатта, қисқа вақт ичида ҳокимликлар ўз ҳудудида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифаларини амалга оширишда, жойларда Олий Мажлис Қонунлари, Президент Фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ижросини таъминлашда, аҳолининг ижтимоий ҳимоясини ташкил қилишда муайян тажриба тўплади.

Ҳокимлик олдинги халқ депутатлари маҳаллий Кенгаши раислигидан ёки партия комитетлари биринчи котиблигидан лавозим ва ҳуқуқий мақоми билан анча фарқ қилувчи институтдир. Ҳокимликда энди кўпроқ мустақиллик, ўз ҳудудида ўз ҳукми ва сўзининг салмоғини ошириш, хўжалик ва иқтисодий бошқарувда қатъият билан ишлаш имконияти кенгайди. Ҳокимлик усулининг ихчамлиги, буйруқбозлик ва қоғозбозликнинг камайиши, ҳаётга ва ишлаб чиқаришга яқинлиги билан олдинги бошқарув тизими анъаналари ва усулларидан анча афзалликларга эга бўлди.

Жумладан, халқ депупатлари Сирдарё вилояти кенгашининг 1993-йил 9-октабрда бўлиб ўтган сессиясида И.Каримов шундай деган эди: **«Вилоятда кадрларни танлаш, уларни ўрганиш жараёнлари халқ депутатлари, фаоллардан сир тутилган. Кадрларни танлашда уларнинг малакаси, қатъиятлилиги, қобилияти эмас, аксинча, уларни ишга тайинлашда вилоят раҳбарига нисбатан шахсий эътиқоди, садоқати инобатга олинган. Лавозимларни таниш-билишчилик, ошна-оғайнигарчилик асосида тақсимлашга йўл очилган. Бу йўл билан тайинланган раҳбарлардан юрт, Ватан, истиқлол манфаати учун нима кутиш мумкин?»**

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларидаги масъул шахслар кайфиятини ўзгартириш, уларнинг маънавий-руҳий қиёфасини такомиллаштириш, лоқайдлик, сансалорлик, ўзи бўларчилик ва боқимандалик кайфиятларини йўқотиш зарур эди. Ҳар бир давлат ҳокимияти органи жойларда ўзининг нуфузига, обрў-эътиборига эга бўлмоғи, халқ устидан ҳукмрон гуруҳ эмас, аксинча халқ учун яшаётганлиги сингари ижобий фазилатларини чуқурлаштириш керак эди. Чунки айни ана шундай фазилат бутунлай янги тарихий шароитларда шаклланаётган янги давлатнинг, фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этади.

Мустақилликнинг дастлабки йиллари турли зиддиятлар, қарама-қаршиликлар, иқтисодий танглик, асаб таранглиги даври бўлди. Ана шундай пайтда маҳаллий ҳокимият органлари зиммасига ниҳоятда оғир масъулият тушди. Аниқ иш мароми, етилиб чиқаётган муаммоларни ўз вақтида англаш ва ўз вақтида ҳал этиш, кундан кунга янгидан янги юз бераётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий жараёнларни бошқариб туриш ниҳоятда катта истеъдодни, ҳозиржавобликни тақозо этади. И.Каримов ана шуларни назарда тутиб: **«Халқ вақтинча давом этаётган қийинчиликларга чидаши мумкин. Лекин билиб қўяйлик, такроран айтаман: адолатсизликка чидамайди! Буни унутиш масъул лавозимдаги шахсни бамисоли устунлари чириб қолган бинога ўхшатиб қўяди. Халқ қаллоб ва юлғичларни кўриб, билиб турибди ва ҳеч қачон кечирмайди. Халқнинг сабр-тоқати чексиз эмас».**

Дарҳақиқат, озиқ-овқат танқислиги юз берган, дўконлар пештахталари бўшаб қолган, пулнинг қадрсизланиши кескин ошиб турган бир пайтда худбинлик ва тамагирлик домига тушганлар ҳам йўқ эмас эди. Шунинг учун Президент ана шундай шахслар башарасини очиб ташлаш лозимлигини қайта-қайта уқтирди. Бу билан бир томондан давлатнинг нималарга қодир эканлиги кўрсатилса, иккинчи томондан халқни маҳаллий ҳокимият органлари орқали давлат атрофида жипслашти-риш масалалари ҳал қилинар эди.

Давлатимиз сиёсатининг бош йўли ҳуқуқий, демократик давлатни вужудга келтириш, ҳамма нарсадан қонунни устун қўйиш, қонун олдида барчанинг тенглигини таъминлаш, «фуқаро - жамият - давлат» принципини жорий этиш, ана шу йўл билан фуқаролик жамиятини вужудга келтириш. Бу принципга зид бўлган барча ҳаракатларга қарши мамлакатда қатъийлик билан кураш олиб борилди. Жойларда қонунни ҳурмат қилмаслик, уқувсизлик ва бошқа иллатлар туфайли мавқейини йўқотиб қўйган айрим вилоятлар ва ўнлаб туман ҳокимлари, маҳаллий ҳуқуқ органлари, савдо, табобат, маиший хизмат тармоқларининг раҳбарлари хизмат вазифаларидан озод этилди. Бу тузумни иллатлардан тозалаш, фуқаролик жамиятини шакллантириш, инсонга буюк неъмат сифатида қараш каби халқчил сиёсатнинг амалдаги кўриниши эди.

Шундай қилиб, 1991-2006-йиллар мобайнида республикада давлат ҳокимияти барча органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи қонунлар базаси вужудга келди. Улар марказий, вилоят, шаҳар ва туманлар даражасидаги давлат ҳокимияти ва бошқарув вазифаларини аниқ белгилаб берди. Бу мустақил миллий давлатчилигимизни таъминловчи муҳим шартлардан бири эди.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон Республикаси мустақилликни қўлга киритгандан кейин жамият қуриш йўлида қандай йўллар мавжуд эди?
2. Бугунги кунда Республика тизимидан кетаётган мамлакатларнинг тараққиётини изоҳлаб беринг?
3. Вазирлар махкамаси фаолияти ҳақида қандай маълумот биласиз?
4. “Кучли давлатдан – кучли жамият сари” концепция тушунчаси ҳақида қандай маълумот биласиз?

6-МАВЗУ: МУСТАҚИЛ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ТАРКИБИДА СУВЕРЕН ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

Режа:

1. **Ўзбекистон мустақиллиги йилларида Қорақалпоғистон давлатчилиги тараққиёти**
2. **Мустақил Қорақалпоғистон давлатининг ижтимоий - иқтисодий тараққиёти.**
3. **Халқ таълими фан ва маданият.**

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:
Марказий Осиё, Туркистон АССР, РСФСР, Қорақолпоғистон АССР, Оролбўйи кенгликлари, маънавий-руҳий яқинлик, Қорақолпоғистон Республикаси давлат байроғи, герби.

1-савол баёни:

ХХ асрнинг бошларида Марказий Осиё халқлари сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётида катта ўзгаришлар юз берди. 1924-йили Туркистон АССРнинг Амударё вилояти ва Хива хонлигининг Хўжайли ҳамда Қўнғирот туманлари ҳудудида Қозоғистон АССР таркибида Қорақалпоғистон Автоном вилояти ташкил этилди. У 1930-йилдан РСФСР таркибига кирди. 1932-йилда Қорақалпоғистон Автоном Республикасига айлантирилди.

Қорақалпоқлар тарихида 1936-йил муҳим сиёсий воқеалар йили сифатида абадий қолади. Чунки, шу йили улар ўз тақдирларини Ўзбекистон ССР таркибига кириш билан белгилади ва ўз танлаган йўлининг истиқболли эканлигини кўрсата олди.

СССР тарқалиб кетганидан сўнг мустақил Ўзбекистон таркибидаги суверен Қорақалпоғистон Республикаси мақомини олди. Бу табиий ҳодиса эди. Чунки, асрлар мобайнида қорақалпоқлар билан ўзбек халқи ўртасида дўстлик, қардошлик муносабатлари қарор топган, турмуш тарзлари ва дунёқарашларида муштараклик вужудга келган эди. Оролбўйи кенгликларида қадимий ўзбек ва қорақалпоқ аждодлари биргаликда яшаб, меҳнат қилишди. Ўзларининг муштарак тараққиёт йўлларини босиб ўтишди.

Қадимий туркий қавмнинг икки шажараси йиллар мобайнида ҳақиқий оғаиничилик фазилатларини кўрсатдилар, ўзаро муносабатларни чуқурлаштирдилар. Бу икки қавм маънавий-руҳий яқинлигини белгилайдиган асосий омил ва маданиятлар муштараклиги, уларнинг ўзаро яқинлиги эди. Дарҳақиқат, тиллар яқинлиги диллар яқинлигига олиб келди. Маданиятлар бир-бирини бойитди. Қадимий маданият намуналари, умуммиллий қадриятлар, жондош-у қондош бўлган ҳар икки миллат учун тарихий аҳамиятга эга бўлган анъаналар шаклланди. Шу асосда иқтисодий ҳамкорлик, ягона иқтисодий макон вужудга келди.

Ўзбекистон таркибида ўтган 60 йиллик тарих қорақалпоқ халқи учун жиддий ўзгаришлар даври бўлди. Маданий ва маънавий равнақ, санъат ва адабиётдаги юксалиш, қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришидаги катта ютуқлар бевосита қардош ўзбек халқининг беғараз ёрдами, оғаларча кўмаги билан дунёга келди.

Қардошлик ва яқин қўшничилик сингари юксак инсоний фазилатлар асрлар синовидан ўтиб, оғир кунларда энг ишончли қурол бўлиб хизмат қилди. Натижада, Совет ҳокимияти йилларидаги маъмурий-буйруқбозлик усули, сохта ва асоссиз миллий сиёсат, «улуғ оға»ларга хос сохта ва юзаки «миллатпарварлиб» бу макон халқларининг муносабатларига раҳна сололмади.

Қорақалпоқ ва ўзбек халқи бир неча ўн йилликлар мобайнида тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этишда, ижтимоий-иқтисодий муносабатларни янада чуқурлаштиришда ўз анъаналаридан унумли фойдаланиш йўлини танладилар. Ҳар икки халқ тақдири, истиқболи бир эканлигини, уларни муштарак орзулар, ягона интилиш бирлаштириб турганлигини очиқ-ойдин кўрсатдилар. Тарихан турли даврларда турли сиёсий ўзгаришлар ва қийинчиликларда тобланган дўстлик ва қардошлик муносабатлари бунга асос бўлди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, собиқ СССР даврида миллий масалардаги юзаки ёндашувлар, баландпарвоз шиорлар, асоссиз чақириқлар фақат «улуғ оға»лар манфаатига хизмат қиларди, холос. Бу шиорлар миллий равнақ, кичик халқларнинг миллий тараққиёти, иттифоқдош республикалар халқларининг миллий эҳтиёжларини қондиришдан узоқ эди. Тоталитар давлатчилик пайтида биринчи раҳбар бирон марта ҳам Қорақалпоғистондан бўлмаган, унинг халқи ҳаёти билан танишмаган, унга яқиндан ёрдам бермаган эди.

Қорақалпоғистон жамоатчилигининг Ўзбекистон таркибида давлат мустақиллиги ва республика мақомининг ҳуқуқий асосига эга бўлишга интилиши биринчи Президент Ислом Каримов томонидан қўллаб-қувватланди. Натижада 1990-йил 14-декабрда Қорақалпоғистон Республикаси Олий Кенгаши ўзининг IV сессиясида «Ўзбекистон Республикаси таркибида Қорақалпоғистон Республикаси Давлат суверенитети тўғрисидаги» Декларацияни қабул қилди. Мазкур Декларация 1991-йил 31-августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги Қонунда ўзининг ҳуқуқий мақомига эга бўлди. Унда Қорақалпоғистоннинг ҳудудий яхлитлиги ва мустақиллиги тўла эътироф этилди. Қонунда Қорақалпоғистон ва Ўзбекистон ўртасидаги муносабатлар тенг ҳуқуқлилик, икки томонлама шартномалар, битимлар ва бошқа қонун актлари асосида мустаҳкамланиши кўрсатиб берилди. Ҳар икки республика ўртасидаги сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий ва маданий муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг 1992-йил 8-декабрда қабул қилинган Конституциясида (70-75-моддалар) ўз аксини топди. Натижада икки томонлама ҳурмат асосида қорақалпоқ халқининг ўз тақдирини ўзи белгилаш, мустақил тараққиёт ҳамда миллий давлатчиликни мустаҳкамлашдаги роли ошди. Келажакка қатъий ишонч билан қарайдиган, олис истиқболни яратишнинг кафолатини берадиган ҳуқуқий мақомга эга бўлди.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланганидек (70-модда) Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси томонидан ҳимоя қилинади.

Конституциянинг 21-моддасига асосан Қорақалпоғистон Республикаси фуқароси айни пайтда Ўзбекистон Республикаси фуқароси ҳисобланади. Бу қорақалпоқ халқига Ўзбекистон халқларининг барча ҳуқуқлардан фойдаланиш имконини беради. Уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини кафолатлайди.

Қорақалпоқ миллий давлатчилиги ўз тараққиёти тарихида биринчи марта ана шундай инсонпарвар, адолатли, демократик имтиёзларга эга бўлди. Айни пайтда у суверен республиканинг барча атрибутларига эга. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси Олий Мажлисининг 1992-йил 14-декабрда бўлиб ўтган XI сессиясида Қорақалпоғистон Давлат байроғи, 1993-йил 9-апрелда бўлиб ўтган XII сессиясида Давлат тамғаси, 1993-йил 4-декабрда бўлиб ўтган XIV сессиясида Давлат мадҳияси тасдиқланди.

Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясига асосан 1994-йил 25-декабрда Олий Кенгашнинг 86 депутатдан иборат янги таркиби муқобиллик асосида сайланди. Айни пайтда парламент Қорақалпоғистон Республикаси Жўқарғи Кенгеси деб аталади. Жўқарғи Кенгеснинг 1995 йил 11 январда, Нукус шаҳрида бўлиб ўтган биринчи чақириқ биринчи сессиясида Жўқарғи Кенгес Раиси, унинг ўринбосарлари, мандат комиссияси, 8-қўмита раислари ва унинг аъзоларини сайлади. Айни пайтда депутатлар қўмиталар раислари раҳбарлигида республика қонунчилик тизимини яратишда фаол иштирок этмоқдалар.

Кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишдаги расмиятчилик ва тўрачилик иллатларига барҳам бериш алоҳида таъкидланди. Жўқарғи Кенгес амалда тарихга айланиб қолган ва ўтмиш сарқити ҳисобланган шўролар давридаги «Олий Совет Президиуми» ролини бажараётгани кўрсатиб ўтилди.

Жўқарғи Кенгес қўмиталари фаолияти ўз мақомига ва ўз олдига қўйган вазифаларга мос келмайди. Жумладан, улар муҳокама қилаётган масалаларнинг аксарияти ишлаб чиқаришга доир муаммолардир. Аксинча, қонунчилик билан шуғулланиш, ҳар бир қўмита ўз соҳаси бўйича қонунлар тизимини яратиш лозим.

Қонунчилик ҳокимияти - Жўқарғи Кенгес ўз вазифаси, Ижро ҳокимияти - Министрлар кенгаши ва суд ҳокимиятлари ўз мақоми доирасида иш олиб бормоғи лозим. Ана шунда ҳақиқий демократик жамият шаклланади.

1991-2008-йиллар, айтиш мумкинки, Қорақалпоғистон давлатчилиги шаклланиш даври бўлди. Айни пайтда бу ўлкада ҳозирги замон давлатчилиги илғор тажрибалари асосида, Ўзбекистон давлатининг кўмаги ва ёрдами билан амалдаги конституциялар доирасида ҳар томонлама ривожланмоқда. Фуқаролик жамияти тамойиллари тобора чуқурлашмоқда.

2-савол баёни:

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳотларни амалга оширишда кўп миллатли Қорақалпоғистон халқининг, ана шу мўтабар юрт кишиларининг ҳам муносиб ҳиссаси бор.

Шу боис мамлакат ҳукумати бу масалада Қорақалпоғистон Республикасини ҳар томонлама қўллаб-қувватламоқдаки, 1996-йили ушбу мақсадлар учун 10 миллиард сўм маблағ ажратилди. Бу Қорақалпоғистон миллий даромадининг 55 фоизини ташкил қиларди. Бундан ташқари, Қорақалпоғистонга берилаётган молиявий ёрдам миқдори 1994-йилга нисбатан 18 баробар кўпайди.

2006-йилга келиб Ўзбекистон марказий бюджетидан Қорақалпоғистонга берилаётган субвенсия, яъни молиявий ёрдам миқдори яна ҳам кўпайди ёки бутун Қорақалпоғистон бюджети харажатларининг 75 фоизини ташкил этмоқда. Ўзбекистон ҳукуматининг амалий ёрдами қорақалпоқ халқининг фидойи меҳнати туфайли кейинги йилларда Қорақалпоғистонда аҳоли турмуш шароитини яхшилаш, туб иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш борасида қатор ижобий натижаларга эришилди. Энг аввало, элда тинчлик ва барқарорлик мустаҳкамланди. Ҳамжиҳатлик билан юрт истиқболи йўлида меҳнат қилишга шароит яратилди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ Республикада мулкчиликнинг янги шакллари пайдо бўла бошлади. Ишлаб чиқариш ва хизмат соҳасида нодавлат секторнинг ҳиссаси ошиб борди. 2006-йилга келиб саноат, қишлоқ хўжалиги ва савдода бу кўрсаткич 90 фоизни ташкил этмоқда. Республика иқтисодиётининг бошқа йўналишларида ҳам модернизациялаш жараёни тобора чуқурлашмоқда.

Қорақалпоғистонда 1996-йили 51 та улгуржи тизим, шу жумладан 2 та савдо уйи, 13 та улгуржи савдо дўконлари ва омборлар, 17 та кўтара савдо бозор ҳамда Ўзбекистон товар хомашё биржаси Қорақалпоғистон бўлими 19 та супермаркет дўконлари фаолият кўрсатди. 1997-йилнинг биринчи январигача бўлган маълумотларга қараганда хусусийлаштиришдан тушган маблағларнинг умумий ҳажми 330 миллион сўмни ташкил этди. Унинг 20 фоизи республика ижтимоий тараққиётига ажратилди. 50 фоизи эса тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш мақсадида имтиёзли кредитлар ажратишга сарфланди. Шу билан бирга Қорақалпоғистон Республикаси давлат мулкини хусусийлаштириш қўмитаси хусусийлаштирилган корхоналар ва тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш мақсадида 13,8 миллион сўм кредит ажратди.

Бозор фондининг фаолияти сезиларли равишда фаоллашди. 1996-йилда республика фонд биржалари филиалларида 191,6 миллион сўмлик акциялар сотилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат корхоналарини акционерлик жамиятларига айлантириш, қимматбаҳо қоғозлар бозорини ривожлантиришга оид фармонларини бажариш амалда ўз самараларини бера бошлади.

Қорақалпоғистонда меҳнатга лаёқатли аҳолининг асосий қисми қишлоқда истиқомат қилади. Мустақиллик йилларида бошқа соҳалар қаторида аграр секторда ҳам иқтисодий қайта қуриш, бозор муносабатларига ўтиш рўй берди.

Қишлоқ хўжалиги илгаригидек, республика иқтисодиётининг етакчи тармоғи бўлиб қолди. 1997-йил 1-январ ҳолатига кўра республикада 263 та қишлоқ хўжалик корхонаси фаолият кўрсатди. Нодавлат секторининг жами ишлаб чиқарилган маҳсулотдаги улуши 98,3 фоизни ташкил этди. Айрим қишлоқ хўжалик маҳсулотлари, жумладан, пахта етиштиришда нодавлат корхоналарнинг ҳиссаси 97,9 фоизни, дончиликда 98,1 фоизни, картошкачиликда 99,7 фоизни, сабзавотчиликда 98,8 фоизни, полизчиликда 95,1 фоизни, боғдорчиликда 98,5 фоизни, пиллачиликда 100 фоизни, гўшт етиштиришда 98,9 фоизни, сут ва тухум ишлаб чиқаришда 99,4 фоизни, қоракўл тери ва жун етиштиришда 100 фоизни ташкил этди.

Деҳқончиликда экин майдонларининг таркиби ўзгарди. Агар 1991-йилда ғалла майдонлари экин майдонларининг 27,1 фоизини (жумладан, буғдой 1,9) ташкил этган бўлса, 1996-йилнинг охирида бу 35,8 фоизга етди (буғдой майдонлари 8,3 фоиз). Шу давр мобайнида буғдой етиштириш 13,6 минг тонна, яъни 3 марта, картошка 6,7 минг тонна ёки 2,3 марта, сабзавот 11,4 минг тонна, узум етиштириш 4 мартага кўпайди. Республика озиқ-овқат мажмуасида шахсий ёрдамчи хўжаликларнинг ҳиссаси тобора кўпайди.

Ташқи савдо оборотида импортнинг салмоғи 1996-йилда 46,2 фоизни ташкил қилди. Унинг ҳажми 1995-йилдагига нисбатан 3,4 марта кўпайди. Импорт маҳсулотлари таркибида асосан халқ истеъмол моллари 60,9 фоиз, қора ва рангли металлар 18,9 фоиз, озиқ-овқат маҳсулотлари 13,1 фоизни ташкил этди.

Узоқ ғарб мамлакатларидан келтирилган маҳсулотлар 70,1 миллион АҚШ долларига тенг бўлиб, бу жами импортнинг 66,4 фоизини ташкил қилди. Яқин хорижий мамлакатлардан республиканинг 130 корхоналари орқали 35,4 миллион долларлик маҳсулотлар олиб келинди. Яқин хорижий мамлакатлардан асосан шакар, буғдой, машина ва жиҳозлар, агрегатлар ва уларнинг эҳтиёт қисмлари, қувурлар, автомашиналар, ишлаб чиқаришни комплектловчи материаллар ва бошқа турдаги маҳсулотлар келтирилди. Хусусан, 2006-йилда Қорақалпоғистоннинг ялпи ҳудудий маҳсулоти аввалги йилдагига нисбатан 106,3 фоиз ўсди.

Мустақиллик йилларида республикада ижтимоий соҳалар ривожланишига эътибор кучайди. 1991-1996-йилларда Қорақалпоғистон Республикасида маълум демографик ўзгаришлар рўй берди. Туғилиш (минг киши ҳисобида) 1991-йилдаги 36,4 дан 1996-йилда 25,0 кишига қисқарди. Туғилишнинг камайиши ўз ўрнида республика аҳолисининг ўсиш даражасига таъсир этди. Жумладан, Ўзбекистоннинг вилоятлар ичида аҳоли ўсиши энг паст бўлган Тошкент вилояти (23,4) пасайиб кетди (18,6). Демографик ўзгаришнинг асосий сабабларидан бири туғилишнинг камайишига, аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ва экологик яшаш шароитларига боғлиқдир. 1991-1996-йилларда республикадан (келганларни чиқариб ташлаганда) 26,7 минг киши кўчиб кетган. 1997-йил 1-январ ҳолати бўйича республика аҳолиси 143 минг 764 кишини, шундан шаҳар аҳолиси 694,1 минг кишини, қишлоқ аҳолиси 74 минг

363 кишини ташкил этди. 1996-йилда аҳолининг ўртача йиллик ўсиши 1,36 фоизга тенг бўлди.

Ишсизлар сони ҳар йили ўзгариб турибди, 1996-йил охирида улар 4,2 минг кишига етди. 1996-йилда 16 минг ишчи ўринлари яратилди, жумладан, қишлоқ жойларида 8,5 мингта. Бу эса шаҳар ва туман меҳнат биржаларига мурожаат қилган фуқароларни иш билан таъминлаш имконини берди.

1996-йилда аҳоли жон бошига пул даромадлари 9628,8 сўмни, харажатлар эса 6300 сўмни ташкил этди ёки 1995-йилга нисбатан 2,2 ва 2,3 марта кўпайди.

Даромадларнинг кўпайиши истеъмол бозоридаги вазиятни жонлантирди. Аҳоли жон бошига товар айланиши ҳажми амалдаги нархларда 5 минг 36 сўмликни ташкил қилди ва 2,1 мартага, солиштирма нархларда эса 8,8 фоизга ўсди. Пуллик хизмат 2,8 марта, маиший хизмат 2,7 мартага кўпайиб жон бошига 679 ва 108 сўмни ташкил этди. Лекин шунга қарамасдан аҳоли жон бошига хизмат кўрсатиш ҳажми Ўзбекистон Республикаси кўрсаткичидан 2,2 марта кам бўлди.

1996-йилда аҳолига 7,2 миллиард сўмлик истеъмол моллари сотилган. Бу амалдаги нархларда 1995-йилдагига нисбатан 2,1 марта кўп. Товар айланишининг жами ҳажми 10,3 фоизга ёки 350,5 миллион сўмликка кўпайди. Товар оборот ҳажмида давлат секторининг улуши пасайиб, нодавлат секториники ўсиб борди. Расмий савдо тармоқларига нисбатан истеъмол ва буюм бозорларида ҳолат анча яхшиланди, жами товар оборотида уларнинг улуши 20 фоизга етди.

Ишчи ва хизматчиларнинг ўртача иш ҳақи изчил ўсиб борди. 1996-йилда у 1409 сўмдан 2761,1 сўмга етди ёки 1,96 марта кўпайди.

Қорақалпоғистон халқи И.Каримовнинг БМТ минбаридан туриб дунё мамлакатларини Орол денгизини сақлаб қолишга қарата чақириғини катта қониқиш билан кутиб олди. Унинг ташаббуси билан 1994-йил (14-январ) Нукусда Марказий Осиёнинг бешта давлат Президентлари ҳамда Россия Федерациясининг вакиллари иштирокида ўтказилган учрашувда Оролга ва Оролбўйи аҳолисига амалий ёрдам бериш масаласи муҳокама этилди. 1995-йил сентабрда И.Каримов ташаббуси билан Нукусда ўтказилган халқаро конференция эса тарихий воқеа бўлди. Бу анжуманнинг асосий ҳужжатларидан бири - Нукус Декларацияси бўлиб, унда бутун дунё жамоатчилиги эътибори Орол муаммосига қаратилди.

Аҳолини иш билан таъминлаш, уларнинг фойдали меҳнат билан шуғулланиши борасида қатор чора-тадбирлар мажмуи амалга оширилди. Натижада қуйидаги ютуқларга эришилди: 2002-йилда 22000 та, 2003-йилда 21000 та, 2004-йилда ҳам 21000 та, 2005-йилда 23000 тага яқин, 2006-йилда 22000 та, жами 109000 та иш жойи ташкил этилди. Шулардан 79000 тага яқини қишлоқ жойларида фаолият кўрсатмоқда. Ишлаб чиқаришнинг касаначилик усулига ҳам катта эътибор берилмоқда. Жумладан, айни пайтда ўлкада 650 та хонадонда аҳоли касаначилик билан шуғулланмоқда.

Республика аҳолисининг ўртача ойлик иш ҳақи 2002-йилдаги 17,5 минг сўмдан 2006-йилга келиб 96 минг 300 сўмга етди. Ўқитувчилар маоши ҳам

кескин ошди. Бу соҳада 2008-йил якунларига кўра кўрсаткич қарийб 2 бараварга етди.

3-савол баёни:

Қорақалпоқ халқи қадимий ва бой тарихга эга. Унинг миллий маданияти, жозибали санъати, мумтоз адабиёти, қадриятлари, удум ва анъаналари оламга машҳурдир.

Мустақиллик туфайли қорақалпоқ халқи жуда кўп қадриятларини қайта тиклаш имкониятига эга бўлди. Адолат ва тенглик, озодлик ва эрк учун курашган Эрназар Олакўз, Оллаёр Дўстназаров сингари халқ қаҳрамонларининг - жасоратли, ўт юракли Қорақалпоқ фарзандларининг орзу-армонлари амалга ошди.

Миллий маданият ва маънавиятнинг қарор топишига, қорақалпоқ халқининг классик шоирлари Бердақ, Ажиниёз боболар ижодий меросларининг тўла тикланишига, азиз хотираларининг улуғланишига йўл очиб берди.

Бугунги кунда Ибройим Юсупов, Тўлепберген Қаипбергенов, Тиловберген Жумамуратов каби қорақалпоқ ёзувчи ва шоирларининг асарлари халқларимиз маънавий хазинасидан муносиб жой олди. Собир Камолов, Чаржау Абдиров каби йирик олимлар Ўзбекистон фани ривожига жуда катта ҳисса қўшдилар.

Бугунги кунда республика халқ таълими тизими миллий уйғониш, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ривожига хизмат қилишда етакчи рол ўйнамоқда.

Республикада янги типдаги ўрта умумтаълим муассасалари - лицейлар, гимназиялар ва алоҳида фанларни чуқурлаштирилган ҳолда ўқитиладиган мактаблар тез ривожланмоқда. 1996-йил охирида республикада 743 та умумтаълим мактаби фаолият кўрсатди, шу жумладан, айрим фанларни чуқурлаштирилган ҳолда ўқитиладиган мактаблар 1991-йилда 31 та бўлган бўлса, 1996-йилда 169 тага етди, лицей ва гимназиялар 19 тага етди. Ўтган йилнинг ўзида ўқувчилар сони 1743 нафарга кўпайди.

Барча қишлоқ ҳунар-техника билим юртларида тракторчи-машинистлар тайёрлаш чегараланиб, ўрнига турли минтақалар учун зарур бўлган кадрлар тайёрлашга эътибор кучайтирилди. Миллий ҳунармандчиликни ривожлантиришга, гилам тўқиш, керамик буюмлар тайёрлаш, ганчкорлар ва бошқа шу каби ҳунар эгаларини тайёрлашга аҳамият берила бошланди.

Республикадаги 22 та ўрта махсус ўқув юртларида, шу жумладан, кундузги бўлимда 11,8 минг ўқувчи таълим олмоқда. Бердақ номидаги Қорақалпоғистон Давлат Университети ҳамда Ажиниёз номли Нукус Давлат педагогика институтида олий маълумотли мутахассислар тайёрланмоқда. Бу ўқув юртларининг кундузги бўлимларида 9 минг нафар талаба ўқимоқда. Университетда қишлоқ хўжалиги ва тиббиёт ихтисослиги бўйича факултетлар ҳам мавжуд.

Бозор иқтисодиётига ўтиш даври қийинчиликларига қарамай республика ҳукумати халқ таълими моддий-техника базасини мустаҳкамлаш чора-тадбирларини кўрмоқда. Кейинги 6 йилда 42 минг 778 ўринли мактаб, 6 минг

660 ўринли боғча, 6 минг 840 ўринли касб-ҳунар коллежлари бинолари қурилиб фойдаланишга топширилди. Биргина 1996-йилнинг ўзида эса 3126 ўринли мактаб қуриб ишга туширилди.

1991-1996-йилларда фан соҳасида ҳам сезиларли ўзгаришлар бўлди. 1992-йилда Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг Қорақалпоқ филиалига Қорақалпоқ бўлими мақоми берилди. Унинг таркибида илгари 3 та институт мавжуд бўлган бўлса, яна иккита институт қўшилди. Тарих, археология ва этнография ҳамда биоэкология институтлари ҳам шу бўлим таркибига кирди. Ботаника боғи бўлинмасига эса бўлим мақоми берилди. 1994-йилда эса Фанлар Академияси таркибига Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли тажриба институти ва тиббиёт клиникаси ҳам киритилди.

Фанлар Академиясида ташкил этилган бундай тадбирлар олимларга табиий ва ижтимоий фанларни янада ривожлантириш, халқ хўжалиги ва маданиятни юксалтиришда муайян муваффақиятларни қўлга киритишга ёрдам берди. Қорақалпоқ фанида эришилган ютуқлар ҳамда тўрт жилдлик «Қорақалпоқ тилининг изоҳли луғати»ни яратишдаги хизматлари учун фанлар академияси бўлимининг 4 нафар илмий ходимлари (М.Қаландаров, Р.Эсемуратова, А.Тўрабоев, Д.Қозоқбоев) 1996-йилда Ўзбекистон Республикасининг Беруний номидаги Давлат мукофоти билан тақдирландилар.

1992-йилда Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги фанлари академиясининг Қорақалпоқ бўлими ташкил этилди. Унинг таркибига Ш.Мусаев номидаги Чимбой ер ишлари институти ҳамда шоличилик ва чорвачилик институтларининг филиаллари киритилди.

Нукусда САНИИРИнинг бўлими фаолият кўрсатмоқда. Республика олий ўқув юртларида ҳам илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Кейинги йилларда Тошкент олимлари кўмагида катта миқдордаги юқори малакали мутахассислар тайёрланди. Республикадаги 60 нафар фан докторлари ва 600 нафар фан номзодларидан деярли 30 фоизи Ўзбекистон Мустақиллиги йилларида илмий даража олдилар. Илгари фанлар академияси ҳақиқий аъзолигига сайланган Ч.А.Абдиров, С.К.Камолов, А.Б.Бахиевлар қаторига 1994-2000-йилларда Т.Эшанов, А.Даулетов, У.Ҳамидов ва Ж.Бозорбоев ҳам қабул қилиндилар. 1997-йилда эса икки нафар рассом (Ж.Изентаев ва Ж.Қуттимуратов) Ўзбекистон Республикаси Бадиий академиясининг академиклигига сайландилар.

Республикада юқори малакали кадрлар ўсишида айниқса, ижтимоий фанлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестатсия Комиссияси томонидан тарих ва археология, этнография, тил ва адабиёт бўйича номзодлик ва докторлик диссертацияларининг ҳимоя қилувчи ихтисослашган Кенгашларнинг ташкил этилаётганлиги муҳим аҳамият касб этмоқда.

Республика олимлари кейинги йилларда чет эл мутахассислари билан ҳамкорликда илмий изланишлар олиб бормоқдалар. Республика Фанлар Академиясининг Қорақалпоқ бўлими биоэкология институти ходимлари Германия олимлари билан биргаликда 1993-йилдан бери Оролбўйи экологияси муаммолари бўйича тадқиқотлар олиб боришмоқда. Тарих, археология ва

этнография институти Австралиянинг Сидней университети олимлари ҳамда француз археологлари билан биргаликда иш олиб бормоқдалар. 1995-йилда Мўйноқда Германия Федератив Республикаси ёрдамида биоэкология институтининг халқаро экология станцияси очилди.

Мустақил Ўзбекистон ва Қорақалпоғистоннинг долзарб масалалари республика шоир ва ёзувчилари ижодида катта ўрин эгаллайди. Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири Ибройим Юсупов, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси Тўлепберган Қаипбергеновлар қаторига янги номлар келиб қўшилди. Сагинбай Иброҳимов, Кенесбой Раҳмонов каби шоирлар, Гулойша Эсемуратова, Ўзарбой Абдураҳмонов, Муратбой Низановлар ана шулар жумласидандир.

Халқ таълими, фан, маданият равнақини таъминлаш Қорақалпоғистон Республикаси ва унинг халқи учун муҳим вазифалардан ҳисобланади. 2007-йилдаги маълумотларга кўра, ўлкада 761 та умумтаълим мактаблари фаолият кўрсатмоқда. Энг замонавий ўқув қуроллари билан жиҳозланган 76 та касб-ҳунар коллежлари, 7 та академик лицей ёш авлодга замонавий билим бериш билан шуғулланмоқда.

Санъат ва маданиятнинг бошқа соҳалари ривожига катта эътибор билан қаралмоқда. Айни пайтда Республикада 3 та театр, 4 та концерт муассасалари, 3 та музей фаолият кўрсатмоқда. Музейлар экспонатлари янгидан янги асарлар ва жиҳозлар билан бойиб бормоқда.

Улар сони 2002-йилда 78 мингта бўлган бўлса, 2006-йилга келиб 82 минг 600 тадан ошди. Бадиий адабиёт миллий маданиятининг муҳим бўғини сифатида ривожланмоқда.

2002-2007-йиллар мобайнида икки атоқли қорақалпоқ адиблари - Тўлепберген Қаипбергенов ва Ибройим Юсуповларга миллий маданиятнинг ривожланишидаги ғоятда катта хизматлари учун давлатимизнинг олий мукофоти - «Ўзбекистон қаҳрамони» унвони берилди. Бир қатор санъаткорларга «Ўзбекистон халқ артисти», «Ўзбекистон халқ рассоми», «Ўзбекистон санъат арбоби» унвонлари берилди.

Айни пайтда Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Қорақалпоғистон бўлими ўлкада фан тараққиётининг асосий таянчи вазифасини бажармоқда. 2002-йилда 3 та олий ўқув юрти ишлаган бўлса, 2007-йилга келиб улар сони яна иккитага кўпайиб, жами 5 тага етди. Уларда замонавий кадрлар тайёрлаш, ўқув-педагогик ишлар билан бирга фан тараққиётига хизмат қиладиган кенг миқёсли илмий-тадқиқот ишлари ҳам олиб борилмоқда.

1993-йил январда Тошкентда Қорақалпоғистон маданияти кунлари, ноябр ойида эса Қорақалпоғистонда Тошкент маданияти кунлари ўтказилди. Бу тадбирлар Нукус ва Тошкент маданият ходимлари фаолиятини бир-бирларига яқинлаштирди. 1996-йилда Қорақалпоқ хореографияси тарихида биринчи марта «Ойжамол» номли қорақалпоқ балети (Н.Мухаммединова мусиқаси, Т.Ходжаев асари) саҳналаштирилди. 1996-йилда Ўзбекистон Мустақиллигининг 5 йиллиги олдидан ўтказилган «Ўзбекистон - Ватаним маним» қўшиқ-танловида ёш қўшиқчи Роза Кутекеева «Мустақиллик гуллари» қўшиғи билан иштирок этиб,

фахрли иккинчи ўринни олди. Шу йили яна Амир Темур ролининг энг яхши ижроси учун конкурсида Бердақ номидаги драма театри артисти Бозорбой Узоқберганов қатнашиб, биринчи ўринни олди. Бу мисоллар Қорақалпоғистон санъаткорлари Мустақиллик йилларида эришган муваффақиятлардан далолат беради.

1991-1996-йилларда Нукус шаҳрининг 60 йиллиги, Тўрткўл шаҳрининг 120 йиллиги, Ажиниёз Қосибой ўғлининг 170 йиллиги, Амир Темурнинг 660 йиллиги кенг нишонланди. Булар ўзбек ва қорақалпоқ халқлари дўстлигининг рамзий белгиларидир. Булар Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон тарихидаги энг муҳим воқеалар, ўзбек ва қорақалпоқ халқлари ўртасидаги дўстлик рамзидир.

Ўзбекистон Президенти И.Каримовнинг Нукус шаҳри 60 йиллиги байрамида: «Ўзбекистон тақдири бу - Қорақалпоғистон тақдиридир, ўзбек халқининг тақдири бу - қорақалпоқ халқининг келажагидир» деган оташнафас сўзлари қорақалпоқ халқи хотирасида абадий сақланиб қолади.

Бугун Қорақалпоқ халқи шуни яхши биладики, унинг амалдаги суверенитети, Мустақиллиги фақат Ўзбекистон билан бирга бўлгандагина таъмирланиши мумкин. Шунинг учун ҳам қорақалпоқ халқи ўз тақдирини ўзбек халқи ва Ўзбекистон билан абадий боғлаган. Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг Конституциялари бунинг ёрқин кафолатидир.

7-МАВЗУ: ЎЗБЕКИСТОНДА ҲУҚУҚИЙ ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ ҚУРИЛИШИ – ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНТИРИЛИШИ

Режа:

1. Ўзбекистонда демократик, фуқаролик жамият қуриш йўли.
2. Суд ҳокимияти ислоҳатлари. Демократик сайлов тизимини барпо этилиши ва унинг асосий тамойиллари.
3. Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларининг шаклланиши ва фаолияти.
4. Жамиятни демократлашувида оммавий ахборот воситаларининг роли. Матбуот турларининг кўпайиши.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:
Демократия, фуқаролик жамияти, суд ҳокимияти, сайлов, плюрализм, партиявийлик, жамоат ташкилотлари, касаба уюшмалари федерацияси, ОАВ, Интернет, электрон хукумат, “куч адолатда” тамойили.

1-савол баёни:

Мустақиллик йилларида Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида юз берган кенг қамровли ўзгаришларни мушоҳада қилар эканмиз, мамлакатда янги демократик қадриятлар илдиз отганини, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва унинг эрки

асоси бўлган ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятига мос замонавий тузилмалар шаклланганини қайд қилмоқ лозим.

Ана шу нуқтайи назардан келиб чиқиб, энг аввало демократия[1], унинг жамият тараққиётида тутган ўрни, ҳозирги замон жаҳон ижтимоий-сиёсий жараёнларининг бориши ва демократик тамойиллар хусусида фикрлашиб олмоқ лозим.

Демократия кишилик тарихида инсоннинг онгли ҳаёти бошланган даврдан бошлаб унинг эрк-у иродасини, хоҳиш-истагини белгилайдиган мезон бўлиб келмоқда. Албатта, бу борада кишилик жамияти шаклланиш давридан тортиб то сивилизатсиялашган турмуш тарзи, ҳар жиҳатдан чуқур илдиз отган давлатчилик ва шу асосда маълум тартиб-қоидага кириб қолган аниқ йўналишлар ўртасида катта фарқ бор.

Чунки, асрлар мобайнида вақт ўтгани сайин одамлар дунёқараши ўзгариб, талаб-эҳтиёжлари табиий равишда ошиб борди. Бу инсоннинг эркин ва озод яшаш каби эҳтиёжининг маҳсулидир.

Демократия бевосита жамият тараққиёти, унинг сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва бошқа жиҳатлари билан бирга ана шу жамиятни ташкил этган аҳоли умумий дунёқарашини ўзида мужассам этади. Ҳар қандай давлат ўз ҳуқуқий асосига, сиёсий режимига, бошқарувидаги аниқ тамойилларига эга бўлмаса, фуқаролар эса ўз ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан бирга жамият ва давлат олдидаги, ўз мамлакати истиқболи йўлидаги вазифалари ва бурчларини тўла англаб олмаган тақдирда демократия торн маънодаги мазмунига ва жаҳон тажрибасида исбот қилинган моҳиятига эга бўла олмайди.

Жаҳон давлатчилиги тажрибалари тобора бойиб, халқнинг ўзлигини англаш жараёни тезлашиб боргани сайин демократиянинг жамият тараққиётида тутган ўрни хусусидаги мунозаралар кескин авж олди. Айниқса, XX аср кишилик тарихида кескин бурилиш ясади. Ер куррасида икки қарама-қарши ижтимоий-сиёсий тузумнинг пайдо бўлиши дунё давлатчилиги тажрибасида ва жаҳон халқлари тафаккурида кескин бурилиш ясади. Икки лагер ўртасидаги сиёсий, ҳуқуқий, иқтисодий ва мафкуравий рақобат туфайли бир қатор халқаро ташкилотларнинг пайдо бўлишига, инсон ҳақ-ҳуқуқларини маълум бир тартибга солиб туришга, уни ҳимоя қилишга эҳтиёж сезилди.

Қадим Шарқда азалдан ҳуқуқий демократик давлатчилик ва фуқаролик жамиятининг турли елементлари мавжуд эди. Бунга узоқ ўтмишимизда бир қатор сулолалар давлатчилигини мисол келтириш мумкин. Бу даврларда ҳақиқат ва адолат ғояси ниҳоятда баланд кўтарилгани ва бутун мамлакатда аниқ тартиб-интизом ўрнатилгани натижасида инсон ҳаёти, аҳоли турмуши кафолатланганлиги билан алоҳида ажралиб туради. Агар ана шу даврларда сўз ва фикр эркинлиги, ғоялар қарама-қаршилиги мавжуд бўлмаганда эди, бу қадимий маконда фан, маданият ва маънавият жаҳон тараққиётида бу даражада кучли таъсир кўрсатмаган бўлур эди. Шарқ уйғониш даври ва кескин юксалиш пайтларида дунёвий илмлар билан Ислом маданияти назарияси ва фалсафаси

[1] Демократия – юнонча сўз бўлиб, “халқ хокимияти” деган маънони билдиради. Инсоният томонидан ўйлаб топилган энг охирги тузум. Асоси давлат ишларини юритишда халқга таяниш.

уйғун ҳолда тараққий топди, турмуш тарзимизга айланиб қолди. Акс ҳолда Ислом динининг буюк намояндалари, уламолари ва фузалоларининг дунё тан олган асосий кўпчилиги қадимий Турон заминида етишиб чиқмас эди. Бу бизга «дин афюндир» деб ўргатиб келинган, бизни худосизликка - имонсизликка ва эътиқодсизликка даъват этган ёлғон мафкуранинг ёлғон умридан дарак берганидек, Ислом дини ва Шарқ турмуши фалсафасининг абадиятини, ҳақиқати ва қадриятини белгилайди. Соҳибқирон Амир Темурнинг биргина «куч-адолатда» деган сўзида ҳуқуқий демократик давлатнинг ҳам, фуқаролик жамиятининг ҳам инсоннинг яшаш ҳуқуқи ва унинг барча эркинликлари ҳамда ҳозирги замон демократик ҳаракатларнинг энг илғор тажрибалари мужассам бўлган.

Демократиянинг муросачилик ва якдиллик маданияти мамлакат ички ҳаётида ҳам, ташқи сиёсатида ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Жумладан, одамлар - мамлакат фуқаролари ўртасидаги муносабатлар қанчалик илиқ бўлса, умумхалқ ва умумдавлат манфаатлари йўлида бирлашиб, муаммоларни ҳал этишда оқилона фаолият кўрсатилса, барча учун умумий бўлган вазифалар олдида масъулият чуқур ҳис қилинса - бу демократиянинг мамлакат ички ҳаётидаги маданиятини белгилайди.

Демократиянинг ташқи сиёсатдаги кўриниши бу бевосита давлат раҳбарининг дунё муаммоларини ҳал этишдаги фаолиятида акс этади. Президент Ислом Каримовнинг бу борадаги фаолиятида, айниқса, ушбу жиҳатлар эътиборни тортади:

- ҳар қандай можароли масалаларни тинч йўл билан ҳал этиш, музокаралар йўли билан фикр алмашиш ва энг тўғри, ҳамма учун бирдай манфаатли бўлган хулосаларга келиш;

- ҳар қандай зўравонликларга, тазйиқ ва куч ишлатишларга қарши равишда шарқона муносабатлар илмини эгаллаш - демакки, шарқона демократия тамойиллари асосида иш юритиш. Дарҳақиқат, Шаркда, Шарқ давлатчилигида ҳар қандай зўравонликлардан холи йўсинда масалаларни ақл-идрок билан, рўйирост ва ошкора мулоқот қилиш асосида ҳал этиш тамойиллари мавжуд.

- Энди ҳақли равишда савол туғилади. Хўш, Ўзбекистон демократиянинг қайси йўналишларидан бормоқда? Ҳуқуқий демократик давлатни барпо этиш, фуқаролик жамиятини вужудга келтириш олий мақсад экан, унга эришишнинг ягона йўли демократияни чуқурлаштиришдир. Айни пайтда Ўзбекистонда давлатчиликнинг бу жиҳатига қандай қаралмоқда?

- ***Биринчидан,*** демократик жамиятни барпо этишнинг халқаро тамойиллари, дунё ҳамжамияти эътироф этган йўриқлари мавжуд. Бу бевосита фуқаронинг ўз хоҳиш-иродасини эркин ифодалаш ҳуқуқига эгалиги, озчиликнинг кўпчиликка бўйсуниши, барча фуқароларнинг миллати, элати, ижтимоий келиб чиқиши ва диний эътиқодидан қатъи назар тенг ҳуқуқлилиги, давлат ва жамият бошқарувида қонун устуворлиги, сайлов ва сайланиш ҳуқуқи ва бошқалардир. Булар қарийб барча мамлакатлар конституцияларида қатъий белгилаб қўйилган тартиб-қоидалардир. Бироқ, маълум бир мамлакатда

демократияни жорий этишда фақат шунинг ўзи кифоя қиладими? Фақат шунинг ўзи аҳоли барча эҳтиёжларини, маънавий-руҳий оламини қамраб ола оладими? Йўқ! Чунки, ҳар бир халқнинг ўз турмуш ва тафаккур тарзи, тарихий анъаналари, ҳаётга муносабати ва бошқа жиҳатларидан келиб чиқиб, демократияга ёндашиш усули бор. Шу маънода Президент И.А.Каримов **«Шарқда демократик жараёнларнинг қадимдан шаклланган ўзига хос ва ўзига мос хусусиятлари бор. Буни асло назардан қочириб бўлмайди. Яъни шарқда демократик жараёнлар узвий равишда ва аста-секин тараққий топади. Бу соҳада инқилобий ўзгаришлар ясашга уринишлар ғоят нохуш ҳатто фожиали натижаларга олиб келади. Инқилобни ғарб олимлари ҳам «ижтимоий тараққиётнинг ибтидоий ва ёввойи шакли» деб атаганлар. Табиийки, бундай йўл бизга асло тўғри келмайди»,** деганида демократияни жорий этишнинг юртимизда ўзбекона тамойиллари шаклланаётганини кўрсатади.

- ***Иккинчидан,*** Ўзбекистон мустақилликка эришгач, бир қатор мамлакатлар - жумладан, Туркия, Германия, Англия, Франция ва бошқа давлатларнинг демократик тараққиёт йўллари билан яқиндан танишди. Бу мамлакатларда демократиянинг ибратли ва ўрганишга арзирли тажрибалари мавжуд. Бироқ, Ўзбекистон Президенти бу масалада ўзининг муносабатини аниқ ва равшан баён этди. Ҳар бир миллат ўз миллий руҳиятидан келиб чиқиб бу масалага ёндашиши зарур. Айниқса, ўзбеклар сингари жуда қадимий миллат ва жуда бой анъаналарга эга халқ эҳтиёжларини ҳисобга олмаслик оғир натижаларга олиб келиши мумкинлигини уқтирди ва **«одамларнинг тафаккури ва ижтимоий савияси билан демократик ўзгаришлар даражаси ва суръатлари бир-бирига қанчалик мутаносиб бўлишига боғлиқдир.**

- **Тарихий тажриба шундан далолат берадики, демократик жараёнларни четдан нусха олиб кўр-кўрона кўчириш асло самара бермайди. Аксинча, бундай йўл чалкаш ва хатарли оқибатларга олиб келиши мумкин**»лигини (И.Каримов) кўрсатиб берди.

- ***Учинчидан,*** ҳурриятга муносабатда ҳам бошқалардан андоза олиш, мамлакат туб аҳолиси руҳиятини ҳисобга олмаслик раҳбарни ҳам, аҳолини ҳам, бутун мамлакатни ҳам боши берк кўчага киритиб қўяди. Ғарб демократиясини Шарқ мамлакатларида кўр-кўрона жорий этиш мумкин эмас. Унга тақлид қилиш кутилмаган фожиаларга олиб келиши мумкин. Бунинг аччиқ натижаларини Тожикистон мисолида кўрдик. Эркинлик ниқобидаги бошбошдоқликка йўл бериш, давлат ва бошқарув аппаратининг беҳад кучсизланиши ва бўшашиб кетиши, ҳокимият жиловининг ўз ҳолига ташлаб қўйилиши минг-минглаб хонадонлар бошига кулфат келтирди.

- ***Тўртинчидан,*** одатда якка-якка шахсларнинг руҳий кечинмалари, хатти-ҳаракатлари ва феъл-атворидан умумжамият кайфияти, унинг маънавий қиёфаси шаклланади. Мустақиллик ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бораётган, янгича маънавий, сиёсий муҳит шаклланаётган бир пайтда бу муҳим аҳамият касб этади. энди ҳар галгидан ҳам ҳушёрроқ бўлишмиз, қўлга киритган буюк неъматни асрай олишимиз керак.

- Демократияни Президент ёки ҳукумат бир фармон ё қарор билан, парламент бир қонун билан ўрнатиб бермайди. Уни халқ ўзи учун ўз ақл-идроки ва заковати билан яратади.

- Демократияни англаш - шахснинг ҳамма учун бирдай зарур бўлган қонунларга тўла риоя этиш, аниқ тартиб-интизомга таяниб яшаш салоҳияти. Демократия бизни инсон ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган, умумхалқ ва умумдавлат манфаатларини асрайдиган барча қонунларга бўйсуниб яшашни ўргатади.

- Демократия фақатгина сиёсий, ҳуқуқий ёки ижтимоий категория эмас. Айни пайтда у маънавий-ахлоқий категориядир. Демократия - бу ҳокимиятсизлик ёки сепаратизм эмас! У давлат бирлиги ва Конституция асосидаги қатъий тартиб-интизомдир.

- Эркинлик, демократия ўзига ҳаммани бўйсундирмаслиги, ҳаммани забт етмаслиги, балки у ақл-идрокка бош эгиши, унинг йўриғида юриши лозим. Бинобарин, биз энг аввало эркинликни, демократияни тарбиялашимиз керак. Чунки, у соғлом фикрлар ва шаклланган ақл-идрок таъсирида бўлсагина бизни тарбиялаши, жамиятни соғломлаштириши мумкин.

- Қолаверса, ҳар бир халқнинг фикрлаш даражаси воқеа ва ҳодисаларга муносабати, уни баҳолаш тарзи, ўзининг тарихий келиб чиқиши, қадимий анъаналар асосида шаклланган турмуш тарзи ва табиати билан белгиланади. Ғарб демократиясида очиқдан-очиқ муносабат, Шарқ демократиясида эса аксинча - андишалилик, Ғарбда ота-онасини сенсираш, Шарқда эса ўзидан катталарга, раҳбарга ҳурмат билан қараш, ақл билан иш тутиш анъаналари мавжуд. Умуман, ҳаёт тарзи, анъаналар ҳамма вақт ҳар бир мамлакат халқларининг хулқ-атворини шакллантиради. Хатти-ҳаракатини, воқеаларга муносабатини одатга айлантиради, миллатнинг қон-қонига сингиб кетади, минг бир ҳужайрасидан жой олади. Демак, Мағрибдаги турмуш тарзини зўрлаб Машриққа тиқиштириш, Машриқ ҳаётини Мағрибга кўчириш мумкин эмас.

- Айримлар Ўзбекистонни Америка Қўшма Штатлари, Германия, Франция, Англия ва бошқа бир қатор мамлакатлардаги аҳвол билан солиштирадилар. Бу унчалик тўғри муқояса эмас. Биринчидан, мазкур мамлакатларда чинакам, рисоладагидек демократия мавжудлигига ҳеч ким кафолат бермайди. Сабаби, ҳаёт борки, қайсидир даражада «тартиббузарлик» содир бўлади. Инсоннинг табиати шундай. Бундай ҳолат фуқаро ва давлат ўртасидаги муносабатларда ҳам, фуқароларнинг ўзаро муносабатларида ҳам юз бермоқда. Қолаверса, бу мамлакатларда инсон ҳуқуқлари, давлат ва фуқаро ўртасидаги муносабатлар борасида тўпланган тажрибалар, амалга оширилган ишлар икки юз ва ундан ортиқ йиллар маҳсули эканлиги ҳаммага аён. Мустақил Ўзбекистондан тарихан жуда қисқа вақт ичида Ғарб давлатларидагидек кенг миқёсли тадбирларни амалга оширишни талаб этиш ақлга сиғмайди. Одамлар дунёқараши, фикрлаш тарзи ва онглилик даражасини бир кун ё бир йилда ўзгартириш сира мумкин эмас.

Ана шундан келиб чиқиб Президент Ислом Каримов **«...демократия ўз-ўзидан вужудга келмайди. Демократияга тинимсиз ақлий ва жисмоний**

меҳнат қилиб, тер тўкиб, ҳаётнинг аччиқ-чучугини обдон тотиб, қийин, айтиш мумкинки, ҳатто фожиали тажрибаларни ҳам бошдан ўтказиб, оғир синов ва курашларга мардона бардош берибгина эришиш мумкин», деган эди.

2-савол баёни:

Ўзбекистонда демократик жараёнларни чуқурлаштиришда суд ҳокимиятини шакллантириш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам мамлакат мустақилликка эришганидан сўнг бу борада катта ишлар амалга оширилди.

Маълумки, 1991-йил 31-августда «Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг асослари тўғрисида» Конституциявий Қонун қабул қилинди.

Ўзбекистон тенглар қаторида тенг бўлиб дунё давлатлари сафида ўзининг муносиб ўрнини эгаллади.

Истиқлол туфайли нафақат сиёсий ва иқтисодий, балки том маънода ҳуқуқий мустақилликка ҳам эришилди. Сир эмас, истиқлолга қадар республикамиздаги аксарият қонунлар собиқ иттифоқ қонунлари асосида қабул қилинар эди. Ўз-ўзидан маъммки, уларда халқимизнинг ўзига хос ҳаёт тарзи, урф-одатлари ва удумлари, маънавий-руҳий ва ахлоқий эҳтиёжлари тўлиқ акс эттирилмас эди.

Эндиликда вазият батамом ўзгарди. Давлатимиз мустақилликка эришган биринчи кунданоқ ҳуқуқий демократик давлат қурмоқчи эканлигини ва қонун устуворлиги таъминланишини маълум қилди.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейинги сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий соҳадаги ўзгаришлар давлат мустақиллигини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлайдиган, янгича ижтимоий муносабатларни шакллантирадиган, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қиладиган қонунлар яратилишини тақозо этди.

Шу боис 1992-йил 8-декабрда демократик ҳуқуқий давлатчилик заминини барпо этишнинг пойдевори бўлган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши мамлакатда янги қонунчилик тизимини барпо этиш учун асос бўлди.

Конституциянинг 11-моддасида Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти тизими - ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро ва суд ҳокимиятига бўлиниши белгилаб қўйилди.

Шубҳасиз, ҳокимиятнинг бундай бўлиниши тамойилининг Конституцияда мустаҳкамланиши мустақиллик туфайли эришилган энг салмоқли ютуқлардан биридир. Чунки айни шундай, умумэътироф этилган, жаҳон тажрибасида кўрилган демократик йўл билангина одил судловни талаб даражасида амалга ошириш, Конституцияга ва инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро пактларга, ижтимоий адолат тамойилла-рига оғишмай амал қилиш мумкин бўлади. Фуқароларнинг тинчлиги ва аҳиллигини сўзсиз таъминлаш қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга замин яратилади.

Ўтган тарихан қисқа даврда суд ҳокимиятини мустаҳкамлаш, суд ислоҳотларини изчиллик билан ўтказиш масалалари ҳамиша давлат

раҳбарининг диққат марказида бўлиб келди. Жумладан, Олий Мажлиснинг 1995-йил 24-февралда бўлиб ўтган биринчи чақириқ, биринчи, 1995-йил 21-декабрдаги тўртинчи ва 1996-йил 28-августдаги олтинчи сессияларида суд ҳокимияти учинчи, мустақил ва қарам бўлмаган тармоқ эканлигига, одил судлов тизимини кенгайтириш ва демократиялаштириш лозимлигига эътибор берилди.

«Суд ислоҳотини чуқурлаштириш, ҳокимиятнинг учинчи, мустақил ва қарам бўлмаган тармоғи сифатида бутун одил судлов тизимини демократлаштириш - ҳуқуқий давлатни мустаҳкамлашнинг яна бир муҳим йўналишидир ... Суд жазоловчи органдан оддий одамларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилувчи органга айланиб, ҳақиқатан ҳам мустақил бўлиб қолиши лозим» - деб уқтиради И.Каримов Олий Мажлиснинг VI сессиясида.

Кўриниб турибдики, суд аҳамиятининг, унинг обрўйининг жиддий равишда оширилиши зарурлиги, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, бу масала айниқса, судларнинг фаолиятида асосий мазмунни ташкил этиши зарурлиги Президент томонидан қайта-қайта таъкидланди. Суд кишиларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилувчи ҳокимиятга айланиши зарур. Бунинг учун у мустақил ҳаракат қилиши керак. Халқ маслаҳатчилари ҳақиқий, одил, тажрибали, ҳурматга сазовор шахслар бўлиши керак.

Суд тизими Ўзбекистон Республикаси Конституциявий Суди, Ўзбекистон Республикаси Олий Суди, Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик Суди, Қорақалпоғистон Республикасининг Олий Суди, Қорақалпоғистон Республикасининг хўжалик Суди, вилоят судлари, Тошкент шаҳар суди, туман, шаҳар хўжалик ва ҳарбий судларидан иборат.

Ҳуқуқий демократик инсонпарвар давлатни барпо этиш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнида янги тизим - ҳуқуқ тармоқларини бирлаштиришни ва улар ўртасидаги муносабатни уйғунлаштиришни таъминловчи Конституциявий Суд юзага келди. Бу тизимнинг вужудга келиши демократик давлат учун улкан воқеадир.

Конституцияда суд ҳокимияти мустақиллигининг мустаҳкамланиши одил судловни амалга оширишда кенг имкониятлар очди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, мустақил Ўзбекистон Констицияси шўролар даври конституцияларидан кескин фарқ қилади. Уларнинг бирортасида суд ҳокимияти деган сўз учрамайди.

Мустақил Ўзбекистон Конституциясида ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро ва суд ҳокимиятларига бўлиниши ҳозирги замон жаҳон давлатчилигининг энг илғор тажрибаларига мос келади ва халқаро талабларга тўла жавоб беради.

Конституциянинг 106 ва 116-моддаларида суд ҳокимиятининг асослари аниқ белгиланиб, суд ҳокимияти ва судяларнинг мустақиллиги мустаҳкамланган. Шунга кўра, суд ҳокимияти ва судялар фақат қонунгагина бўйсунадилар. Бу қоида Конституцияда қатор кафолатлар билан ҳимояланган.

Суд тизимининг тузилиши ва Республика барча суд органларининг ваколатлари ҳам Асосий қонунда белгилаб берилган.

Мустақил суд ҳокимиятини амалга ошириш механизмини тартибга солувчи ва унинг судяларни сайлаш, тайинлаш ҳамда уларни вазифасидан озод қилиш тартиби, суд ишларини кўришда аралашганлик учун жавобгарлик ва ҳоказоларнинг асосий кафолати ҳисобланган «Судлар тўғрисида»ги Қонун 1993-йил 2-сентабрида Олий Кенгашнинг XIII сессиясида қабул қилинди. Илгарироқ 1992-йил 10-декабрда Олий Кенгашнинг XI сессиясида қабул қилинган «Прокуратура тўғрисида»ги Қонун унинг суд билан бутунлай янги шароит ва талаблар доирасидаги ўзаро муносабатларини белгилаб берган эди. Жиноят процессуал, Хўжалик процессуал ва Фуқаролик процессуал тўғрисидаги қонунлар қабул қилиниб, уларда суд мустақиллиги тамойиллари, тарафларнинг тенглиги, суд ишларини юритишда тортишув ва одил судловнинг бошқа демократик меъёрлари мустаҳкамланди.

1996-йил 7-декабрда Конституциянинг тўрт йиллигига бағишланган юбилей тантаналарида сўзга чиқиб, Президент И.Каримов давлатда ҳуқуқий тизим ҳар қандай вазиятда ҳам аниқ ишлаши лозим эканлигини алоҳида таъкидлади. Шунинг учун ҳам ҳақиқий Мустақил, кучли суд ҳокимияти судяларнинг инжиқлиги ёки юқори мавқе истаги эмас, балки у Конституциянинг, барча халқнинг талаби ҳамда эркин демократик жамиятнинг ўзакларидан биридир.

Инсониятнинг кўп асрлик тарихи давомида қонунийликни таъминлашнинг бундан ўзга механизми топилгани йўқ. Суд ҳокимияти мустақиллиги тамойили бизнинг мамлакатимиз ҳам қўшилган жуда кўп халқаро ҳужжатларда, шу жумладан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясида ҳам ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон кўп йиллар давомида тоталитар тузум шароитида яшаб, ҳокимият бўлиниши тамойили йўқлиги учун суд ҳукмрон партиянинг қонунсиз даъволарининг ҳимоячисига, коммунистик мафкуранинг жазо органига айланиб келган эди.

Ҳозир суд ислоҳотларининг иккинчи босқичи бошланди. Олий Мажлиснинг 1996-йил 26-декабрда бўлган VII сессиясида Жиноят ва Жиноят-процессуал қонунларга жиддий ўзгартиришлар киритилди.

Суд ҳокимияти Конституция ва халқ томонидан судга берилган жиноят, фуқаролик ва маъмурий ҳамда хўжалик ишлари бўйича ҳуқуқ ва адолат, қонун устуворлиги тамойилига амал қилиш, топширилган иш учун жавобгарлик асосида одил судловни амалга ошириш имконини берувчи ваколатлар мажмуидир.

Шундай қилиб, республикадаги суд ҳокимиятининг бугунги аҳволини баҳолаш учун одил судлов сифатининг ўзини, судда Конституция ва қонунлар талаблари ҳамда судларнинг ҳокимиятнинг бошқа тармоқлари билан ўзаро муносабатларини амалга ошириш даражасини таҳлил қилиш зарур.

Умуман олганда, судларнинг жиноят ва фуқаролик ишлари бўйича ўтган 2000-2006-йиллар ичидаги ишларининг сифатини баҳолайдиган бўлсак, бу

кўрсаткич анча яхшиланди. Судлар далилларни баҳолаш масаласига масъулият билан ёндаша бошладилар. Ишларни кўришда расмиятчилик, юзаки ёндашиш, ҳимоя ҳуқуқини бузиш ҳоллари камайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий судида фуқаролик, жиноят ишларини биринчи, кассатсия ва назорат босқичларида кўриш, шикоятчиларни текшириш, қуйи судлар томонидан кўрилаётган ишларни қонуний ва адолатли ҳал этилишини таъминлаш, йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни тузатиш, уларга амалий ёрдам кўрсатиш борасида ҳам самарали ишлар қилинди.

Мамлакатимиз ташқарисига товар моддий бойликларни олиб чиқиш тартибларини бузиш жамиятимиз учун катта хавф туғдиришини, бозор иқтисодиётига ва фуқароларнинг манфаатларига жиддий зарар келтириши эътиборга олиниб, уларни судда кўриш амалиёти ўрганиб чиқилди. Йўл қўйилган камчиликларни бартараф этиш мақсадида Олий суд 1993-йил 27-декабрдаги Пленумида «Республикадан ташқарига товар моддий бойликларни олиб чиқиш ва Республикага нақд пулларни олиб келиш тартибларини белгиловчи қонунларни қўллаш тўғрисида» қарор қабул қилиб, қуйи судларга дастурий кўрсатмалар берди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди 1994-йил 7-январда Пленум ўтказиб, «Жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида»ги масалани муҳокама этди ва тегишли қарор қабул қилди. Унда жиноят содир этган шахсларга нисбатан қонун моддаларини қўллаш чоралари кўрилди.

Олий Суд Пленумининг мазкур қарори жиноятчиликка, айниқса, уюшган жиноятчиликка қарши курашда ижобий рол ўйнади. Аввало, Андижон, Наманган, Фарғона, Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳрида макон қурган «номдор», жиноят оламида «шуҳрат қозонган» тўдаларнинг асосий қисми ушланди ва тергов қилиниб, судлар томонидан қилмишларига яраша қонуний жазо белгиланди.

Мамлакатда иқтисодий ислоҳотларнинг чуқурлашуви, айниқса қишлоқ хўжалигида туб ислоҳотлар, хўжалик судлари фаолиятини янада такомиллаштиришни талаб қилди. 1996-йил 25-июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хўжалик судлари таркибини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони эълон қилинди. Мазкур Фармон асосида вилоят хўжалик судлари мақомида фаолият кўрсатувчи Тошкент шаҳар хўжалик суди ташкил этилди ва хўжалик судлари суд ижрочилари институти таъсис этилди.

Уй-жой ислоҳотини амалга ошириш бозор иқтисодиётига ўтишнинг муҳим омилларидан бири эканлиги, унинг мақсади уй-жой бозорини вужудга келтиришга қаратилганлигини эътиборга олиб, «Давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш тўғрисида»ги Қонунни қўллашдаги баъзи масалалар ҳақида Ўзбекистон Республикаси Олий суди 1994-йил 9-сентабрда бўлиб ўтган Пленумида Қарор қабул қилди. Қабул қилинган қарор Республикада давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш жараёнини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Ислом Каримов Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 48-сессиясида сўзлаган нутқида инсоният олдида турган биринчи навбатда ҳал

қилиниши зарур бўлган муаммолар орасида халқаро майдонда наркобизнесга қарши курашни кучайтириш масалаларига алоҳида эътибор билан қараш лозимлигини таъкидлаб, Ўзбекистон ана шу курашда кенг кўламли ҳамкорлик қилишга тайёр эканлигини билдирди.

Маълумки, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалари билан қонунга хилоф равишда муомала қилиш инсон соғлиғи ва хавфсизлигига жиддий таҳдид солади, мамлакатдаги криминоген вазиятга, жамиятнинг иқтисодий ва маданий негизига салбий таъсир кўрсатади, кўпинча у уюшган жиноятчилик билан узвий боғлиқ бўлади.

Мамлакатимизда ислоҳотларнинг изчил амалга оширилиши иқтисодиётни шакллантиришга, унинг бозор шароитига мослаштирилишига ва халқаро ҳамжамият учун очиқ бўлишига шароит яратди.

Бозор иқтисодиётини вужудга келтириш, бу бирдан-бир мақсад эмас. Ислоҳотларнинг асл мақсади, инсонга муносиб турмуш кечириш ва фаолият кўрсатиш учун етарли шароитни вужудга келтиришдан иборатдир.

Ҳуқуқий ташвиқот даражаси пастлиги, бозор иқтисодиёти билан боғлиқ қонунларни бузганликда айбдор бўлган шахсларнинг жавобгарликка тортилишида ошкораликнинг йўқлиги, фуқароларнинг онгида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фаолиятига нисбатан ишончсизлик келиб чиқишига сабаб бўлади. Бундан ташқари, тадбиркорлик, фермерлик ва бошқа якка тартибдаги фаолият билан шуғулланувчилар, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштирувчи деҳқонлар ўз ҳуқуқларини билмаслиги натижасида айрим фирибгар-у товламачилар ва зўравонларга алданадилар, оқибатда бозорларда нарх-наво кўтарилади. Бунинг устига ҳар хил йиғимлар йиғиш, кўпинча тўғридан тўғри товламачилик, ғайриқонуний равишда ҳақ олиш, порахўрлик каби иллатлар учраб турибди.

Олий суднинг 1996-йил 15-мартдаги Пленумида ана шу фармон юзасидан тегишли масалани муҳокама қилиб, қарор қабул қилди. Судлардан товламачиларга (рекетчиларга), товарларни бозорга эркин кириб келишига тўсқинлик қилувчи шахсларга, талон-тарож, фуқаролардан ноҳақ йиғимлар олиш, хизмат ваколатларини суиистеъмол қилиш билан шуғулланувчи бозор маъмуриятининг мансабдор шахсларига, савдо қоидаларини бузувчи, ўта юқори нархларни сунъий равишда сақлаб турувчи, маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни бозордан сиқиб чиқарувчиларга нисбатан қаттиқ жазоларни қўллашни таъминлаш талаб этилди ҳамда бошқа масалаларда судларга дастурий кўрсатмалар берилди.

Шунингдек, жиноят учун жазо тайинлаш масаласининг ўта муҳим масала эканлигини эътиборга олиб, Олий суд 1996-йил 19-июлда ушбу масалани иккинчи маротаба Пленум мажлисида кўриб чиқди.

Республикамизда мавжуд бўлган экологик вазиятни эътиборга олиб, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми бу масала билан боғлиқ жиноий ишларни ҳамда бошқа ҳуқуқбузарликларни ҳам ўрганиб чиқиб, 1996-йил 20-декабрда «Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш

соҳасидаги жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида» қарор қабул қилди.

Унда судларнинг эътиборлари табиатни муҳофаза қилиш, табиат бойликларидан зиён-заҳмат етказмасдан оқилона фойдаланиш тўғрисидаги қонунларга қатъий амал қилиш энг муҳим давлат вазифаларидан бири эканлигига, уларни тўғри ҳал қилиш фуқароларнинг соғлиғи ва фаровонлигига, шунингдек, республиканинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишига боғлиқлигига қаратилди.

Маълумки, давлат ва жамиятриинг обрўси ўша давлатда мавжуд бўлган суд ва судяларнинг қонун талабларига оғишмасдан амал қилишларига, қабул қилинган ҳар қандай қарорлар қонун меъёрларига нечоғлик мос келишига бевосита боғлиқ. Дарҳақиқат, яхши қонунлар бўлса-ю суд тизимида ишловчилар унинг талабларига мос қарор қабул қилмаса, суд тизимининг обрўсига путур етказади. Бу давлат ва жамият обрўсига раҳна солади.

Суд фуқаролар кўз олдида уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ва манфаатларини ҳимоя қилувчи орган сифатида гавдаланиши шарт. Энди тоталитар тузум давридаги судга нисбатан бўлган қарашларни тубдан ўзгартириш вақти келди. Суд маданиятини кўтариш ҳар бир суд жараёни фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилмоғи шарт. Суд адолат посбонига айланмоғи зарур. Суд ва судялар фуқароларда ўзига нисбатан ишонч туғдиришнинг уддасидан чиқиши, бу ишончни ҳар куни, ҳар доим амалий ишлар билан оқламоғи лозим.

2000-йилда умумий судланганларнинг 47,2 фоизига озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса, давлатимиз раҳбари ташаббуси билан суд-ҳуқуқ тизимида олиб борилаётган ислоҳотларнинг муҳим йўналишларидан бири - «Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонун қабул қилингач, 2006-йилда бу кўрсаткич атиги 28,7 фоизни ташкил этган. Бошқача айтганда, 71,3 фоиз судланганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазолар тайинланиб, улар оиласи, жамоаси бағрида қолган. Содир этилган иқтисодий жиноятлар оқибатида етказилган зарарнинг 33 миллиард сўмдан ортиғини ихтиёрий равишда қоплаган тўққиз минг нафарга яқин шахсга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланган.

Жиноят қонунчилигига киритилган ўзгартиш ва қўшимчалардан яна бир муҳими - ярашув институтининг қабул этилиши натижасида 2006-йилда 12,605 нафар шахсга нисбатан 11,503 та жиноят иши тугатилган бўлса, бу институт амалиётга жорий қилинганидан бугунги кунга қадар 54 мингдан ортиқ шахс жиноий жавобгарликдан озод этилиб, «судланган» деган номни кўтариб юришдан халос бўлган.

2017-йил 1 апрелдан бошлаб юртимизда Судялар Кенгаши ташкил этилди. Кенгашнинг асосий мақсади Вилоят, туман, шахар кенгаши судялар номзодини

кўриб чиқиш, уларни кенгашда мухокама қилиш ва тайинлаш каби масалар киради.

3-савол баёни:

Бугунги кунда Республикада аҳолининг турли тоифаларини бирлаштирган 4 та сиёсий партия[1], 2 та харакат (Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи ва Экологик харакат) ва «Халқ бирлиги» (1995) жамоатчилик ҳаракати фаолият кўрсатмоқда.

Жумладан, **Ўзбекистон Халқ демократик партияси (ХДП)**

Ўзбекистон мустақиллиги йилларида шаклланди. Бу партия 1991-йил 1-ноябрда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис қурултойида тузилган. ХДП Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 1991 йил 15 ноябрда рўйхатга олинган.

Партия мамлакатда адолатли жамият қуриш, унинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини мустаҳкамлаш, Ўзбекистон халқлари ўртасида тинчлик, осойишталик, фуқаролар тотувлигини таъминлаш, ҳар бир меҳнаткашнинг моддий ва маънавий турмушини яхшилаш, фуқароларнинг тенг конституциявий ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган.

Ўзбекистон ХДПсининг олий органи - қурултой 5 йилда бир марта чақирилади. Унда партиянинг раҳбар органлари сайланади.

Ўзбекистон ХДП парламент партиясидир. Ўз аъзоларидан Олий Мажлис ва маҳаллий ҳокимият органларига сайловлар пайтида номзодлар кўрсатиб давлат ҳокимияти органларининг барча бўғинларида иштирок этади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995-йил 24-февралдаги қарори билан партиянинг 69 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинди.

1999-йил 5 ва 19-декабр кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайланган депутатлардан 48 нафари Халқ Демократик партиясига мансуб аъзолардир.

Ҳозирда Ўзбекистон ХДПси таркибида 218 вилоят, шаҳар ва туман кенгашлари, 13 минг 665 бошланғич, жумладан, 3952 ҳудудий ташкилотлар иш олиб бормоқда. Унинг 420 мингга яқин аъзоси бор.

Ўзбекистон ХДПсининг «Ўзбекистон овози», «Голос Узбекистана» газеталари нашр этилмоқда.

ХДП V қурултойи қарори билан 2006-йил январ-июн ойларида партия аъзолари қайта рўйхатдан ўтказилди. 2007-йил 1 январига кўра унинг сафида 344 мингга яқин аъзо бор. Айни пайтда ХДПнинг барча вилоятлар, Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳар ташкилотлари мавжуд. Улар таркибида жами 11576 та бошланғич партия ташкилоти фаолият олиб бормоқда.

[1] Партия – лотинча сўздан олинган бўлиб, “қисм, бўлак” деган маънони билдиради. Бугунги кунда жахонда бир партиявий, икки ва кўп патриявийлик асосида бошқариладиган парламентлар мавжуд.

Ўзбекистон истиқлоли йилларида сиёсий куч сифатида шаклланган партиялардан яна бири **«Ватан тараққиёти» (ВТП)** партиясидир. У 1992-йил 24-майда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис қурултойида тузилган. Ушбу қурултойда унинг Дастури, Низоми қабул қилиниб, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1992-йил 10-июлда рўйхатга олган.

Партиянинг асосий мақсади мустақил Ўзбекистон Республикасида яшаётган барча миллат ва елатларнинг умумий манфаатларига мос келадиган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий демократия принципларига асосланган, янги ижтимоий муносабатлар қарор топган адолатли фуқаролик жамиятини қуришдир. Партия ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, ўз Низоми ва республиканинг бошқа амалдаги қонунларига мувофиқ амалга оширади. Партия фаолияти ўз-ўзини бошқариш, ошкоралик, қонунийлик, хайрихоҳлик, партия ҳаётида фаол қатнашиш, партия аъзоларининг тенг ҳуқуқлилик тамойилларига асосланади.

Унинг ижтимоий қатлами зиёлилар, тадбиркорлар, ишбилармонлар ва фермерлар ўрта табақа мулкдорлардир. Партиянинг олий органи Қурултой, қуйи органи эса бошланғич партия ташкилоти йиғилиши.

Партия ўзининг аъзоларини Олий Мажлисга, маҳаллий ҳокимият органларига сайловлар вақтида номзод этиб кўрсатади ва давлат ҳокимияти органининг фаолиятида иштирок этади.

1995-йил 24-февралда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида партиянинг 14 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинди. Партия фракцияси партия Марказий Кенгаши Пленумлари, Қурултойлари қарорларига амал қилади, улар олдида ўз иши юзасидан белгиланган тартибда ҳисоб беради.

Бошқа сиёсий партияларнинг фракциялари билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига зид бўлмаган масалалар юзасидан ҳамкорликда иш олиб боради.

1999-йил 5 ва 19-декабр кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 20 нафари «Ватан тараққиёти» партиясига мансуб аъзолардир.

Ўзбекистон **«Адолат» социал демократик партияси (СДП)** 1995-йил 18-февралда Тошкентда бўлиб ўтган I таъсис Қурултойида тузилган. Ушбу Қурултойда унинг Дастури ва Низоми қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1995-йил 18-февралда рўйхатга олган.

Партиянинг асосий мақсади мустақил Ўзбекистон Республикасида барча миллат ва елатларнинг умумий манфаатига мос келадиган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан йетук, демократия тамойилларига асосланган адолатли, фуқаролик жамият қуришда фаол иштирок этиш.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 1995-йил 24-февралдаги қарори билан ушбу партиянинг 47 кишидан иборат Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинди. Партия фракцияси «Адолат» СДП мажлислари, кенгашлари ва қурултойлари қарорларига амал қилиб, улар олдида ўз ишлари юзасидан белгиланган тартибда ҳисобот беради. Бошқа сиёсий партияларнинг

фракциялари билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамкорлик қилишлари мумкин.

1999-йил 5 ва 19-декабр кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 11 нафари «Адолат» социал-демократик партиясига мансуб аъзолардир.

Ўзбекистон «Адолат» СДПси сафида 30 мингдан ортиқ аъзо бор. Қорақалпоғистон Республикасида, барча вилоятларда, шунингдек, 175 шаҳар ва туманларда партия Кенгашлари тузилган. Жойларда 1000 дан ортиқ бошланғич партия ташкилотлари иш олиб бормоқда.

2007-йил 1-январигача бўлган маълумотларга кўра уни аъзолари 50 минг нафардан ошган. 170 дан ортиқ туман ва шаҳарларда 3120 та бошланғич ташкилот фаолият кўрсатмоқда.

Айни пайтда партиянинг 2 вакили сенатор, 10 та вакили қонунчилик палатаси депутати, 172 та вакили эса маҳаллий кенгашлар депутатидир.

Ўзбекистонда шаклланган ёш партиялардан бири - Ўзбекистон **Миллий тикланиш демократик партиясидир (МТДП).** У 1995-йил 3-июнда Тошкентда бўлиб ўтган таъсис қурултойида тузилган. Ушбу қурултойда партия Дастури ва Низоми қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1995-йил 9-июнда рўйхатга олган.

Партиянинг бош мақсади миллий манфаатлар миллий якдилликни таъминлаш, ҳуқуқий давлатни барпо этиш ва Ўзбекистонни жаҳоннинг етакчи давлатлари сафига олиб кириш учун халқни сафарбар қилиш. МТДП миллатнинг ўз-ўзини англаши, фуқароларда Ватанга садоқат ва муҳаббат туйғуларини тўла шакллантириш, бозор муносабатларига асосланган янги жамият қуриш, миллий тикланиш йўлидан ривожланишга эришиш, миллий мерос ва анъаналарни рўёбга чиқариш, миллатни илмий, техникавий салоҳиятини юксалтириш ва демократик жамият қуриш учун курашади.

1999-йил 5 ва 19-декабр кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисига сайланган депутатлардан 10 нафари Миллий тикланиш демократик партиясига мансуб аъзолардир.

Ўзбекистон МТДПсининг олий органи 5 йилда чақириладиган қурултой бўлиб, унда раҳбар органлар сайланди. Ҳозирда жойларда партия ташкилотлари ва бўғинлари иш олиб бормоқда. Унинг 6 мингга яқин аъзоси бор. Ўзбекистон МТДПсининг «Миллий тикланиш» ҳафталик газетаси фаолият кўрсатмоқда.

Республика ижтимоий-сиёсий ҳаётида ўзига хос алоҳида нуфузга ва бетакрор мавқега эга бўлган партиялардан бири **Фидокорлар миллий-демократик партиясидир.** У мазкур партиянинг 1998-йил 28-декабрда бўлиб ўтган 1-таъсис Қурултойида тузилган. Ушбу Қурултойда унинг Дастури ва Низоми қабул қилинган. Унга Ўзбекистон Республикаси адлия вазирлиги томонидан сиёсий партия сифатида рўйхатга олинганлиги тўғрисида 1999-йил 4-январ куни 354-рақамли гувоҳнома берилган. **«Партиянинг вужудга келиши ва фаолият кўрсатишидан бош мақсад** - деб таъкидланади партия Низомида - **партия дастурида белгиланганидек, кўп укладли иқтисодиётга,**

миллий ва умуминсоний қадриятларга таянган фуқаролик жамиятини қуриш жараёнига ҳамда унга хизмат қиладиган демократик-ҳуқуқий давлатни барпо этиш ишига амалий ҳисса қўшишдир». Ушбу бош мақсадни рўёбга чиқариш учун ҳозирги вақтда жойларда мазкур партиянинг 2000 бошланғич ҳудудий ташкилотлари, 202 та туман ва шаҳар партия ташкилотлари ҳамда 14 вилоят мақомига эга партия ташкилотлари фаолият кўрсатаяпти. Партиянинг «Фидокор» номли ижтимоий-сиёсий газетаси мавжуд.

1999-йил 5 ва 19-декабр кунлари Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайланган депутатлардан 34 нафари Фидокорлар миллий демократик партияси аъзоларидир. 2000-йил 9-январ куни бўлиб ўтган Президент сайловида Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоди ҳам айнан Фидокорлар миллий-демократик партиясидан кўрсатилди. Маълумки, Ўзбекистон Халқ демократик партияси ҳам ўз вакили Абдулҳафиз Мафаҳимович Жалоловни Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод қилиб кўрсатган эди. Халқаро миқёсда умум эътироф этилган демократик тамойилларга тўлиқ риоя қилинган ҳолда хорижий ва маҳаллий кузатувчиларнинг назорати остида одилона тарзда, муқобиллик асосида ўтказилган мазкур сайловда Фидокорлар партиясидан кўрсатилган номзод Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланиши Республика тарихида муҳим воқеа бўлди. Бу бир томондан, Фидокорлар миллий-демократик партиясининг республика ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги нуфузи кун сайин ошиб бораётганлигини билдирса, иккинчи томондан, республика мустақиллигининг пойдевори ва ишончли таянчи ҳисобланмиш ёш, иқтидорли кадрларнинг сиёсий куч сифатида бирлашиб, кўпфикрлилик, кўппартиявийлик мавжуд бўлган шароитда халқаро андозаларга мос келадиган демократик тамойилларга тўлиқ риоя қилган ҳолда ўзининг бош мақсадини рўёбга чиқаришга, келажаги буюк давлат қуришга қодир эканлигидан далолат беради.

2000-йил 14-апрел куни **«Ватан тараққиёти партияси» ва Фидокорлар миллий демократик партиясининг қўшма қурултойи бўлиб ўтди.** Унда ҳар икки партия ҳаракати, фаолият дастури яқдиллиги муҳокама қилинди ва улар бирлашиб ишлаш мақсадга мувофиқ, деган хулосага келдилар. Партиялар бирлашиб, Ватан тараққиёти йўлида хизмат қилишга қарор қилинди. ФМДП бош котиби қилиб Ахтам Турсунов сайланди.

Партияларнинг Олий Мажлисдаги фракциялари ҳам бирлашиб, депутатлар сони 54 тага етди.

2004-йил декабр ойида бўлиб ўтган сайловларда ФМДПдан жами 616 депутат сайланди. Шундан Олий Мажлис Қонунчилик палатасига 18 киши, сенатига 6 киши, қолганлари эса маҳаллий кенгашларга сайланишди, 2007-йилга келиб партия аъзолари сони 60 мингдан ошди.

2008-йил 26-июл куни Ўзбекистон миллий тикланиш демократик партияси ва Фидокорлар миллий демократик партиясининг қурултойлари бўлиб ўтди. Унда ҳар икки партия дастурлари ва сиёсий қарашларида муштараклик борлигини назарда тутиб, бирлашишга қарор қилишди.

Мамлакатда кўппартиявийлик тобора такомиллашиб борди. Улар эркин ва озод ҳаёт, демократик давлат, фуқаролик жамият қуриш борасида маълум ишларни амалга оширмоқдалар. Бироқ, ҳаёт шуни кўрсата бошладики, ҳар бир партиянинг аниқ, фақат ўзига хос қиёфага, ўз сайловчилари ва тарафдорларига эга бўлиши борасида сусткашлик сезила бошланди.

Масалан, деҳқон-фермерлар, тадбиркорлар ва ишбилармонлар, улар қайси соҳа ва йўналишда фаолият кўрсатишидан қатъи назар партияларнинг эътиборидан четда қола бошлади. Шу нуқтайи назардан жамиятимизнинг иқтисодий ҳаётида тобора кенгайиб, кучга тўлиб бораётган тадбиркор ва ишбилармонлар, кичик ва ўрта бизнес, фермерлар ҳаракати эл-юрт тараққиётига, мамлакатимизнинг ҳал қилувчи соҳа-ларида тўсиқ бўлиб турган муаммоларни бартараф қилиш масъулиятини ўз зиммасига олиш учун уларга сиёсий майдонни очиб беришни ҳаёт тақозо қила бошлади.

2008-йилда Фидокор партияси МТДП билан қўшма мажлис ўтказиб ягона блокка бирлашди ва Олий Мажлисда Миллий Тикланиш Демократик Партияси номи билан фаолият юрита бошлади.

Шу мақсадда, 2003-йил октабр ойида **Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати - Ўзбекистон Либерал Демократик партияси** ўзининг таъсис қурултойига тўпланди ва мамлакат сиёсий ҳаётида янги сиёсий куч сифатида вужудга келди. Унинг раиси этиб Муҳаммадюсуф Тешабоев сайланди. ЎзЛиДеП ўз дастурида сиёсий куч сифатида тадбиркорларнинг йўлини очиб, уларнинг истиқболини ҳам ғоявий, ҳам амалий соҳаларда исботлаб бериш, манфаатини ҳимоялаш, эртанги кунини таъминлашни кўрсатиб берган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган муҳим қоида сиёсий институтларнинг, мафкуралар, фикрлар хилма-хиллиги ва уларнинг ўзаро рақобат асосида ривожланиши белгилаб қўйилди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги ва сиёсий партиялар фаолияти билан боғлиқ бир қатор қонунлари қабул қилинди. Мазкур даврда сиёсий партиялар турли сиёсий табақа ва гуруҳларнинг иродасини ифода этиши, демократик йўл билан сайлаб қўйиладиган вакиллик органлари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этиши қонун билан мустаҳкамланди. Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонуни сиёсий партиялар фаолиятининг умумий тавсифини шакллантириб берди. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида», «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида», «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида»ги қонунларининг қабул қилиниши ва амалга татбиқ этилиши мустақилликнинг дастлабки йилларида амалга оширилган зарур демократик ислоҳотлардан бири бўлди.

Кўппартиявийлик асосида сайланган янги вакиллик органи - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси сиёсий партиялар фаолиятини янада жадаллаштириш борасида ўзига хос ишларни олиб борди. «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни қабул қилинди. Вакиллик органида сиёсий партияларнинг фаолиятини ва қонун қабул қилишда

иштирокини ошириш мақсадида фракциялар фаолияти йўлга қўйилди. Бир қатор қонунларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Қабул қилинган қонунлар фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини муҳофаза қилишга, жамиятни демократлаштиришга, бозор ислоҳотларини сакрашлар ва фалаж қилувчи ҳолатларсиз тезлаштиришга қаратилди.

Сиёсий партияларнинг аҳоли ва ўз сайловчилари ўртасида обрў-эътиборини ошириш, уларнинг иқтисодий жиҳатдан мустақиллигини таъминлаш билан бир қаторда молиявий манбаларини мувофиқлаштириш мақсадида 2004 йили Ўзбекистон Республикасининг «Сиёсий партиялар фаолиятини молиялаш тўғрисида»ги қонуни қабул қилинди.

Ўтган давр мобайнида тўпланган тажриба ва кўникмаларга таянган ҳолда Ўзбекистон Республикасида 2002-йил 27-январда ўтказилган умумхалқ референдуми Ўзбекистонда сиёсий партияларнинг фаолият йўналишини янги босқичга кўтарди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисини икки палатали қилиб шакллантириш ва унинг қуйи палатасини доимий асосда фаолият кўрсатиши сиёсий партия республика парламентида кўпроқ ўрин эгаллашини, улар ўртасидаги ўзаро рақобат юзага келишини таъминлаб берди. «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги, «Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар кенгашларига сайлов тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунларига ва бошқа бир қатор қонун ҳужжатларига қўшимча ва ўзгартишлар киритилди. «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Регламенти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари янгидан қабул қилинди.

Икки палатали парламент тизимида нафақат республика вакиллик органларида сиёсий партияларнинг фаолияти самаралироқ кузатилди, балки жойлардаги вакиллик органларида ҳам улар аввалгига қараганда анча фаолроқ иштирок этадилар. Чунки парламентнинг юқори палатаси - Сенат айнан жойлардаги вакиллик асосида шакллантирилиши қонунчиликда белгилаб қўйилди.

Икки палатали парламентнинг шакллантирилиши сиёсий партиялар фаолиятидаги яна бир янги босқич бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «**Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизациялаш ва ислоҳ этиш»** номли маърузаси ва у асосда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ҳаётидаги фаолиятининг кейинги устувор вазифа ҳамда йўналишларини белгилаб берди.

Ушбу қарорда сиёсий партиялар фаолиятини мувофиқлаштириш, давлат ва жамият ҳаётидаги масалаларни ҳал этишдаги уларнинг таъсири ва иштирокини янада оширишга доир чора-тадбирлар мустақиллик даврида амалга ошириб келинган ишларнинг мантиқий давоми бўлди.

Даставвал сиёсий партиялар вакиллик органлари - Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва вилоят, туман, шаҳар Кенгаши депутатларини сай лаш жараёнларида қатнашиши, улар ўртасида рақобат муҳитининг юзага келиши, улар ўртасидаги кураш мустақилликнинг дастлабки йилларида эришилган ютуқлардан бири бўлди. Чунки, давлат ва жамият ҳаётида яккаҳокимлик қилган партиядан бир неча партиявий тизимга ўтилди. Халқ ўзининг партияларга бўлган ишончини ўтказилган сайловлар орқали кўрсатди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фракцияларини ташкил этиш ва улар фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан таъминлаш сиёсий партияларнинг давлат ва жамият масалаларини ҳал этишда ўрни ва ролини яна бир босқич юқорига кўтарди. Чунки, қонунчилик органида сиёсий партиянинг ўз олдига қўйган сайловолди дастурларини амалга ошириш борасидаги шароит яратиб берилди.

Икки палатали парламент шароитида сиёсий партияларни молиялаштириш масалаларининг йўлга қўйилиши ва қонунчилик палатаси томонидан Ўзбекистон Республикаси Бош вазири номзодини тасдиқланиши сиёсий партияларнинг жамиятидаги мавқеини яна бир поғона кўтаришга хизмат қилди десак хато бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этиш, мақсад ва вазифаларни амалга ошириш Дастури тўғрисида»ги қарори иловасига асосан сиёсий партияларга давлат томонидан берилаётган субсидия, грант ва бошқа тартибдаги ёрдамларни ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлаш, давлат ҳокимиятининг айрим ваколатларини босқичма-босқич жамоат ташкилотларига топшириш Концепсиясини ишлаб чиқиш, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари фаолиятида сиёсий партияларнинг иштирокини янада кучайтириш мақсадида улар иштирокида ижтимоий шерикчилик бўйича жамоатчилик комиссияларини ташкил қилиш каби тадбирларни амалга оширишнинг белгиланганлиги сиёсий партияларга яратилаётган имкониятларни яққол намоён қилади.

Юқорида назарда тутилган сиёсий партиялар фаолиятини ислоҳ қилиш босқичма-босқич, турли хил сакраш ва инқилобларсиз, юқорида таъкидлаганимиздек, барқарор амалга оширилиб келинмоқда. Бу ўз навбатида уларнинг давлат бошқарув тизимидаги ролини ошиб боришига хизмат қилаяпти.

Шу маънода И.Каримов томонидан парламент қуйи палатасига Қонунчилик ташаббуси тартибида киритилган «Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида»ги Конституциявий Қонун ва «Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айрим моддаларига (89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг 2-қисмига) тузатишлар киритиш тўғрисида»ги Қонунлар лойиҳаларида илгари сурилган янгича қоидаларга ҳам тўхташ жоиз. Чунки ушбу қонунлар мамлакатни

модернизация қилишда узоқни кўзловчи «Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари» тамойилини ифодалайди. Ушбу Қонун лойи-ҳалари Олий Мажлис Қонунчилик палатасида қабул қилиниб Олий Мажлис Сенатининг IX (2007-йил март) ялпи сессиясида маъқулланди. Шу билан бирга сиёсий партияларнинг саъй-ҳаракатлари орқали фуқароларнинг давлат бошқарувида фаол қатнашишининг ҳуқуқий асосини таъминлайди.

Шубҳасиз, қонун чиқарувчи ҳокимият - парламентнинг самарали фаолияти сиёсий партиялар фаоллигига боғлиқ бўлгани боис, ушбу қонунлар сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ҳаётида тутган ўрни ва ролини кўчайтиришга қаратилган. «Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида»ги Конституциявий Қонун турли хил сиёсий мақсадларини кўзлайдиган, сайловлардан сўнг шакллантирилган ҳукуматнинг тутадиган ва дастурига ўз муносабатини белгилаб оладиган сиёсий партиялар фракцияларининг ҳуқуқий мақоми аниқ таърифланган. Унга мувофиқ, янгидан шакллантириладиган ҳукуматнинг тутган йўли ва дастури ёки унинг айрим йўналишлари борасида ўзгача фикри бўлган сиёсий партиялар фракциялари, шунингдек, сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан сайланган депутатлар ўзларини мухолифат деб эълон қилиши мумкин. Бу парламент мухолифати институтининг шаклланиши ва фаолият юритишининг ҳуқуқий асосларини яратади.

Қонундаги сиёсий партиялар фракциялари ва уларга қўшилган мустақил депутатлар фаолиятини баҳолаш принциплари ва мезонлари эса демократик давлатларнинг умумэътироф этилган тажрибасидан келиб чиқади.

Бу борадаги яна бир янгилик шуки, сиёсий партиянинг Қонунчилик палатасида тузилган фракцияси ўз вакилини мазкур палата Спикери ўринбосари лавозимларидан бирини эгаллашига кафолатли ҳуқуқ бераётгани сабабли Қонунчилик палатаси Спикери ўринбосари ўз вазифасини бажариш пайтида сиёсий партияга аъзоликни тўхтатиб туриши ҳамда фракцияъ ва бошқа депутатлар бирлашмаси таркибига кириши мумкин эмаслиги бўйича амалдаги тартиб тубдан ўзгартирилди.

Ўзбекистон Бош вазири номзодини тасдиқлаш борасида партияларга муайян ҳуқуқлар берилди. Чунончи, Олий Мажлис палаталарининг мансабдор шахслари сайланганидан ва органлари шакллантирилганидан кейин бир ой ичида Ўзбекистон Президенти томонидан Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларининг ҳар бири ва сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан сайланган депутатлар билан маслаҳатлашувлар ўтказади. Шундан сўнг Бош вазир номзоди Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатига тасдиқлаш учун киритилади ва қонунда белгиланган овоз бериш амалиёти ўтказилади.

Мазкур амалиёт кўплаб демократик мамлакатларда, хусусан, Германия, Финляндия, Испания, Чехия, Словакия ва Греция давлатларида мавжуд.

Сиёсий партияларнинг жойлардаги ролини, ҳокимиятнинг маҳаллий вакиллик органларини шакллантиришдаги таъсирини кучайтириш мақсадида

вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими номзодлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан халқ депутатлари вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашларидаги партия гуруҳларининг ҳар бири билан маслаҳатлашувлар ўтказилганидан сўнг тегишли халқ депутатлари Кенгашларига тасдиқлаш учун тақдим этилиши белгилаб қўйилди.

Шунингдек, янги қонунда партия гуруҳларига вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими лавозимига тасдиқланган шахсларнинг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Президентига асосланган хулосалар тақдим этиш ташаббуси билан чиқиш ҳуқуқини бериш назарда тутилган. Агар мазкур ташаббус етакчи партия гуруҳлари томонидан қўллаб-қувватланса, Ўзбекистон Президенти уни халқ депутатлари Кенгаши муҳокамасига киритади ва муҳокама натижаларига мувофиқ ушбу масала юзасидан қарор қабул қилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган ўзгартиришлардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айрим моддаларига тузатишлар киритилди. Масалан, Конституциянинг 89-моддаси янги таҳririда берилмоқдаки, унда «Ўзбекистон Республикасининг Президенти давлат бошлиғидир ва давлат ҳокимияти органларининг келишилган ҳолда фаолият юритишини ҳамда ҳамкорлигини таъминлайди», деб белгилаб қўйилган.

Олий Мажлис томонидан 2007-йил 28-мартда маъқулланган ҳар иккала қонуннинг қабул қилиниши мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотларнинг давоми, ҳуқуқий ва сиёсий тизимни босқичма-босқич ривожлантиришнинг самараси, кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари қўйилган муҳим қадамдир.

Мамлакатда **«Халқ бирлиги»** ҳаракати ҳам 1995-йил июндан фаолият кўрсатмоқда. Уни Адлия вазирлиги 1995-йил 9-июнда рўйхатга олган.

Ҳаракатнинг асосий мақсади кўп миллатли мамлакатда халқлар бирлигини янада мустаҳкамлаш, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мустаҳкамланган барча фуқароларнинг ҳуқуқ ва кафолатларини тўла-тўкис амалга ошириш ва фуқаролик, ватанпарварлик туйғуларини ривожлантиришдан иборат.

Ўзбекистон «Халқ бирлиги» ҳаракатининг олий органи - қурултой 4 йилда бир марта чақирилади. Унда раҳбар органлар сайланади.

Ўзбекистон «Халқ бирлиги» ҳаракати таркибида вилоят, шаҳар ва туман кенгашлари, 165 та бошланғич ташкилотлари иш олиб боради.

Ўзбекистон «Халқ бирлиги» ҳаракатининг «Бирлик» ва «Единство» ҳафталик газеталари мавжуд.

4-савол баёни:

Ўзбекистон Мустақилликка эришгандан сўнг ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳалари қатори оммавий ахборот воситаларига ҳам янгича муносабат вужудга келди. Бунинг боиси шунда эдики, Ўзбекистонда қурилаётган ўзига хос, ўзига мос янги жамият оммавий ахборот воситалари олдига янги вазифалар қўймоқда эди.

Булар янги жамиятнинг моҳияти, юз бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар мазмуни ҳақида оммага тўликроқ тушунча бериш, истиқлолдек муқаддас неъматнинг оламшумул аҳамиятини адолатли ва демократик жамият қуриш ҳамда унинг равнақи учун камарбаста бўлиш зарурлигини ҳар бир фуқаро онгига етказишдан иборат эди. Янгиланаётган ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий жараёнларни ҳаётга татбиқ этишда фаол иштирок этишга даъват қилиш, уларни оммавий сафарбарликка чорлаш даркор эди.

Мустақилликнинг миллий қадрият сифатида эъзозланиши, уни янгидан янги мазмун билан бойитиш учун кенг жамоатчилик фикрини уйғотиш туб ислоҳотлар самарасини оширишнинг етакчи омилларидан биридир.

Маълумки, матбуот ҳамма вақт ривожланишнинг ҳар бир босқичида ўзи яшаб турган жамиятнинг манфаати учун хизмат қилган, унинг мақсад ва интилишларини тарғиб қилган, ёқлаб чиққан. Зотан, ҳақиқий халқчил матбуотнинг вазифаси ана шундан иборат бўлмоғи керак. Афсуски, шўролар тузуми даврида матбуот якка-ю ягона коммунистик мафкура ғояларини тарғиб қилган, унинг раҳнамолари йўл-йўриқлари асосида иш тутган, улар топшириғини бажарган.

Халқ оғзида матбуот деб аталган оммавий ахборот воситалари амалда «барча ғалабаларимизнинг илҳомчиси ва ташкилотчиси», деб бонг урилган коммунистик партиянинг хизматкорига айланган эди. У қизил империянинг суянган тоғи, тоталитар тузум манфаатларини ҳимоя қиладиган Ғоявий қуролга айланган эди. Табиийки, бу ҳолат омма билан матбуот ўртасида номутаносибликни вужудга келтирган эди.

Аслида матбуот омма фикрини ўзида ифода этиши, шу асосда ўз саҳифаларида халқ хоҳиш-иродасини, умумхалқ манфаатини ва умумжамият истиқболини ифодалаши лозим. Шундагина унинг обрў-эътибори ошиб, жамият олдидаги, халқ олдидаги бурчини холисона адо этиши, эркин матбуотга айланиши мумкин.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг айтиш мумкинки, матбуот ва бошқа оммавий ахборот воситаларида ўзига хослик пайдо бўла бошлади. Энди газеталар, журналлар, радиоэшиттириш ва телекўрсатувларда бевосита республиканинг Мустақиллигига бағишланган, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий-маърифий аҳамиятга эга бўлган мавзуларга кенг ўрин бериладиган бўлди.

Мустақиллик туфайли газета саҳифалари, радиоэшиттиришлари ва телекўрсатувларда мамлакатнинг қадимий тарихи, ўтмиши, маданияти, шўролар тузуми даврида тақиқлаб қўйилган миллий қаҳрамонларимиз ҳақида, ўзбек халқининг ўзига хос урф-одатлари, ақидалари тўғрисида қизиқарли мақолаларга кенг ўрин берилди. Ана шунинг ўзи энди мамлакатимизда ҳуррият, ҳурфикрлилик, миллий манфаатларга ва миллий равнаққа йўл очилганидан далолат беради.

Ислом динининг бой маънавий имкониятларидан фойдаланишга имкон яратилди. Ахлоқий баркамоллик ва руҳий тозалик учун зарур омил сифатида унинг тараққий этишига, кундалик турмуш тарзимизга кириб боришига кенг йўл берилди. Буларнинг ҳаммаси Ўзбекистон матбуотининг олдинги «қизил

яловбардорлик» иллатларидан қутулиб, соғломлашиб, халқчил ва ошкора тус ола бошлаганидан далолат беради. Буни оммавий ахборот воситаларининг демократлашиш сари қадам ташлаётганининг ёрқин далили, дейиш мумкин.

Мустақил нашрлар ўз муассислари ғоялари ва дастурлари йўналишлари доирасида мустақил иш олиб борадилар. Ислоҳотлар ва янгиланишларга ўз муносабатлари, муаммоларга ёндашиш усуллари бор. Бироқ, ягона мақсад - истиқлол тақдири, мамлакат ва халқ истиқболи уларни бирлаштириб туради.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.Каримов оммавий ахборот воситаларининг ролини алоҳида таъкидлаб, - **«Эркин ва мустақил оммавий ахборот воситалари ҳар томонлама ривож топиши лозим. Улар ҳақли равишда ҳокимиятнинг тўртинчи тармоғи бўлиши даркор.**

Оммавий ахборот воситалари ҳаётимизга кун сайин чуқурроқ кириб бораётганини ҳозир ҳеч ким инкор этолмайди. Бу жараённи табиий ҳол, деб қабул қилмоқдамиз. Бугунги кунда нашрлар сони кўпайибгина қолмасдан - ҳозир 490 та газета ва 138 та журнал рўйхатга олинган - жамиятни ривожлантириш ва давлат қурилишида уларнинг аҳамияти ва тутган ўрни ҳам ортиб бормоқда» - деган эди[1]. Булардан ташқари, ҳозир республикамизда бир қанча телестудия, вилоят, шаҳар ва туманлардаги радио студиялар ва 4 та ахборот агентлиги фаолият кўрсатмоқда.

2015-йилда Ўзбекистонда ахборот соҳаси бўйича ишловчи махсус вазирилик ташкил этилди ва Адлия вазирлигидан “Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги” номи билан рўйхатдан ўтди. Мамлакатимизда изчиллик билан амалга оширилаётган ислоҳотлар оммавий ахборот воситалари зиммасига бутунлай янги вазифаларни қўя бошлади. Матбуотнинг аҳолида янгича онг ва тафаккурни шакллантиришда таъсирчан қурол бўлишини, кишиларнинг фикр ва хоҳиш-иродасининг эркин, холис ифодачиси, айтиш мумкинки, инсон манфаатларининг изчил ва фаол ҳимоячиси бўлишини ҳаётнинг ўзи тақозо қилмоқда.

2017-йил ҳолатига кўра ОАВларнинг сони Ўзбекистонда 1500 тадан ошди. Уларнинг аксарини газеталар ташкил қилади[2].

Шунинг учун ҳам 1997-йили Олий Мажлиснинг VI сессиясида оммавий ахборот воситалари ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш масаласи ўртага қўйилди. Олий Мажлис ўзининг VII сессиясида «Ахборот олиш кафолатлари ва ҳуқуқлари», «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш» сингари қонун лойиҳалари муҳокама қилиниб, биринчи ўқишда қабул қилинди. «Халқ сўзи» газетасининг 1997-йил 13 ва 14-феврал сонларида қонун лойиҳалари умумхалқ муҳокамасига ҳавола қилинди. У кенг жамоатчиликнинг янги таклиф ва мулоҳазалари билан тўлдирилиб, 1997-йил 25-апрелда Олий Мажлис VIII сессиясида қабул қилинди.

Ушбу қонунларнинг дунёга келиши ва тўла қувват билан амал қилиши бевосита ҳозирги ўзбек миллий давлатчилиги маънавий қиёфасини белгилайди. Бундай қонунлар яратилишининг, депутатлар ва умумхалқ муҳокамасига

---

[1] И.Каримов. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. – Тошкент.: 7-жилд. Ўзбекистон. 1999. 371-б.
[2] О.Аюпов. Дунё, сиёсат, жамият. – Сирдарё.: Зиё. 2017.

ҳавола қилинишининг ўзи Ўзбекистоннинг умуминсоний қадриятларга содиқлиги, инсон ҳуқуқлари эркинлиги, озодлиги, унинг шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш каби халқаро ҳуқуқ нормаларига изчил амал қилаётганлигидан далолат беради.

Маънавиятга эътибор, сўз ва фикр эркинлигига маънавий мезон сифатида ёндашиш, ҳурфикрлиликка юксак ахлоқ, комиллик ва маърифатлилик кўзгуси сифатида қараш учун энг аввало жамиятда барқарорлик мавжуд бўлиши керак. Фуқароларнинг мақсад ва интилишлари ягона йўлга сафарбар этилиши, улар ўз эртасини ва олис истиқболини аниқ кўра билиши, уни бошқараётган ҳукуматга қатъий ишона олиши даркор. Бундай вазият эса, айтиш мумкинки, собиқ Иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан барча Мустақил мамлакатлар орасида фақат Ўзбекистонда мавжуд.

Бундай Қонунларнинг қабул қилиниши конкрет шароитдан, мавжуд ижтимоий-сиёсий жараёнлар оқими натижасида келиб чиққан ҳодиса бўлиб, Ўзбекистонда турли фикрлар ва қарашлар ривожланишининг ўзбекона «модели» шаклланаётганининг белгиси, демократик қадриятларнинг Ўзбекистон учун хос бўлган кўринишларнинг юзага келишидир.

1996-йил 2-августда Олий Мажлис «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида», «Ноширлик фаолияти тўғрисида» қонунлар қабул қилди. Булар мамлакатимизда ихтирочилик ва бадиий ижод муаллифлари ҳуқуқини ҳимоя қилишга, ноширчилик фаолиятини ривож лантиришга хизмат қилади.

Демократиянинг, конституциявий тараққиётни таъминлашнинг, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, қадр-қимматини ҳимоя қилишнинг ғоят муҳим масаласи сифатида телевидение ва радиоэшиттириш тизимини миллий ғоялар асосида қайта шакллантириш, унинг республикада иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ислоҳотларнинг амалга оширишдаги таъсирини кучайтириш мақсадида 1996-йил 7-майда «Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиётида телевидение ва радионинг ролини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» Фармон қабул қилинди. Унда Ўзбекистон Давлат телевидение ва радиоэшиттириш Қўмитаси

Ўзтелерадиокомпанияга айлантирилди. Унинг вазифаси қилиб қуйидагилар белгиланди:

Биринчидан, ахборотларнинг мафкурадан мутлақо холи бўлишини назарда тутган ҳолда аҳоли ҳамда жамиятнинг холисона, ҳаққоний ва хилма-хил ахборотларига эҳтиёж ини ўрганиш ва қониқтириш;

Иккинчидан, мамлакат аҳолисини, шунингдек, чет эл жамоатчилигини Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий-маданий ҳаётида содир бўлаётган ўзгаришлар тўғрисида кенг хабардор қилиш ва ҳоказолар.

Айтиш мумкинки, 1996-йилда республикада оммавий ахборот воситаларининг жамиятдаги ролини оширишга қаратилган муҳим амалий чоралар кўрилди. Шу 1996-йилнинг май ойида Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий жамғармаси ташкил қилинди. Бу оммавий ахборот воситалари вакилларининг

мустақил ўзини ўзи бошқарувчи, ҳукуматга қарашли бўлмаган ижтимоий хайрия ташкилоти ҳисобланади.

Жамғарма ўз ишини Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ, «Ўзбекистон Республикаси жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонун, «Ахборот олиш эркинликлари ва кафолатлари», «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида» қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар асосида ташкил қилади.

Жамғарма ўз фаолиятида қуйидаги вазифаларни бажаради:

- оммавий ахборот воситалари амалий фаолиятида демократик жараёнларни янада ривожлантириш учун зарур шароитларни яратиш, журналистлар фаолиятини активлаштириш, газеталар, журналлар, радио ва телевидениенинг моддий-техника базасини ривожлантириш ва мустаҳкамлаш, бозор муносабатларига ўтиш шароитида уларга молиявий ёрдам кўрсатиш;

❖ ижодий фаолиятда демократик тамойилларни жорий этиш;

❖ демократия ва сўз эркинлигининг чинакам институтлари сифатида матбуот органлари роли ва нуфузини кучайтириш;

❖ журналистларнинг ҳуқуқий, ижтимоий, сиёсий ва ижодий ҳуқуқларини, қадр-қимматини, уларнинг давлат ва жамоат органлари олдидаги, оммавий ахборот воситаларининг таъсисчилари ва ноширлари олдидаги манфаатларини ҳимоя қилиш;

❖ мулкчиликнинг барча шаклларидаги оммавий ахборот воситаларини ривож лантириш йўли билан Ўзбекистонда эркин демократик ахборот муҳитини вужудга келтириш;

❖ ғоявий йўналиши турлича бўлган нашрларда, радио ва телевидениеда ишловчи журналистлар ҳамкорлигини таъминлаш;

❖ оммавий ахборот воситалари ходимларининг ҳар қандай вазиятда ўз фикрларини эркин ифодалаш, ахборотларни қонунлар билан ман этилмаган усулларда тарқатиш ҳуқуқини таъминлаш;

❖ оммавий ахборот воситалари фаолиятини такомиллаштириш юзасидан тегишли давлат идораларига таклифлар киритиш;

❖ қонунда белгиланган тартибда чет эл оммавий ахборот воситалари билан алоқаларни мустаҳкамлаш, республика матбуот вакилларининг касб маҳоратини ошириш ва тажриба алмашиш мақсадида уларнинг хорижий мамлакатларга хизмат сафарларини уюштириш.

Ҳукумат эркин, демократик ахборот манбаларини яратиш мақсадида давлатга қарашли бўлмаган, мустақил нашрлар ва ахборот органлари тармоғини кенгайтириш масаласини кун тартибига қўймоқда.

Буларнинг ҳаммаси Ўзбекистонда демократик жараёнлар изчиллик билан ривожланаётганидан далолат беради. Мамлакат иқтисодиёти Мустақилликнинг олтинчи йилида барқарор тус олди. Янги жамиятимизнинг жаҳон андозаларига мос келадиган шакл-у шамойили қад ростлади. Энди уни демократик тамойиллар билан мазмунан бойитиш, ғоявий жиҳатдан чуқурлаштириш зарур.

Матбуот чин маънода мамлакат ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий ҳаётининг фаол иштирокчиси, янгиликлар жарчиси, эзгу ишлар даъваткори,

жамоатчилик фикрининг холис кўзгусига айланишининг ўзига хос шарт-шароитлари ҳам бор, албатта.

Матбуот ва сўз эркинлигини танлаган ҳар бир жамият бошидан кечириши ва амал қилиши муқаррар бўлган талаблар бор. Бу энг аввало ҳамма учун бирдай манфаатли бўлган масъулият ҳисси, жавобгарлик туйғуси.

Ҳақиқий эркинлик юксак интизом, қатъий талаб, фуқаролик масъулияти, қонунлар устуворлигидир.

1996-йил 19-декабр куни Президент девонида республика оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси вакиллари қабул қилинди. Унда мамлакат раҳбари бугунги кунда Ўзбекистон матбуоти олдида турган энг долзарб вазифалар ҳақида тўхталар экан, мамлакатимиз истиқлоли ва равнақи, миллий ва тафаккурни шакллантириш халқимиз ғурури ва иймон-эътиқодининг қай даражада мустаҳкамлигига ҳар жиҳатдан боғлиқ эканини алоҳида таъкидлади.

Шунингдек, жамиятда бозор иқтисодиёти муносабатлари шаклланаётган бир пайтда маънавиятни мустаҳкамлаш ҳамда маърифатпарварликни кенг тарғиб этиш лозимлиги ва бунда матбуотнинг роли катта экани алоҳида қайд этилди.

И.А.Каримов Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2005-йил 28-январдаги қўшма сессиясидаги маърузасида Ўзбекистонда демократик янгиланишлар жараёнини чуқурлаштириш ва фуқароларнинг эркинликларини таъминлашнинг ғоят муҳим шарти бўлган оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш учун демократик андозаларни жорий этиш бўйича аниқ ва изчил чораларни амалга ошириш зарурлигига алоҳида эътибор берди. **«Бу борадаги асосий вазифа - мамлакатимизда ислоҳотларни чуқурлаштириш жараёнининг муҳим таркибий қисми бўлмиш матбуот, телевидение, радио фаолиятини янада либераллаштириш, уларнинг мустақиллиги ва эркинлигини таъминлашдан иборат»,** деб алоҳида уқтирди.

Мазкур маърузада белгиланган вазифаларни амалга ошириш юзасидан Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.Каримов 2005-йил 10-мартдаги «Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни ислоҳот этиш ва модернизациялаш мақсад ва вазифаларини амалга ошириш Дастури тўғрисида» қарор қабул қилди. Қарор билан «Оммавий ахборот воситалари фаолиятини демократлаштириш соҳасидаги ислоҳотларнинг устувор йўналишларини амалга ошириш Концепцияси» тасдиқланди. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак бу - соҳага оид қонунчилигимиз базасини халқаро демократик андозалар асосида қайта кўриб чиқиш ва мустаҳкамлаш вазифаси белгиланган муҳим Концепциядир.

Шу билан бирга бир қатор янги меъёрий ҳужжатлар ҳам қабул қилинди. Жумладан:

❖ ОАВ вакилларини вакиллик ва ижро органларида доимий аккредитациядан ўтказиш воситасида журналистларнинг давлат идораларининг фаолиятидан хабардор бўлиб туриш, вақтида керакли ахборотлар олиш ҳамда уларни тезкорлик билан жамоатчиликка етказиш имконини беради;

❖ Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларида ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари раҳбарларининг брифинглар ўтказиш тартиби бир томондан давлат органларининг жамоатчилик билан алоқаларини мустаҳкамлайди, иккинчи томондан уларнинг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ўрнатишга асос бўлади;

❖ Ўзбекистон республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академияси қошида «Оммавий ахборот воситалари ходимларининг малакасини ошириш курслари»нинг ташкил этилиши журналистларимиз, ОАВ раҳбарларини, жумалистикамизнинг савиясини ошириш, журналистларнинг соҳага оид замонавий технологияларни жорий этиш, тезкорлик, холислик, дадиллик тамойилларини қўллашни ўрганишга шароит яратади. Энг муҳими соҳанинг кадрлар таркибини кучайтириш имкониятини кенгайтиради;

❖ «Оммавий ахборот воситаларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш соҳасига маҳаллий, хорижий ва халқаро ташкилотлар ҳамда жисмоний шахсларнинг маблағларини жалб этиш тартиби»нинг ишлаб чиқилиши бир томондан ҳозирда иқтисодий муҳтож лекин ватанпарвар руҳдаги ОАВ қаддини тиклашга, эркин ва самарали фаолият кўрсатиши учун қонуний асос бўлиб хизмат қилади, иккинчи томондан бу соҳада боқимандалик, қарамлик, сотқинлик, хиёнат каби иллатларнинг олдини олишга имкон яратади;

❖ миллий ахборот бозорида ҳақиқий рақобатни ҳосил қилиш, монополия ёки якка ҳокимликка йўл қўймаслик чоралари кўрилди.

Меъёрий ҳужжатлар ОАВни рўйхатдан ўтказишни бирмунча соддалаштириш, ахборот маҳсулотларини мониторинг қилиш, таҳририятларинг хато ва камчиликларини ўз вақтида кўрсатиб, уларни қонунбузарлик иллатларидан сақлаб қолиш, шу билан бирга журналистларнинг ўз касбий фаолиятларини қонун талабларига мос равишда амалга ошириш учун масъулиятларини кучайтиришни ҳам назарда тутади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005-йил 16-ноябрдаги Фармони билан «Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди» ташкил топди. Ундан кўзда тутилган мақсад мамлакатимизда мустақил, ўзини ўзи таъминлайдиган, замонавий демократик талабларга жавоб берадиган, мулк шаклидан қатъи назар, ҳар қандай босма оммавий ахборот воситаларини шакллантириш жараёнини қўллаб-қувватлаш, уларнинг моддий-техника базаси ва кадрлар салоҳиятини мустаҳкамлашга кўмаклашишдан иборат қилиб кўрсатилди.

Назорат саволлари:

1. Демократик йўл деганда нимани тушунасиз?
2. Ўзбекистонда жамият ва давлат ишларида фуқаролик пазициясини тушунтириб беринг.
3. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда суд ҳуқуқ тизимидаги ислоҳотлар ва уларнинг натижалари?
4. Сиёсий партияларнинг жамиятда тутган ўрни ҳақида гапириб беринг?

5. Жамиятни демократлаштиришда ОАВ воситаларнинг ўрнини тушунтириб беринг?

1.2. СЕМИНАР МАШҒУЛОТЛАРИ МАВЗУЛАРИ

1-семинар машғулот: Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги дастлабки қадамлар

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:

1. Давлат тили тўғрисида қонуннинг қабул қилиниши.
2. Ўзбекистон билан Марказ муносабатларининг кескинлашуви.
3. Ўзбекистонда Президентлик бошқаруви жорий этилиши.
4. И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши.
5. «Мустақиллик Декларацияси» нинг қабул қилиниши.

Методик тавсиялар: Талабалар XX асрнинг 80-йилларида Собиқ иттифоқда бўлиб ўтган жараёнларни ўрганиб, бўлган жараёнларни англашлари керак. Қолаверса, глобаллашув жараёни содир бўлаётган бир пайтда тил масаласига бўлган эътиборнинг моҳиятини тушунишлари керак. Бундан ташқари коммунистик партия кирдикорлари ва халқни қандай аҳволга тушуриб қўйганлиги аён бшлади. Таҳликали

бир пайтда давлат тепасига Ислом Каримовнинг кеиши ва бу инсоннинг халқ олдидаги жасоратини билишлари керак. Мустақиллик Декларацияси қандай хужжат эканлигини билиш учун хуқуқ манбалари орқали билиб олишлари керак.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. - Тошкент, «Шарқ», 1998.
2. Р.Муртозаева. Ўзбекистон тарихи. Т.:Универрситет.2005.
3. Шамсутддинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. Т.; “Шарқ”1-2-3-китоб. 2010.
4. Н.Жўраев.Ўзбекистон тарихи. 3-китоб.Т.:Шарқ.2011

2-семинар машғулот: Ўзбекистон мустақиллик йилларида

Ажратилган вақт – 4

Асосий саволлар:

1. Мустақиллик тушунчаси.
2. Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллик ва сиёсий суверенитети учун амалий харакатлар.
3. Ўзбекистон сиёсий тизимидаги ўзгаришлар.
4. Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги эълон қилиниши ва унинг оламшумул аҳамияти.

Методик тавсиялар: мустақиллик тушунчасини илмий, адабий манбалар орқали изохлаши зарур. Шунингдек, Ўзбекистон мустақиллиги учун курашлари тарихини ёритиш керак. Истиқлол туфайли иқтисодиёт соҳасида, сиёсат соҳасида амалга оширилган ишлар ўрганиш ва солиштириш. Сиёсий тизимнинг моҳиятини очиб бериш.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Т.: 1992
2. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., “Ўзбекистон”, 2009.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон. 2011.
4. Шамсутддинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. Т.; “Шарқ” 3-китоб. 2010.

3-семинар машғулот: Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўли.

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:

1. Ўзбекистоннинг ўзига хос тарққиёт йўлини танлаши.
2. Тараққиётнинг «Ўзбек модели».

3. Ўзбекистон мустақиллиги ҳуқуқий асосларининг яратилиши.
4. Янги Конституция қабул қилиниши.

Методик тавсиялар: Мустақилликнинг танланган йўлини билиш зарур. Ривожланган давлатлар моделарини аниқлаш. Ислом Каримов “ноу-хау”си деб номланган тараққиётнинг “Ўзбек модели”ни ўрганиш ва билиш. Ўзбекистонда қабул қилган Конституция билан олдингиларининг фарқларини ўрганиш ва фарқлаш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:
1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: 2014.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. - Т.: 1992.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., “Ўзбекистон”, 2009.
4. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2011.
5. Хамидов Х. Ўзбекистон тарихи. – Т.: Шарқ. 2015

4-семинар машғулот: Сиёсий ислоҳотлар.

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:
1. Ўзбекистонда Олий давлат вакиллик органи - Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг шаклланиши.
2. Ўзбекистонда икки палатали Парламентнинг шаклланиши - қонунчилик палатаси ва Сенат фаолияти.

Методик тавсиялар: Олий кенгаш тарихини ўрганиш ва унда қабул қилган тарихий хужжатларни тахлил қилиш. Мустақиллик йилларида қонун чиқарувчи хокимият соҳасида амалга оширилган ишларни ўрганиш ва таҳлил қилиш. Ўзбекистонда парламентаризм соасида эришилган ютуқларга тўхталиб ўтиш зарур.

Фойдланилган адабиётлар рўйхати:
1. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтириш. Т., “Ўзбекистон” 2010.
2. Қирғизбоев М. Сиёсатшунослик. -Т.: 2011.
3. Хамидов Ҳ. Ўзбекистон тарихи. – Т.: Шарқ. 2015

5-семинар машғулот: Миллий давлатчилик пойдеворининг барпо этилиши

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:

1. Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши.
2. Бошқарувдаги янги усулларни қарор топиши.
3. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимидаги ўзгаришлар.

Методик тавсиялар: Давлатчилик тушунчасини билишлари зарур. Мустақиллик йилларида янги бошқарув тизимининг моҳиятини изохлаш. Бошқарув соҳасидаги ислоҳотлар ва кутилган натижалар. Хокимиятнинг бўлиниш принципини тахлил қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. Т., «Ўқитувчи», 2001.
2. Муртозаева Р. Ўзбекистон тарихи. - Т.: Университет. 2005.
3. Эшов Б. Ўзбекистонда Давлат ва махаллий бошқарув тарихи. Т.: Университет. 2010.

6-семинар машғулот: Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:

1. Ўзбекистон мустақиллиги йилларида Қорақалпоғистон давлатчилиги тараққиёти
2. Мустақил Қорақалпоғистон давлатининг ижтимоий - иқтисодий тараққиёти.
3. Халқ таълими фан ва маданият.

Методик тавсиялар: XX аср Қорақолпоғистон тарихини қўшимча манбалар орқали ўрганиш. Мустақиллик йилларида Қорақолпоғистон АССРга Қорақолпоғистон Республикаси мақоми берилиши. Қорақолпоғистонда қадимий маданият ўчоғларини билиб олиш зарур. Мустақиллик йилларида Қорақолпоғистон иқтисодиётидаги туб ўзгаришларни тахлил қилиш.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати:

1. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.
2. Эшов Б. Ўзбекистонда Давлат ва махаллий бошқарув тарихи. Т.: Университет. 2010.
3. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 13-жилдлик. Т., «ЎзМЭ», 2000-2006 й.
4. Каримов И.А. Биз бағри кенг ва ҳамдард халқмиз. “Андижон нашриёт матбаа” Маъсулияти чекланган жамият. 2010.

7-семинар машғулот: Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши – фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши

Ажратилган вақт – 4 с.

Асосий саволлар:

1. Суд ҳокимияти ислоҳатлари.
2. Демократик сайлов тизимини барпо этилиши
3. Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларининг шаклланиши ва фаолияти.
4. Жамиятни демократлашувида оммавий ахборот воситаларининг роли.

Методик тавсиялар: Мустақил суд хокимияти тушунчасига изох бериш. Сайлов демократия – кўзгуси эканлигини шархлаш зарур. Сиёсий партияларнинг фаолияти ва бир партиявийликдан фарқини изохлаш керак. Жамиятда ОАВ фаолиятига бахо бериш.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш коцепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. // Ўзбекистон овози. – Т., 2010.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон. 2011.
3. Қ.Эргашев. Ўзбекистон тарихи.Т.: Ғ.Ғулом.2015.
4. www.lex.uz
5. www.gov.uz

1.3 АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президент И.А.Каримов асарлари;

1. И.А.Каримов. “Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати” номли рисоласи. – Т.: 1996.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. - Тошкент, «Шарқ», 1998.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т., “Маънавият”, 2008.
4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., “Ўзбекистон”, 2009.
5. Каримов И.А. Танланган асарлар. -Т.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17.- Тошкент, «Ўзбекистон», 1990-2009.
6. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтириш. Т., “Ўзбекистон” 2010.
7. Каримов И.А. Биз бағри кенг ва ҳамдард халқмиз. “Андижон нашриёт матбаа” Маъсулияти чекланган жамият. 2010.
8. Каримов И.А. Ҳамкорлик, тараққиёт ва хавфсизликни таъминлаш йўлида. БМТ Бош Ассамблеясининг мингйиллик ривожланиш мақсадлари бўйича

олий даражадаги ялпи мажлисидаги нутқи. // Халқ сўзи. – Т., 2010. – № 183 (5089).
9. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш коцепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. // Ўзбекистон овози. – Т., 2010. – № 132 (31 252).
10. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон. 2011.

Асосий адабиётлар:

11. Философский словарь. под ред. И. Т. Фролова, М.: Издательство политической литературы, 1987.
12. Медведев Р. А. Жертвы ГКЧП / Новая и новейшая история, № 1, 2003.
13. Шамсутддинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. Т.; “Шарқ”1-2-3-китоб. 2010.
14. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.13-жилдлик.Т.,«ЎзМЭ»,2000-2006 й.
15. Қ.Эргашев. Ўзбекистон тарихи.Т.: Ғ.Ғулом.2015.
16. Н.Жўраев.Ўзбекистон тарихи. 3-китоб.Т.:Шарқ.2011

Қўшимча адабиётлар

17. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. Т., «Ўқитувчи», 2001.
18. Ахмедов Б. Тарихдан сабоклар. Т., 1993й.
19. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.

Вақтли матбуот

20. Тошкент ҳақиқати. 1990.
21. Халқ сўзи. 1991.
22. Туркистон. 1998

Электрон ресурслар:

1. www. ziyonet.uz.
2. www. edu.uz.
3. www. Ziyo.uz.com.
4. www. fvat.uz.
5. www.lex.uz
6. www.gov.uz

II. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ БЎЙИЧА МЕТОДИК МАТЕРИАЛЛАР:

1-мавзу: Ҳуқуқий давлат тизимининг шакллантирилиши ва яратилиши. Янги миллий давлат тизимининг тузилиши- 2 с.

Режа:

1. Ҳуқуқий давлат тушунчаси.
2. Ўзбекистонда хуққий – фуқаролик жамиятининг асоси
3. Миллий давлатчилик тизими соҳасидаги ислоҳотлар

Методик тавсиялар: Узоқ вақт давомида халқ партия таъсирида яшаб келди. Мустақиллик туфайли хуқуқий давлат тузишга ва халқ ахволини яхшилашга харакат қилинди. Шу сабабдан талаба миллий давлат тизими афзалликларини билиб олиши шарт.

Адабиётлар ва манбалар:

1. И.А.Каримов. “Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати” номли рисоласи. – Т.: 1996.
2. Қ.Эргашев. Ўзбекистон тарихи.Т.: Ғ.Ғулом.2015.
3. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.

2-мавзу: Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари кафолатининг яратилиши-2 с.

Режа:

1. “Инсон хуқуқлари умумжахон Декларацияси” хужжати

2. Ўзбекистонда инсон хуқуқлари ва кафолатларининг яратили механизми
3. Омбудсман фаолияти ва тарихи

Методик тавсиялар: Иккинчи жахон урушидан кейин инсон омили энг олий даражага қўйиладиган бўлди. Шу сабабдан БМТ ташаббуси билан "инсон хуқуқлари умумжахон Декларацияси қабул қилинди". Талабалар манбалар орқали Ўзбекистонда ҳам инсон хуқуқлари бўйича яратилган хуқуқий асосларни ўқиб ўрганишлари зарур.

Адабиётлар ва манбалар:

1. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.
2. Х.Ҳамидов. Ўзбекистон тарихи. Т.: Шарқ.2015.
3. И.А.Каримов. "Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати" номли рисоласи. – Т.: 1996.
4. www.lex.uz

3-мавзу: Миллий хавфсизликни таъминлаш борасида амалга оширилаётган ишлар-4

Режа:

1. Хавфсизлик тушунчаси
2. Ўзбекистон Қуролли кучлари тизимидаги янгиланишлар
3. Миллий хавфсизлик доктринаси

Методик тавсиялар: Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда мудофаа соҳасида амалга оширилган ислохотларни билишлари зарур. Қолаверса, миллий хавфсизлик доктринасининг ахамиятини ўрганиш зарур. Шу мақсадда Президент асарлари, қонун хужжатларини ўоганиш, тавсифлаш керак.

Адабиётлар ва манбалар:

1. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтириш. Т., "Ўзбекистон" 2010.
2. Каримов И.А. Ҳамкорлик, тараққиёт ва хавфсизликни таъминлаш йўлида. БМТ Бош Ассамблеясининг мингйиллик ривожланиш мақсадлари бўйича олий даражадаги ялпи мажлисидаги нутқи. // Халқ сўзи. – Т., 2010. – № 183
3. Ахмедов Б. Тарихдан сабоклар. Т., 1993й.

4-мавзу: Саноат соҳасининг тубдан янги тизимга ўтказилиши ва ишлаб чиқариш-4

Режа:

1. Ўзбекистонда саноат соҳаси тарихи
2. Мустақиллик йилларида саноат соҳасдаги ислоҳотлар
3. Автомобил саноатининг яратилиши ва тараққиёти
4. Тарбиркорлик субектдарига берилган имкониятлар

Методик тавсиялар: Иккинчи жахон уруши йилларида Ғарбий фронтдаги ахвол туфайли Ўзбекистонга кўплаб саноат корхоналари кўчириб келтирилган. Талабалар томонидан бугунги кунда ўша корхоналарнинг қанчаси фаолият юритаётганлигини аниқлашлари зарур. Шунингдек, мустақиллик йиларида чет эл инвестицияси иштирокидаги корхоналарнинг Ўзбекистон иқтисодиётидаги салмоғини тахлил қилишлари керак.

Адабиётлар ва манбалар:

1. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.
2. Қ.Эргашев. Ўзбекистон тарихи.Т.: Ғ.Ғулом.2015.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., “Ўзбекистон”, 2009.

ГЛОССАРИЙ

Атаманинг ўзбек тилида номланиши	Атаманинг рус тилида номланиши	Атаманинг инглиз тилида номланиши	Атаманинг моҳияти
Акциядорлик жамияти	Акциянерная общества	shareholder societies	устав фонди жамиятнинг акциядорларга нисбатан мажбуриятларини тасдиқловчи муайян миқдордаги акцияларга тақсимланган хўжалик юритувчи субект
Бошқарув шакли	Форма управления	Formal upgrading	бу ҳуқуқий институт бўлиб, давлат ҳокимиятини ташкил этиш тартиби. Олий ва махаллий давлат органларини тузиш усулини ҳамда уларнинг бир-бири ва аҳоли билан ўзаро муносабатлари тартибини ўз ичига олади
Вазир	министр	Minister	(араб. юк кўтарувчи) – ўрта асрларда Ўрта ва Яқин Шарқ давлатларида, шу жумладан, Ўрта Осиё хонликларида ҳукумат идораси ёки кенгаши

			(девон) бошлиғи. Юқори мансабдор шахс. В. ҳукумат аъзоси ҳамда маълум бир вазирликни бошқарувчи юқори мансабдор шахсдир
Вазирлар Маҳкамаси	Кабинет министров	Cabinet of Ministers	Исроил, Латвия, Япония, Шри-Ланка, Қозоғистон, Туркманистонда ва қатор бошқа мамлакатларда ҳукуматнинг расмий номи. Ўзбекистон Республикасида ҳукумат “Вазирлар Маҳкамаси” деб номланган бўлиб, “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги Қонунга биноан, у Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг, ижтимоий ва маънавий соҳанинг самарали фаолиятига раҳбарликни, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминловчи ижро этувчи ҳокимият органидир
Вазирлик	министерство	Ministry	кўпчилик давлатларда давлатнинг марказий идора органи, ижтимоий-маданий қурилиш ва маъмурий-сиёсий фаолиятнинг айрим тармоқларини бошқаради. Янги Вазирликлар тузиш, мавжудларини тугатиш, уларнинг раҳбарларини тайинлаш Ўзбекистонда Президент ваколатига киради ва давлатнинг олий вакиллик органи – Олий

			Мажлис томонидан тасдиқланади
Валюта	валюта	Currency	чет эл валютаси, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар, чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари ва соф қуйма олтин валюта бойликлари ҳисобланади
Давлат аппарати	Аппарат правительства	Government apparatus	(инглизча mashinery of government сўзи) – давлат органлари тизими бўлиб, улар фаолияти орқали давлат ҳокимияти ва унинг фунциялари амалга оширилади.
Давлат бошқаруви	Государственное управление	Public administration	давлат органларининг ташкиллаштирувчи, ижро этувчи ва фармойиш берувчи фаолияти бўлиб, қонун асосида амалга оширилади. Бу фаолиятни давлат бошқарув органлари амалга ошириб, ижро этиш жараёнида қонунларнинг ва унга асосланган ҳужжатларнинг бажарилишини таъминлаш учун фармойиш бериш ҳуқуқига эга бўлади.
Давлат бошқаруви усуллари	Методы государственного управления	Public administration methods	давлат томонидан бошқарув соҳасидаги вазифалар қандай ҳал қилиниши тушунилади. Давлат ўз олдига қўйилган мақсадларга эришиш йўлида ҳамда вазифа ва фунцсияларни бажариш учун турли хил усуллардан фойдаланади. Ишонтириш ва мажбурлаш кенг тарқалган маъмурий усуллардир
Давлат бошлиғи	Глава государства	Head of State	олий давлат лавозими бўлиб, у ижро ҳокимияти сохиби ва ташқи муносабатлар соҳасида давлатнинг олий вакили

			ҳисобланадиган шахс. Монархияларда — Буюк Британия, Дания, Швеция, Испания, Японияда – д.б. монарх (корол, император, емир) бўлиб, унинг ҳокимияти қоидага кўра, ҳукмрон шажара вакилидан кейингисига қонунга биноан мерос тариқасида ўтказилади. Республикаларда (Италия, Франция, ГФР, АҚШ, Лотин Америкаси давлатлари ва б.) д.б. президент бўлиб, у ёки бевосита аҳоли томонидан сайланади
Давлат қўмиталари	State Committees	Государственные комитеты	(ЎзРда) умумдавлат вазифаларни бажарадиган соҳалараро давлат бошқаруви марказий идоралари. Д.қ. тегишли тармоқ муассасалари фаолиятини мувофиқлаштиради ва назорат қилади. Д.қ. тегишли тармоқдаги аҳвол учун масъул ҳисобланади. “ЎзР Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида”ги Қонуни (1993 й. 6 май) ва Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари Д.қ. нинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берган.
Депутат	Депутат	The deputy	(лотинча депутатус – “вакил”) – қонунчилик ёки давлатнинг бошқа вакиллик органига сайланган шахс, аҳолининг маълум қисми – ўз сайлов органи сайловчиларнинг ёки бутун миллатнинг вакили
Жамоат фонди	Общественный фонд	Public Foundation	юридик ва жисмоний шахслар томонидан ихтиёрий мулкий бадаллар қўшиш асосида ташкил

			этилган, хайрия, ижтимоий, маданий, маърифий ёки бошқа ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлайдиган, аъзолиги бўлмаган нодавлат нотижорат ташкилоти жамоат фонди деб эътироф этилади.
Инсон ҳуқуқлари	Права человека	Human rights	инсоннинг давлатга муносабати бўйича ҳуқуқий мақомини, унинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маданий соҳалардаги имконият ва даъволарини ифодаловчи тушунча. Инсон ҳуқуқларини эркин ва самарали амалга оширилиши ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятининг асосий белгиларидан бири ҳисобланади
Кўппартиявийлик	многопартийная	Multilateralism	ҳозирги демократик давлатларда сиёсий ҳаётни ташкил этишнинг асосий конституциявий принтсипларидан бири, сиёсий ва мафкуравий плюрализмни анча умумийроқ бўлган принтсипининг ифодаси ҳисобланади. К.П. принтсипи юридик жиҳатдан давлат фуқароларнинг ўз дунёқарашларига мувофиқ тарзда сиёсий партияларга бирлашиш ҳуқуқини, барча сиёсий партияларнинг қонун олдида тенглигини, улар фаолияти эркинлигини тан олиши ва кафолатлашини англатади.
Қонун	закон	Law	давлат ҳокимиятининг олий вакиллик органи томонидан ёки бевосита халқнинг хоҳиш - иродасига кўра (масалан,

			референдум ўтказиш йўли билан) қабул қилинган ва қоида тариқасида, энг мухим ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи юридик ҳужжат.
Нодавлат нотижорат ташкилоти тушунчаси	Понятие негосударственной некоммерческой организации	The notion of non-profit organization	нодавлат нотижорат ташкилоти - жисмоний ва юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни ўз қатнашчилари ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир. Нодавлат нотижорат ташкилоти жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш учун ҳамда бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда тузилади.
Омбудсман	омбудсман	Hombudsman	Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) мансабдор шахс бўлиб, унга давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахслар томонидан инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан парламент назоратини таъминлаш

			ваколатлари берилган.
Оммавий ахборот воситалари	Средства массовой информации	Mass media	оммавий ахборот воситалари фуқаролик жамиятининг муҳим институтларидан бири бўлиб, у демократияни чуқурлаштириш ва аҳолининг сиёсий фаоллигини оширишда, фуқароларнинг мамлакат сиёсий ва ижтимоий ҳаётдаги воқеликка нисбатан даҳлдорлик хиссини шакллантиришда, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолияти, шунингдек жамиятда юз бераётган барча ўзгаришлар, бўлаётган жараёнлар хусусида кенг жамоатчиликка етказишда муҳим аҳамият касб этади. Қонунчиликка мувофиқ оммавий ахборотни даврий тарқатишнинг доимий номга эга бўлган ҳамда босма тарзда (газеталар, журналлар, ахборотномалар, бюллетенлар ва бошқалар) ва електрон тарзда (теле, радио, видео, кинохроникал дастурлар, умумфойдаланишдаги телекоммуникация тармоқларидаги веб–сайтлар) олти ойда камида бир марта нашр этиладиган ёки эфирга бериладиган шакли ҳамда оммавий ахборотни даврий тарқатишнинг бошқа шакллари оммавий ахборот воситаси сифатида эътироф этилади.
Парламент	парламент	Parliament	парламент ёки унинг палатасида бир партияга

			мансуб депутатлар бирлашмаси. Одатда Парламент фракцияси таркибига партиянинг етакчилари ва кўзга кўринган арбоблари киради.
Парламент сессияси	Парламентская сессия	Parliamentary session	парламент (парламент палаталари) ва парламент комиссияларининг ялпи мажлиси бўлиб ўтадиган давр. Ҳар бир йил мобайнида навбатдаги Парламент сессиясининг неча марта бўлиши қонун ёки одат бўйича белгиланади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати мажлислари заруратга қараб, йилига камида уч марта ўтказилади
Сайлов	выборы	Election	демократиянинг асосий белгиси бўлиб, овоз бериш ёрдамида давлат ҳокимиятининг вакиллик органларини ёки мансабдор шахсини, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини, жамоат бирлашмаларини ва бошқаларни бевосита халқнинг хоҳиш-иродасига асосланган ҳолда, улар томонидан ёки бошқа орган томонидан шакллантириш билан боғлиқ жараёндир. Сайлов тушунчаси кўпроқ давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини сайлашга нисбатан қўлланилади.
Сиёсий партия	Политическая партия	Political party	ўз аъзолари ва тарафдорларининг сиёсий иродасини ифода этадиган, шу давлат сиёсий йўналишини белгилашда,

			давлат ҳокимият органларини шакллантиришда, шунингдек, ҳокимиятни ўзининг вакиллик ҳокимият органларига сайланган вакиллари орқали амалга оширишда иштирок этишни ўзига вазифа қилиб олган барқарор тузилмага ва доимий фаолият характерига эга бўлган мустақил ижтимоий бирлашма.
Фуқаролик жамияти	Гражданское общество	Civil society	ҳар бир инсон манфаатини устувор билувчи, ҳуқуқий анъана ва қонунларга ҳурмат муҳити шакллантирилган, умуминсоний қадриятлар эъзозланадиган, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари сўзсиз таъминланадиган, давлат ҳокимиятининг самарали жамоатчилик назорати механизмлари вужудга келтирилган, инсоний муносабатлар чуқур маънавий-маданий қадриятларга таянадиган эркин, демократик ҳуқуқий жамият
Хокимиятлар бўлиниши	Разделение власти	Division of power	давлат назариясининг асосий принципларидан бири бўлиб, унга кўра ягона давлат ҳокимияти мустақил ва бир-бирига бўйсунмайдиган қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлинади (улар билан бир қаторда баъзан таъсис этувчи, сайловчи ва назорат ҳокимияти ҳам ажратилади)
Ҳукумат	правительство	Government	давлатнинг олий коллегиал ижро этувчи органи. Ҳукумат турли мамлакатларда турлича

			номланиши мумкин: Вазирлар кенгаши (Франтсия, Италия, Полша), Вазирлар Маҳкамаси (Буюк Британия, Ўзбекистон), Давлат кенгаши (ХХР) ва бошқалар. Ҳукумат **партиясиз**, бир партияли ва коалицион бўлиши мумкин. Президентлик республикаларида (шундай орган конституцияда назарда тутилганларида) Ҳукуматни президент тузади, бунда у тайинлаган Ҳукумат аъзоларидан ҳар бири қатор мамлакатларда (Беларус, Қозоғистон, Ўзбекистон, Қирғизистонда) парламент томонидан тасдиқланиши керак.
Экологик назорат	Экологический мониторинг	Environmental Monitoring	табиий муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва экологик хавфсизликни таъминлаш қоида-талабларини барча вазирлик, давлат қўмиталари ва идоралари, корхоналар, ташкилотлар, муассаса, мансабдор ва жисмоний шахслар томонидан бажарилишини текшириш, табиий муҳит ҳолатини ўрганиш ва кузатиш, чора-тадбирларни қўллаш билан боғлик сиёсий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий чора-тадбирлар йиғиндисини ўз ичига олади

IV. ИЛОВАЛАР

4.1. фаннинг ўқув дастури

53

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди
№ БД 5120300 -3.03
2015 йил "7" февраль

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2015 йил «2» февраль даги 32 - сонли буйруғи билан тасдиқланган

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ

фанининг

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 100000 – Гуманитар соҳа

Таълим соҳаси: 120000 – Гуманитар фанлар

Таълим йўналиши: 5120300 – Тарих (жаҳон мамлакатлари бўйича)

Тошкент 2015

1

Фаннинг ўқув дастури Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2015 йил "7" февраldаги 7 -сон мажлис баёни билан маъқулланган.

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Х.Э.Юнусова – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси мудири, т.ф.д. проф. в.б.
З.Р.Ишанходжаева – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.д. проф. в.б.
О.П.Кобзева – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.д. проф. в.б.
Р.Б.Сиддиқов – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.н, доц.
А.Б.Холиқулов – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.н, доц. в.б.
К.А.Тўхтабеков – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.н, доц. в.б
А.А.Ерметов – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси, т.ф.н, доц.
А.М.Хидиров – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси катта ўқитувчиси.
Ф.А.Акрамова – "Ўзбекистон тарихи" кафедраси ўқитувчиси.

Такризчилар:

Р.Холиқова - Абу Райхон Беруний номидаги ТДПУ проф. в.б. т.ф.д.

Н.Полвонов - ЎзМУ тарих факультети "Ўзбекистон тарихи" кафедраси доценти, т.ф.н.

Фаннинг ўқув дастури Ўзбекистон Миллий университети Илмий-методик кенгашида кўриб чиқилган ва тавсия қилинган (2014 йил 26 дек даги "6" – сонли баённома).

2

Кириш

Мустақиллик Ўзбекистон тарихининг янги даврини бошлаб берди. Ватанимиз суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятидан жой эгаллади. Мустақил тараққиётнинг 23 йиллиги мобайнида ватанимизда амалга оширилган ишлар кўлами асрларга татигулик бўлди. Давлат бошқаруви, иқтисодиёт ва маънавият соҳаларида катта ислоҳотлар амалга оширилди. Айниқса, таълим соҳасида қўлга киритилган ютуқларни алоҳида таъкидлаш лозим. Баркамол авлодни шакллантиришга йўналтирилган Миллий дастур ўз мевасини бермоқда. Бугун дунёда кечаётган мафкуравий қарама-қаршиликлар таъсиридан ёшларни ҳимоялаш учун уларда тарихий тафаккурни шакллантириш зарур.

Ушбу дастур «Ўзбекистон тарихи» фанини халқимизнинг энг қадимги замонлардан то ҳозирги кунларгача босиб ўтган узоқ ва мураккаб тарихий йўлини, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий ва маънавий ҳаётини холисона ўрганиш, мамлакатимизнинг демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари, жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама интеграциясини чуқурлаштириш, хорижий мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиётини илмий ва амалий аҳамиятини ҳамда фаннинг ривожланиш қонуниятлари ва тамойиллари, фаннинг таркиби ва тузилиши, уни ташкил қилиш ва бошқариш, фаннинг таснифи каби масалалар аҳамияти очиб берилади. Ҳамда, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да кўрсатиб ўтилган талаба-ёшларнинг тарихий дунёқарашини бойитиш, уларда мустақил фикрни қарор топтириш, тарихни мукаммал даражада билиш, инсоният цивилизациясининг ютуқларидан ва тажрибасидан тўла баҳраманд бўлиш, умуминсоний қадриятларни англаб етишга кўмаклашиш ва дунё миқёсида мавжуд бўлган муаммоларнинг тарихий илдизларини излаб топиш каби долзарб масалаларни ўрганади.

Шунингдек, “Ўзбекистон тарихи” фани ҳақидаги билимларни қарор топшириш мавжуд илмий адабиётлар ва замонавий назариялар ҳамда олиб борилаётган тадқиқот ишларини ўрганиш, фан бўйича тўпланган илғор тажрибалар, кадрлар буюртмачиларининг фикр, талаб ва таклифлари каби масалаларни ўз ичига қамраб олади.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад - тарихнинг давлат ва жамият тараққиёти натижаси эканлиги, жамият ривожланишида давлатчиликнинг муҳим воқеа ҳисобланиши, тарихнинг кейинги тараққиёти босқичида фуқаролик жамиятнинг пайдо бўлиши билан фан, техника, маданият, ахборотлар ўзлаштира бориш, уларни жамиятга боғлик бўлган ҳодисаларни кўрсатишдир

Фаннинг вазифаси - жамият ва давлатчилик тараққиётидаги уйғунлик фарқларини ажратиш, тарих фанидаги янги назарияларни таҳлил этиш, тарихнинг ҳаракатлантирувчи омилларини талабаларга кўрсатиб бериш, тарих фанининг асосий йўналишларини таҳлил ва тадқиқ қилиш малакасини ҳосил қилиш, давлат ва жамият тараққиётнинг ривожланиш омилларини таҳлил қилишда тарих фанининг ўрнини тушунтиришдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар

«Ўзбекистон тарихи» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

–Ўзбекистон тарихининг асосий босқичлари; Ўзбекистон тарихининг маълум бир тарихий ҳодисалари; жаҳон тарихида Ўзбекистоннинг тутган ўрни;

–замонавий жараёнларда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан интеграцияси; тарихийлик ва холислик нуқтаи назаридан Ўзбекистон тарихи муаммоларнинг ишлаб чиқилиши жараёнларини ***билиши*** керак;

–Ўзбекистон тарихининг долзарб муаммоларини ўрганиш ва методологиясини ишлаб чиқишда миллий ғоянинг аҳамияти; Ўзбекистон тарихининг турли даврларидаги тарихий

жараёнларнинг ўзига хослиги ҳақида; Ўрта Осиё Ренессанси; Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида ривожланиши; тарих фани ижтимоий тафаккур маҳсули эканлиги, ижтимоий фанлар ривожида тарих фанининг муҳим воқеалар билан боғлиқлигини билиш ***кўникмаларига эга бўлиши*** керак.

–Ватан тарихини билиш; маънавий-миллий ва умуминсоний масалалар бўйича ўз қарашларини илмий асослашни ва ифодалашни билиши, миллий мустақиллик ғояларига амал қиладиган фаол ҳаётий дунёқарашга эга бўлиши; бакалавриат йўналишига мутаносиб равишда рақобатбардош умумкасбий тайёргарликка эга бўлиши; янги билимларни мустақил эгаллай олиши, ўз фаолиятини илмий асосда ташкил этиши ва ўзини камолотга етказиш устида ишлай билиши; таълим йўналиши бўйича олий маълумотли шахсларга тегишли лавозимларнинг бўш ўринларида мустақил ишлай олиш тажрибасига эга бўлиши; бакалавриатнинг тегишли йўналиши доирасида танланган ихтисослик бўйича магистратура олий таълимини давом эттириш ***малакаларига эга бўлиши*** керак.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан кетма-кетлиги

Ўзбекистон тарихи фани асосий ихтисослик фани ҳисобланиб, 1-6 семестрларда ўқитилади. Дастурни амалга ошириш ўқув режасида режалаштирилган Археология, Тарихий ўлкашунослик, Ибтидоий жамоа тарихи, Антропология, Тарихий география, Жаҳон тарихи, Фалсафа фанларидан етарли билим ва кўникмаларга эга бўлишлик талаб этилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Илмий тадқиқот муассасаларида, лабораторияларда кичик илмий ходим ва ёрдамчи лавозимларда илмий-тадқиқот ишларини олиб бориши; умумий ва ўрта махсус, касбий таълим (шунингдек, академик лицейлар, касб-ҳунар коллежларида, ўрта умумтаълим мактабларида) дарсларни олиб боришлари лозим.

Шунинг учун ўқув юртларида тарих ва фан ўқитувчиси сифатида ва услубият ишлари бўйича масъул вазифаларни бажариши; музей лектори ва экскурсаводлар сифатида лекторлик, экскурсия ишларида; вазирликларнинг ўқув илмий билимлари, тармоқ институтлари, олий таълим муассасалари, ўрта махсус касб-ҳунар таълимида ишлаш каби касбий фаолият турларини бажариши ва тарих фанларидан дарс бериши мумкин.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг Ўзбекистон тарихи фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларидан фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни татбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллар, виртуал стендлардан ҳамда ўқув хариталаридан фойдаланилади. Маъруза ва амалий машғулотларни ўтказишда уларга мос равишдаги илғор педагогик технологиялардан фойдаланилади.

Асосий қисм
Ўзбекистон тарихи тўғрисида умумий маълумотлар. Фаннинг назарий машғулотлари мазмуни

Ўзбекистон тарихи фанининг ижтимоий фанлар тизимида тутган муҳим ўрни. Курсни ўрганишнинг мақсад ва вазифалари, предмети. Методологик илмий-назарий асослари ҳамда усуллари, долзарб масалалари.

Тарихга янгича цивилизацион ёндашув. Тарихий қадриятларни ўрганишда миллий ғоянинг роли. Ўзбекистон тарихи фанини ривожлантиришда Президент И.А. Каримовнинг «Тарихий хотирасиз келажак йўқ», «Юксак маънавият-енгилмас куч» асарининг аҳамияти.

Тарихий манбалар ва уларнинг турлари. Тарихшунослик. Оғзаки, ёзма манбалар, маҳаллий ва бошқа манбалар.

Ибтидоий тарихни даврлаштириш.
Ўрта Осиё ибтидоий даври тарихи ва босқичлари

Тарихий даврлар ва босқичлар. Ибтидоий тўда ва уруғ жамоаси. Ибтидоий жамиятнинг матриархат ва патриархат босқичлари. Археологик даврлар ва босқичлар.

Ибтидоий жамоа бошқаруви босқичлари. Ҳарбий демократия. Ўрта Осиёда антропогенез жараёни.

Ибтидоий жамоа даврининг табиий шарт-шароитлари
ва одамларнинг тарқалиши

Ўрта Осиёга ибтидоий одамларнинг тарқалиши даврида табиий шарт-шароитлар. Илк тош асри одамлари ва уларнинг Ўрта Осиёга тарқалиши масаласи. Энг қадимги одамлар яшаган манзилгоҳлар. Илк тош асри одамларнинг қуроллари, тирикчилиги ва ҳаёт манбаи. Термачилик ва овчилик - илк тош асрида шаклланган ўзлаштирувчи хўжалик. Тош қуроллар ясашдаги ўзгаришлар. Табиий оловдан фойдаланиш. Ижтимоий муносабатлар ва биологик ўзгаришлар.

Ўрта Осиёнинг қадимги мустье даври одамлари ва уларнинг меҳнат фаолияти

Қадимги одамлар вужудга келишидаги табиий ва тарихий шарт-шароитлар. Уларнинг Ўрта Осиё бўйлаб тарқалиши. Қадимги одамлар манзилгоҳлари. Мустье даври одамлари ясаган тош қуроллар. Уларнинг машғулотлари. Оловнинг кашф қилиниши ва ундан фойдаланиш. Қадимги одамларнинг бошпана, турар жой ва кийим бошлари. Атроф-муҳит ҳақида дастлабки тасаввурларнинг шаклланиши. Ижтимоий муносабатлари. Ибтидоий тўда ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Ўрта Осиё ҳозирги қиёфадаги одамларнинг шаклланиши ва антропогенез
жараёни тугалланиши даврида

Ҳозирги қиёфадаги одамлар шаклланишининг ижтимоий зарурати. Сўнгги палеолит даври манзилгоҳлари. Сўнгги палеолит давридаги ижтимоий муносабатлар. Ўрта Осиёда антропогенез жараёнининг тугалланиши. Тил ва муомала, диний ва ғоявий масалалар.

Ўрта Осиёда уруғ жамоаларининг вужудга келиши. Ибтидоий тўдадан уруғ жамоасига ўтишнинг шарт-шароитлари ва хусусиятлари. Матриархат уруғ жамоасида онанинг ўрни.

Мезолит ва неолит даврида Ўрта Осиё

Табиий иқлим ўзгариши ва географий шароит. Мезолит даврининг ўзига хос хусусиятлари. Мезолит даври маданияти. Қоятош тасвирлари (петроглиф). Дастлабки санъатнинг вужудга келиши.

«Неолит инқилоби» тушунчаси. Тарихий-маданий вилоятларнинг вужудга келиши. Ишлаб чиқарувчи хўжаликнинг шаклланиши. Ўрта Осиёда деҳқончилик, чорвачилик ва ҳунармандчилик. Овчилик ва хонаки чорвачилик. Меҳнат қуролларининг такомиллашуви. Этномаданий ижтимоий муносабатлар.

Энеолит, бронза ва илк темир даврида Ўрта Осиё

Энеолит даври босқичлари ва хусусиятлари. Этномаданий жараён ва жойларни ўзлаштириш. Энеолит даври маконлари. Мис қуроллар ва унинг моддий-маънавий маданиятга таъсири. Ижтимоий муносабатлар. Хўжаликнинг ривожланиши.

Бронза даври ва бронза қуролларнинг хусусияти. Хўжалиги, турмуши ва маданияти. Ортиқча маҳсулот ва биринчи йирик меҳнат тақсимоти. Патриархатнинг пайдо бўлиши ва ишлаб чиқарувчи хўжалик. Жамоада эркакларнинг роли. Кулолчилик чархи ва ғилдиракнинг кашф қилиниши.

Сўнгги бронза ва илк темир даври ёдгорликлари. Мулкий тенгсизлик. Мудофаа деворлари. Ҳунармандчилик . Илк темир даврида хўжалик, турмуш ва маданият. Иккинчи ижтимоий меҳнат тақсимоти. Ҳарбий демократия. Давлатчиликнинг ғоявий асоси ва шакллари.

Ўрта Осиёдаги илк давлат уюшмалари

Мавзуга оид манбалар ва унинг тарихшунослиги. Илк темир даврдаги иқтисодий-сиёсий вазият. Табақавий жамиятнинг хусусиятлари. Ижтимоий муносабатлар. Хўжалик тараққиётидаги омиллар. Тарихий жамоалар. Сак ва массагетларнинг қабилавий иттифоқлари. Ҳудудий чегаралари. Марказий шаҳарлари. Маданий ва савдо алоқалари. Шаҳарсозлик. Ҳунармандчилик ва савдо. Маиший турмуш. Зардўштийлик эътиқоди ва давлатчилик ғояси.

Қадимги Хоразм, Бақтрия ва Сўғдиёна давлатлари

Мавзунинг тарихшунослиги. Қадимги Хоразмнинг сиёсий сулолалари. Сиёвушийлар. Иқтисодий ва ишлаб чиқариш муносабатлари. Авесто. Қадимги Бақтриянинг географик ўрни, табиати ва аҳолиси. Қадимги Бақтриянинг ташкил топиши. Бақтрия шаҳарлари. Хўжалиги. Ҳунармандчилик ва савдо.

Қадимги Хоразм, Бақтрия ва Сўғдиёнанинг маданий савдо алоқалари. Давлатчилик ғоясининг асослари. Жамиятнинг диний-мафкуравий удумлари.

Ўрта Осиё халқларининг чет эл босқинчиларига қарши кураши. (мил. авв. VI-IV асрлар)

Ахамонийлар салтанатининг ташкил топиши ва Ўрта Осиёни босиб олиши. Мавзуга доир манбалар. Кир II ва Доро I нинг босқинлари. Тўмарис ва Широқ. Фрада қўзғолони. Шарқий сатрапликлар. Ахамонийлар даври хўжалик ҳаёти. Шаҳарлар. Ҳунармандчилик ва савдо. Маданий алоқалар. Танга-пулларнинг тарқалиши.

Александр Македонский ҳақидаги манбалар. Александр Македонскийнинг Ўрта Осиёга юришлари. Бақтрия, Сўғд, Уструшона босқини. Сакларнинг таъқиб этилиши. Спитамен қўзғолони. Маҳаллий ҳокимлар ва Александр Македонский ўртасидаги муносабатлар. Оксиарт. Александр Македонскийнинг босқинчилик сиёсатидаги ўзгаришлар.

Салавкийлар даврида Ўрта Осиё

Александр Македонскийнинг вафоти ва салтанатнинг парчаланиши. Эллин давлатларининг ташкил топиши. Салавкийлар давлати. Ўрта Осиё халқлари Салавкийлар

ҳукмронлиги даврида. Салавк I ва Антиох I даврида хўжалик ва маданий ҳаёт. Салавкийларга қарши қўзғолонлар. Шарқий вилоятларнинг мустақилликка интилиши. Салавкийлар давлатининг кучсизланиши ва парчаланиши. Салавкийлар даврида эллин маданиятининг тарқалиши ва аралаш маданиятнинг шаклланиши.

Юнон-Бақтрия подшолиги ва Парфия давлати

Юнон-Бақтрия. Ҳудуд ва чегаралар. Юнон-Бақтрия ва Сўғдиёна муносабатлари. Юнон-Бақтрия ҳудудининг кенгайиши ва равнақи. Эллин маданиятининг хусусиятлари. Юнон-Бақтрия ва Парфия муносабатлари. Юэчжилар ҳужуми ва Юнон-Бақтриянинг парчаланиши.

Аршакийлар даврида Парфиянинг кучайиши. Митридат I ва Митридат II даврида Парфиянинг сиёсий ва ижтимоий қудрати. Хўжалик ва маданий ҳаёт. Парфиянинг Рим билан муносабатлари. Парфиянинг парчаланиши.

Қанғ, Довон ва Хоразм давлатлари

Қанғ давлатининг ташкил топиши ва чегаралари. Қанғ давлатининг ижтимоий тузуми, хўжалиги ва шаҳарлари. Қанғ давлатининг инқирози.

Довон (Фарғона) давлати ҳақидаги манбалар. Ахамонийлар ва юнон-македонлар таъсиридан холи ҳолда ижтимоий ҳаёт ривожи. “Самовий” отлар. Хитой билан муносабатлар.

Хоразмда ижтимоий тизимнинг шаклланиши. Жонбосқалъа, Қўйқирилганқалъа, Тупроққалъа ёдгорликлари. Деҳқончилик ва ҳунармандчилик. Маданият ва дин. Қалъа ва сарой қурилишлари.

Кушон давлати

Манба ва адабиётлар. “Катта Юэчжи” давлат уюшмаси. Гуйшуан ҳокимлиги ва Куджула Кадфиз. Кушон салтанатининг ташкил топиши ва Канишка ҳукмронлиги. Кушон, Хитой, Рим муносабатлари. “Буюк Ипак йўли” аҳамияти. Савдо муносабатлари. Хўжалик ва шаҳарлар. Кушонлар даврида маданият. Кушон (Бақтрия) ёзуви. Ёдгорликлар. Меъморчилик ва санъат. Дин. Буддавийлик ва Зардуштийлик. Ибодатхоналар.

Ўрта Осиёда илк ер эгалиги муносабатларининг шаклланиши (IV- VII асрлар). Хионийлар, Кидарийлар, Эфталийлар давлатлари

Ўрта Осиёда “деҳқонлар” табақасининг вужудга келиши. Кадиварлар, кашоварзлар, чокарлар.

IV асрнинг 70-йилларида Хионийлар давлатининг ташкил топиши. Хионийлар ва Сосонийлар давлати ўртасидаги муносабатлар. Ўрта Осиёга тохар, кидарийларнинг (V асрнинг 20-йилларида) кириб келиши ва ўз ҳукмронлигини ўрнатилиши.

V асрнинг ўрталарида Эфталийларнинг Ўрта Осиёга кириб келиши.V асрнинг иккинчи ярми ва VI асрнинг бошларида Эфталийлар давлатининг ташкил топиши. Ҳудуди. Эрон Сосонийлари устидан ғалабаси. Эфталийлар даврида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёт.

Турк хоқонлиги

Турк хоқонлигининг ташкил топиши. Турк хоқонлигининг Эрон ва Византия билан муносабатлари. VI асрнинг 70-80 йилларида Буюк Турон Хоқонлигининг ташкил топиши. Турк хоқонлигининг бошқарув тартиби. Шарқий турк давлати ва ғарбий Турк хоқонлиги.

Ғарбий хоқонликнинг кучайиши. Ижтимоий ҳаёт. Ғарбий Турк хоқонлиги ва Хитой ўртасида иқтисодий-савдо алоқалари.

VI-VII асрларда ижтимоий жараёнлар. Бухородаги Абруй бошчилигидаги қўзғолон.

VI-VII асрларда Сўғд, Фарғона ва Хоразм

Самарқанд ихшидларининг сиёсий нуфузи. Самарқанд, Бухоро, Кеш, Нахшаб мулклари. Сўғднинг хўжалиги ва ижтимоий ҳаёти. Сўғд ихшидларининг аждодлари ибодатхонаси. Маъмурий бирликлар. Кеш ва Наҳшаб.

Фарғона, Хоразм ва Чочнинг мустақил ҳокимликлари. Фарғона афшинлари. Хоразмнинг африғий подшолари. Хоразмнинг Шарқий Европа билан савдо алоқалари. Чоч тудунлари ва Илоқ деҳқонлари. Чоч ва Элоқнинг хўжалиги ва маданий ҳаёти. Қазилма бойликлари. Савдо алоқалари.

Араб халифалиги даврида Мовароуннаҳр ва Хуросон

Илмий манбалар ва тарихшунослик. VI-VII аср бошларида Арабистон ярим ороли ва араб қабилалари. Муҳаммад(с.а.в.). Чаҳорёрлар. Ўрта Осиёнинг араблар томонидан забт этилиши. Мовароуннаҳр ва Хуросон араб халифалиги ҳукмронлиги остида. Араб ҳалифалиги истилосининг оқибатлари. Ислом дини ва унинг Ўрта Осиёга тарқатилиши. Маънавий маданиятдаги ўзгаришлар. Араб халифалигининг мустамлакачилик, солиқ ва диний сиёсати. Халифалик зулмига қарши халқ Қўзғолонлари ва уларнинг оқибатлари.

Мовароуннаҳр ва Хуросонда мустақил давлатларнинг ташкил топиши. Тоҳирийлар ва Саффорийлар давлати

Манбалар. Мустақил давлатларнинг вужудга келишидаги тарихий шарт-шароитлар. IX асрнинг биринчи чорагида халифаликдаги ижтимоий сиёсий аҳвол. Тоҳир ибн Ҳусайн ва тоҳирийлар давлати. Тоҳирийлар даврида ижтимоий ҳаёт. Тоҳирийлар давлатининг мағлубиятга учраши. Саффорийлар давлатининг ташкил топиши. Ёқуб ибн Лайс. Амр ибн Лайс. Саффорийлар даврида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.

Сомонийлар давлати

Манбалар. Сомонхудотлар. Асад ва унинг ўғиллари. IX асрнинг биринчи ярмида турли ўғуз қабилалари. Наср ибн Аҳмад (865-892) даврида Сомонийлар ҳокимиятининг Абоссийлар хонлиги томонидан расман тан олиниши. Исмоил Сомоний ва унинг ислоҳатлари. Марказлашган давлат бошқарувининг ташкил топиши. Ҳарбий ислоҳат. Сомонийлар даврида Мовараунаҳрда ижтимоий, иқтисодий ҳаёт. Сомонийлар ҳукмронлигининг тугатилиши.

Қорахонийлар давлати

Мавзунинг тарихшунослиги. Қорахонийлар сулоласининг келиб чиқиши тўғридаги янгича қарашлар. VIII аср бошларида Еттисув Шарқий Туркистон ва Қашқарда яшовчи туркий қабилалар (чиғил, яъмо, ўғиз ва бошқалар). Қорахонийлар сулоласининг ҳокимиятга келиши. Қорахонийларнинг Мовараунаҳрга ҳужумлари. Мовараунаҳрда қорахонийлар ҳукмронлигининг ўрнатилиши. Шарқий ва Ғарбий қорахонийлар. Қорахитойларнинг ҳужумлари (1137,1141). Қорахонийлар даврида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.

Ғазнавийлар ва Салжуқийлар давлатлари

Манбалар. Ғазнавийлар давлатининг ташкил топиши. Алп Тегин. Сабуқ тегин. Маҳмуд Ғазнавий (998-1030) ва унинг сомонийлар ҳамда қорахонийлар билан муносабати. Маҳмуд Ғазнавийнинг ҳарбий юришлари. X-XI асрларда Жанубий ва Шимолий Хоразм. Данданакон жанги ва ғазнавийларнинг мағлубияти. Ғазнавийларнинг давлат бошқаруви тизими.

Сирдарё этакларида Ўғуз давлатининг ташкил топиши. Салжуқийларнинг Масъудга қарши олиб борган кураши. Султон Санжар даврида (1118-1157) салжуқийлар давлатининг гуллаб яшнаши. Қорахитойларнинг ҳужуми; Қатвон чўлидаги жанг (1141) ва салжуқийларнинг мағлубияти. Ғазнавийлар ва Салжўқийлар даврида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.

Хоразмшоҳлар давлати

Ануштегинлар ҳокимиятининг вужудга келиши. Қутбиддин Муҳаммад (1097-1127). Алоуддин Муҳаммад Отсиз (1127-1156) Хоразмшоҳ эл-Арслон (1156-1172). Алоуддин Такеш ва унинг Хоразм давлати юксалишдаги тутган ўрни. Қутбиддин Муҳаммад Хоразмшоҳ (1200-1220). Хоразмшоҳлар давлатининг гуллаб яшнаши. Қорахитойлар билан кураш. Хоразмнинг Мовароуннаҳрдаги таъсир доирасининг кучайиши.

Бухорода Малик Санжар бошчилигидаги Қўзғолон (1206-1207). 1212 йилги Самарқанд Қўзғолони. Хоразмшоҳлар давлатининг инқирози.

IX-XII асрларда Мовароуннаҳр ва Хуросондаги маданий ҳаёт. Уйғониш (Ренессанс) даври ривожи

Моддий ва маънавий маданиятнинг юксалишини таъминлаган шарт-шароитлар. XI-XII асрларда фан ва маданиятнинг юксак чўққига кўтарилиши. Буюк Ипак йўлининг фан ва маданият равнақидаги тутган ўрни. Хоразмдаги Маъмун академияси ва унинг фан ривожидаги аҳамияти. Риёзиёт, фалакиёт, кимё, тиббиёт, жуғрофия ва ижтимоий фанларнинг ривожи. Буюк қомусий алломалар. Фанларни таснифлаш. Тарихий фанларнинг ривожи. Адабиётнинг ривожланиши. Калом илми ва грамматика. Ҳадис ва фиқҳ илми тараққиёти. Тасаввуф ва унинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни. Суфийлик тариқатининг шаклланиши.

Ўрта Осиёнинг мўғуллар томонидан босиб олиниши

XII-XIII асрнинг бошларида Мўғулистондаги қабилалар ва бирлашган мўғул давлатининг ташкил топиши (1206). Давлатнинг ички тузилиши. Чингизхоннинг ҳарбий ислоҳати ва босқинчилик юришлари. Чингизхоннинг Мовароуннаҳрга ҳужуми. Бухоро ва Термизнинг босиб олиниши (1220). Самарқанд жанги (1220) ва Хоразмшоҳ Муҳаммаднинг Табаристонга қочиши. Сиғноқ, Ўзган, Жанднинг олиниши (1220). Хўжанд мудофааси ва Темур Маликнинг жасоратлари. Гурганж мудофааси (Нажмиддин Кубро). Жалолиддин Мангуберди. Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг мўғуллар томонидан босиб олиниши. Хоразмшоҳлар давлати мағлубиятининг сабаблари.

Мовароуннаҳр Чиғатой улуси таркибида

Мўғуллар истилосининг оқибатлари. Чингизхон томонидан босиб олинган ҳудудларнинг ўз ўғилларига бўлиб бериши. Чиғатой улусида ижтимоий ҳаёт. Маҳмуд Таробий қўзғолони (1238). Мункахон (1251-1259) даврида Чиғатой улусининг тугатилиши. XIII асрнинг 60-йилларида Олғўхон томонидан Чиғатой улусининг қайта тикланиши. Масъудбекнинг ўтказган пул ислоҳати (1271). Кепакхоннинг маъмурий ва пул ислоҳатлари. Чиғатой сулоласи ҳукмронлигига барҳам берилиши. XIV-XV асрнинг биринчи ярмида маданий ҳаёт. Меъморчилик. Халқ оғзаки ижодиёти. Адабиёт ва санъат.

Амир Темур ва темурийлар давлати

XIV асрнинг 40-йилларида Чиғатой улусидаги сиёсий аҳвол. Амир Темур ва Суюрғатмишхонларнинг Мовароуннаҳр ҳукмдори деб эълон қилиниши. Марказлашган Темур салтанатининг ташкил топиши.

Амир Темурнинг Мўғулистон, Ҳирот, Эрон, Сейистон, Астрабод ва Озарбайжон устига қилган юришлари. Темурнинг Озарбайжон ва Форсга қилган уч йиллик (1386-1388) юриши. Амир Темурнинг Тўхтамишга қарши юришлари (1389,1391,1395) ва мўғуллар устидан эришган ғалабасининг халқаро аҳамияти. Темурнинг Эронга қилган беш йиллик (1392-1396) ва Ҳиндистонга қилган етти йиллик юришлари (1399-1405). Султон Йилдирим Боязиднинг Анқара остонасидаги мағлубияти (1402). Амир Темурнинг Хитойга юриш бошлаши (1404 й. ноябр) ва Ўтрорда вафот этиши (1405 й. феврал). Амир Темур зукко, тажрибали ва сиёсатдон, буюк давлат арбоби. Амир Темурнинг жаҳон тарихида тутган ўрни. Амир Темур салтанатининг маъмурий ва ҳарбий тузилиши. Амир Темур ва бугунги кун.

Амир Темур вафотидан сўнг, темурийлар ўртасидаги тахт учун кураш ва Темур салтанатининг парчаланиши. Темурийлар даврида Мовароуннаҳр ва Хуросонда сиёсий ҳаёт.

Амир Темур ва темурийлар даврида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт

Қишлоқ хўжалигининг аҳволи. Аграр муносабатлар. Амир Темурнинг деҳқончиликни тиклаш ва ривожлантиришдаги ишлари. Суғориш иншоотларининг қурилиши. Янги боғларнинг барпо этилиши. Ерга эгалик қилиш шакллари. Суюрғол ерлари. Тархон ёрлиғи ва унинг имтиёзлари. Чорвачилик. Ҳунармандчиликнинг ривожланиши. Қоғоз ҳамда бўёқ ишлаб чиқариш. Тўқимачилик ва тўқувчилик. Кулолчилик. Заргарлик. Кончилик ишлари. Ички ва ташқи савдо. Бозорларнинг маданий марказлар сифатидаги аҳамияти. Халқаро савдо йўллари.

Амир Темур ва темурийлар даврида маданий ҳаёт

Амир Темур ва темурийларнинг маданият ривожланишига қўшган ҳиссалари. Ислом дини доирасидаги мафкуравий эркинликлар. Илм-фан равнақи. Улуғбек ва унинг илмий мактаби ютуқлари. Тарих фанининг тараққиёти. Адабиётнинг ривожланиши. Ўзбек мумтоз адабиётида Алишер Навоийнинг (1441-1501) тутган ўрни. З.М.Бобурнинг (1483-1530) ижоди ва фаолияти. Тасаввуфда Нақшбандия тариқати ва унинг давомчилари. Мусулмон фиқҳшунослиги. Фалсафа ва мантиқ. Калом илми. Хаттотлик санъати. Минатюра ва тасвирий санъат. Тиббиёт фанининг равнақи.

Меъморчилик ва қурилиш. Амир Темурнинг шаҳарсозлик борасидаги сиёсати.

Ўзбек хонликлари (XVI-XIX аср биринчи ярми) Шайбонийлар даврида Мовароуннаҳр. Бухоро хонлигининг ташкил топиши

Темурийлар давлатининг инқирози сабаблари. Бобур ва Шайбонийлар ўртасидаги кураш. Шайбонийхон томонидан Мовароуннаҳр ва Хуросонни босиб олиниши. Темурийлар – Шайбонийлар – Сафавийлар ўртасидаги кураш. Убайдуллахон ва Шайбонийлар давлатининг тикланиши.

XVI асрнинг 40-50 йилларида Шайбонийлар ўртасида ўзаро курашлар. Абдуллахон II нинг ҳокимиятга келиши. Шайбонийларни ва Мовароуннаҳрни бирлаштирилиши. Бухоро шаҳрининг пойтахт сифатида юксалиши. Абдуллахон II нинг ички ва ташқи сиёсати. Шайбонийлар сулоласининг инқирози.

Маданият. Таълим, илм-фан, адабиёт ва тарихнавислик. Меъморчилик ва халқ амалий санъати.

Аштархонийлар даврида Бухоро хонлиги

Аштархонийлар сулоласи ва уларнинг Бухорога келиши сабаблари. Шайбонийлар инқирози ва Аштархонийлар сулоласининг ҳокимиятга келиши. Имомқулихон даврида ҳокимиятнинг мустаҳкамланиши. Абдулазизхон ва Субхонқулихон даврида ички низолар ва Хива хонлигининг Бухорога ҳужумлари. Субхонқулихон даврида Хиванинг бўйсундирилиши. Эрон – Бухоро – Ҳиндистон муносабатлари. Балх шаҳрининг марказ сифатидаги мавқеининг кучайиши. Убайдуллахон II нинг ички сиёсати. Унинг пул ислоҳати. Ислоҳатга қарши ғалаёнлар. Абулфайзхон даврида марказий ҳокимиятнинг заифлашуви. Самарқандда Ражабхон исёни. Ҳакимбий Манғит Оталиқнинг кучайиши. Эрон шоҳи Нодиршоҳ босқини. Муҳаммад Ҳакимбий ва унинг ўғли Раҳимбий Манғитнинг ҳокимиятга келиши. Аштархонийлар инқирози.

XVI-XVIII аср биринчи ярмида Бухор хонлигида ижтимоий-иқтисодий муносабатлар

Бухор хонлиги ҳудуди. Аҳолининг этник таркиби. Қишлоқ хўжалиги Сув иншооатлари ва суғориш тизми. Бухоро хонлигида ер эгалиги. Деҳқонлар ва чорводор аҳолининг аҳволи. Хонликда тоғ кон ишлари. Йирик марказий шаҳарлар Бухоро, Самарқанд ва Тошкентнинг иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётда тутган ўрни. Жўйбор хожаларининг мавқеи. Ҳунармандчилик ички ва ташқи савдо. Бухоро хонлигида пул муносабатлари ва ислоҳатлари. Давлатнинг солиқ сиёсати.

Бухоро амирлиги (XVIII аср иккинчи ярми –XIX асрнинг биринчи ярми)

Муҳаммад Рахимхон Манғитнинг ҳокимиятга келиши. Марказий давлат ҳокимиятини мустаҳкамланиши ва вилоятларнинг бўйсундирилиши. Дониёлбий даврида ички низолар. Ўзбек уруғлари амирларининг исёни ва Қўзғолонларнинг кучайиши. Шоҳмуроднинг ҳокимиятга келиши. Марказий ҳокимиятнинг мустаҳкамланиши. Молия, суд, маъмурий ва ҳарбий ислоҳатлар. Қарши шаҳри нуфузи ортиши.

Амир Ҳайдар даврида сиёсий кескинлик ва қўзғолонлар. Хива хонлигининг Бухорога ҳужумлари. Бухоронинг чегара ҳудудлар учун Қўқон хонлиги билан урушлари. Амир Насрулло даврида ҳарбий ислоҳотлар ва давлат ҳокимиятининг мустаҳкамланиши. Бухоронинг ҳудудий яхлитлиги тикланиши. Қўқон хонлигининг босиб олиниши. Бухоро – Хива муносабатлари. Шаҳрисабз – Китоб бекликлари.

Амирликнинг маъмурий тузилиши. Ижтимоий табақалар. Ҳарбий ва суд ишлари. Ҳунармандчилик, ички ва ташқи савдо. Маданият ва дин. Таълим, илм-фан, адабиёт ва тарихнавислик.

Хива хонлиги (XVI –XIX асрнинг биринчи ярми)

Темурийлар инқирози ва Хива хонлигининг ташкил топиши. Шайбонийлар даврида (1512-1770) Хива – Бухоро – Эрон муносабатлари. Кўҳна Урганч, Янги Урганч ва Хива Хоразм пойтахтлари сифатида.

Абулғозихон ва Анушахон даврида Бухоро – Хива ўртасидаги урушлар. Шоҳиниёзхон ва Шерғозихон даврида Хива – Россия муносабатлари. Элбарсхон даврида Эрон шоҳи Нодиршоҳ хужуми. Хивада сиёсий парокандалик.

Қўнғирот иноқларининг ҳокимиятга келиши (1770-1920). Муҳаммад Рахимхон I даврида Хива хонлигининг бирлаштирилиши. Ислоҳатлар. Кенгаш (Девон) таъсис этилиши. Қорақалпоқларнинг Хивага бўйсундирилиши. Қорақалпоқлар Қўзғолони. Хива хонлигининг ташқи алоқалари. Хива-Россия муносабатлари.

Хива хонлигининг маъмурий тузилиши. Сарой унвонлари: ҳарбий-маъмурий ва диний амалдорлар. Хонликнинг маъмурий тузилиши ва ижтимоий тизими. Ҳарбий, суд ва солиқ тизими. Иқтисодий ва маданий ҳаёт. Адабиёт, санъат ва дин.

Қўқон хонлиги
(XVIII аср иккинчи ярми –XIX асрнинг биринчи ярми)

Аштархонийлар Убайдуллахон даврида Фарғонада мустақил давлатнинг тузилиши. Минглар сулоласининг ҳокимиятга келиши. Шоҳруҳбий ва унинг ворислари даврида Қўқон хонлиги ҳудуди кенгайиши. Нордонобий ва Норбўтабек даврида марказий ҳокимиятнинг мустаҳкамланиши. Олимхон даврида Қўқоннинг сиёсий мавқеи кучайиши. Тошкент беклигининг бўйсундирилиши. Россия билан савдо муносабатларининг ўрнатилиши.

Умархон даврида маданий (адабий) ҳаётнинг юксалиши. Муҳаммад Алихон даврида Қоратегин, Кулоб, Дарвознинг босиб олиниши. Қўқон –Хитой муносабатлари. Бухоро амири Насруллохоннинг Қўқонни босиб олиши.

Худоёрхон даврида қипчоқларнинг кучайиши ва Мусулмонқул фаолияти. Қипчоқлар қирғини. Россиянинг Қўқон хонлигига қарши ҳужумлари. Қўқон хонлигининг давлат бошқарув тизими ва маъмурий тузилиши. Ижтимоий табақалар. Ҳарбий-маъмурий амалдорлар. Иқтисодий ҳаёт: ер-сув муносабатлари, қишлоқ хўжалиги, ҳунармандчилик, иччки ва ташқи савдо. Солиқлар ва суд тизими.

Маданий ҳаёт: таълим, илм-фан, адабиёт, тарихнавислик, меъморчилик ва амалий санъат.

XVI-XIX аср биринчи ярмида Қорақалпоқлар.

XVI-XIX аср биринчи ярмида Қорақалпоқлар.Қорақалпоқ уруғларининг жойлашуви. Қорақалпоқлар Хива хонлиги таркибида. Қорақалпоқларнинг хўжалик ҳаёти. XIX асрнинг 20-40 йилларида қопақалпоқлар ва уларнинг руслар билан муносабати. Қорақалпоқларнинг ўз мустақиллиги учун кураши. Савдо ва ҳунармандчилик. Чорвочилик ва деҳқончиликнинг кучайиши. Қорақалпоқлар ижтимоий турмуш тарзи, маданият ва таълим.

Ўрта Осиё хонликларини Россия империяси томонидан босиб олиниши ва мустамлакачиларга қарши халқ ҳаракатлари

Россия империясининг Ўрта Осиё хонликларга қарши экспанцияси сабаблари. Рус қўшинларининг Қўқон хонлиги ҳудудларидаги дастлабки ҳарбий ҳаракатлари. Россия империяси қўшинлари томонидан Оқмачит, Пишпек ва Тўқмоқ, Сузоқ қалъаларининг эгалланиши. Рус қўшинларининг Авлиёота, Туркистон ва Чимкент шаҳарларини босиб олиши. Оренбург генерал-губернаторлиги таркибида Туркистон вилоятининг ташкил этилиши.

Рус қўшинларининг Тошкентга юриши шаҳарнинг эгалланиши. Генерал М.Г.Черняев томонидан «Тошкентни Россия тассаруфига ўтиши тўғрисидаги» сулҳ шартномаси моҳияти (1865 йил 1 июль).

Россия империяси ва Бухоро қўшинлари ўртасидаги дастлабки ҳарбий тўқнашув. М.Г.Черняевнинг Жиззах остоналаридаги мағлубияти.

Самарқанд ва Каттақўрғоннинг истило қилиниши. Зарбулоқда Бухоро қўшинларининг мағлубияти Россия-Бухоро сулҳ шартномалари ва амирликни Россия протекторатига айланиши.

1873 йил Хива хонлигига қарши юриш. Гандимиён шартномаси ва Хива хонлигининг. Россия протекторатига айланиши.

Ўрта Осиё масаласида инглиз-рус рақобати ва унинг кескинлашуви сабаблари .

Россия империясининг Туркистондаги мустамлака маъмурий бошқарув тизими

Туркистон генерал-губернаторлигининг ташкил этилиши. Туркистон генерал-губернаторилиги Россия империясининг Туркистондаги мустамлака сиёсати таянчи. Генерал-губернаторлик функциялари. Россия империясининг Туркистондаги мустамлака маъмурий-бошқарув сиёсатининг моҳияти. Туркистон ўлкасини бошқариш ҳусусида 1865-1917 йиллар қабул қилинган Низом ва уларнинг мустамлакачилик тизимини мустаҳкамлашдаги аҳамияти.

1873-1876 йиллардаги Қўқон хонлигидаги халқ ҳаракатлари

XIX асрнинг 70-йилларида Қўқон хонлиги. Хонлик ҳудудидаги солиқ тизими. Қўқон хонлиги аҳолисининг сиёсий ва иқтисодий ҳуқуқсизлигига қарши норозликнинг кучайиб бориши.

Худоёрхон сиёсатига қарши қуролли қўзғолоннинг бошланиши. Мулла Исҳоқ Мулла Хасан ўғлининг Пўлатхон номи билан қўзғолонга раҳбарлик қилиши. Қўзғолон босқичлари. Хиёнат, Қўзғолон мағлубияти. Қўқон хонлигининг тугатилиши. Туркистон генерал-губернаторлигининг таркибида Фарғона вилоятининг ташкил этилиши.

XIX асрнинг 80-90 йилларида Туркистон ўлкасида халқ ҳаракатлари

Туркистон ўлкасида мустамлака шароитида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт. Туркистон ўлкаси хом ашё манбаи ва тайёр маҳсулот бозорига айлантирилиши. XIX аср охирларида ўлка халқлари турмуш тарзининг янада пасайиб бориши. Миллий мустамлака зулмнинг кучайиши ва унинг натижасида халқ оммасининг норозилик кайфияти ва норозилик ҳаракатининг кучайиши.

1892 йилги Тошкент «Вабо исёни». Қўзғолон келиб чиқишининг сабаблари. Мустамлака маъмурияти томонидан қўзғолоннинг аёвсиз бостирилиши. Қўзғолон иштирокчилари устидан ўтказилган суд жараёни. Халқ ҳаракатларининг тарихий аҳамияти.

1898 йил Андижон қўзғолони. Муҳаммад Али Дукчи Эшон мустамлака тузумга қарши курашда халқ йўлбошчиси. Унинг сиёсий фаолияти. Қўзғолонни қамраб олган ҳудудлар. Фарғона водийси қўзғолоннинг асосий маркази эканлиги. Қўзғолоннинг умумий ғояси. Қўзғолоннинг тарихий аҳамияти. Қўзғолон иштирокчилари устидан олиб борилган суд-тергов жараёни.

Мустамлакачилик шароитида Туркистон ўлкасида маданий ҳаёт

Россияс империясининг Туркистондаги руслаштириш сиёсати. Туркистон генерал-губернаторлигининг маориф соҳасидаги сиёсати. Рус-тузем мактабларини ташкил этиш бўйича Н.О.Розенбах томонидан ишлаб чиқилган лойиҳа. Мустамлакачилик шароитида Туркистон ўлкасида илм-фан. Ўлкани илмий асосда ўрганилиши. Туркистон ўлкасида миллий маданият мусиқа, тасвирий санъат. Меъморчиликда Европа ва Шарқ маданияти уйғунлиги ижобий натижалари. Матбуотнинг вужудга келиши. Мустамлакачилик шароитида миллий адабиёт, ижтимоий-фалсафий қарашлар: Аҳмад Дониш, Муқумий, Завқий, Аваз Ўтар ва бошқалар ижоди.

XIX аср охири XX аср бошларида Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт

Бухоро ва Хива хонликларининг маъмурий-ҳудудий тузилиши. Аҳолининг этник таркиби ва сони. Бухоро амирлигида ва Хива хонлигидаги ижтимоий - сиёсий аҳвол. Қишлоқ хўжалиги. Бухоро ва Хива хонлиги ҳудудида темир йиллар қурилиши. Бухоро амирлигида ва Хива хонлигида халқ норозилик ҳаракатларининг ўсиб бориши ва қўзғолонга айланиши. Балжувон беклигидаги Восе бошчилигидаги деҳқонлар ҳаракати. Кўҳна Урганч, Питнак, Янги Урганч, Бийбозор, Чимбой, Хўжайли, Иланли, Тошҳовуздаги халқ чиқишлари. Деҳқонлар ҳаракатини бостиришда мустамлака ҳукмрон доираларининг кўрсатган ёрдами. Қўзғолонларнинг шафқатсизлик билан бостирилиши. Бухоро амирлигидаги ва Хива хонлигидаги деҳқонлар ҳаракатининг ўзига хос хусусиятлари. 1910 йил Бухородаги сиёсий воқеалар ва унинг сабаблари. Бухоро ва Хивада маърифатпарварлик, янги фикр ва дунёқарашнинг ривожланиши «Ёш Бухороликлар» ва «Ёш хиваликлар» ҳаракати. 1916 йил миллий озодлик курашининг Бухоро ва Хивага таъсири.

Туркистон XX аср бошларида (1900-1917 йиллар). XX аср бошларида Россия империясининг Туркистондаги ижтимоий -иқтисодий сиёсати

XX аср бошларида Туркистонда ижтимоий ҳаёт. Темир йўллар қурилиши (Қизилравот-Ашхабод-Самарқанд (1888), Тошкент-Оренбург (1900-1906)) ва унинг иқтисодиётга ижобий таъсири. Туркистонда саноат ишлаб чиқаришнинг ривожланиши. Россия монополистик капиталининг ўлка иқтисодиётига кириб келиши. Туркистон иқтисодиётида Россия монополистик мавқеининг кучайиб бориши.

Ўлкада пахта майдонларининг кенгайиб бориши ва пахта хосилдорлигининг ошиб бориши. Аср бошларида саноат ишчиларининг шаклланиш жараёни. Еридан маҳрум бўлган деҳқонлар ёнланма ишчилар армиясининг дастлабки намоёндалари сифатида. Туркистон ўлкасидан етишиб чиққан маҳаллий фабрикантлар ва саноатчилар. Мамлакатдаги иқтисодий аҳволга ишчиларнинг муносабати. 1905-1907 йиллардаги биринчи буржуа инқилоби ва унинг Туркистон ўлкасига таъсири. Туркистонда фавқулотда вазиятнинг эълон қилиниши.

Туркистон ўлкасида жадидчилик ҳаракати ва сиёсий ҳаракатлар

Жадидчилик ҳаракатининг вужудга келишидаги тарихий шарт шароитлар. Жадидчилик ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий, ғоявий-мафкуравий ва истиқлолчилик ҳаракати сифатида майдонга чиқишига туртки бўлган омиллар.

Туркистон ўлкаси жадидчилик ҳаракати намоёндалари ва уларнинг миллий уйғонишда ва ўзликни англашда тутган ўрни. Мунавваркори Абдурашидхонов (1878-1931), Абдулла Авлоний (1878-1934), Бехбудий (1875-1919) ва бошқалар фаолияти.

Жадид мактаблари - «усули савтия», яъни товуш охангига асосланган жадид мактабларининг ташкил топиши ва ривожланиши. Жадид миллий матбуоти. Жадид маданий-маърифий ташкилотлари ва жадид адабиёти. Жадидларнинг сиёсий қарашлари. Туркистон ўлкасида янги сиёсий партия ва ташкилотлар. Социал демократик ғояларнинг Туркистон ўлкасига кириб келиши.

Биринчи жаҳон урушининг Туркистон ўлкасига таъсири. 1916 йил миллий-озодлик ҳаракати

Биринчи жаҳон урушини келтириб чиқарган сабаблар. Россия империясининг урушга кириши ва урушнинг мустамлака ўлкаларга таъсири. Уруш йилларида Туркистон ўлкасида

ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт. Мустамлака зулмнинг кучайиши. Туркистон ўлкасининг Россия империяси иқтисодиётида тутган ўрни. 1914 йил 26 июль Туркистон ўлкаси «Фавқулодда муҳофаза ҳолатида» деб эълон қилиниши, миршаблик назоратининг кучайтирилиши.

1916 йил 25 июндаги подшо фармони ва унинг моҳияти. Туркистон ўлкаси маҳаллий халқларининг фармонга муносабати. 1916 йил Қўзғолонининг турли вилоятлардаги ўзига хос хусусиятлари (Хўжанд, Самарқанд, Тошкент, Фарғона, Жиззах ва бошқалар). Қўзғолон ҳаракатларини мустамлакачиларига қарши миллий-озодлик курашига айланиши. Жиззах миллий-озодлик ҳаракатининг ёрқин намунаси. Миллий давлатчиликни тиклаш ғоясини кун тартиби қўйилиши. Россияси империяси милий-озодлик ҳаракатини бостириш учун кўрилган чора тадбирлар. Жадидлар томонидан Туркистон ўлкаси халқлари манфаатларининг Россия IV Давлат Думасида ҳимоя қилиниши.

XIX аср охири XX аср бошларида қорақалпоқларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаёти

Россия империясининг қорақалпоқлар борасидаги сиёсати. Товар-пул муносабатларининг ривожланиши. Капиталистик муносабатларнинг пайдо бўлиши. Рус капитали мавқейнинг ўсиб бориши. Савдо-сотиқнинг ривожланиши.

XIX аср охири XX аср бошларида Амударёнинг чап қирғоғида яшовчи қорақалпоқларнинг ижтимоий-иқтисодий аҳволи.

XIX аср охири XX аср бошларида қорақалпоқ халқининг маданий ҳаёти. Қорақалпоқлар маданияти ривожланишининг ижтимоий-сиёсий шарт-шароитлари ва асосий босқичлари. Халқ маъорифи. Мадраса. Мактаб. Адабиёт ва санъат. Кунхожа, Ажиниёз. Бердақ, Оташ, Сарибой. Мусиқа маданияти. 1916 йил миллий озодлик кураши даврида қорақалпоқлар.

1917 йил февраль инқилоби ва октябр тўнтариши

1917 йил бошларида Россиядаги сиёсий вазият, Петроградаги инқилобий воқеаларнинг ниҳоясига етиши. Монархиянинг ағдарилиши, Россияда тузилган қўшҳокимиятчилик. Россиядаги февраль инқилобининг Туркистон ўлкаси аҳолисининг сиёсий жиҳатдан фаоллашишига таъсири. Ўлкада қўшҳокимиятнинг таркиб топа бошлаши. Советларнинг тузилиши, Туркистон комитети ва унинг фаолияти. Тошкент совети, Миллий демократия, жадидлар ҳаракати, маҳаллий жамоат ташкилотларининг тузилиши ва фаоллашуви. Халқ вакилларининг биринчи мажлиси. “Шўрои ислом” ташкилотининг тузилиши ва унинг фаолияти. Ишчи ва солдат депутатлари Советларининг I Туркистон ўлка съезди (1917 йил 7-15 апрель). Мусулмонларнинг Тошкентда ўтказилган Бутунтуркистон съезди (1917 йил 16-23 апрель) ва унда кўрилган масалалар. Бутунтуркистон мусулмонларининг II Ўлка съезди (1917 йил сентябрь). “Иттифоқи муслимин”нинг тузилиши. Ўлкада октябрь тўнтаришининг амалга оширилиши, шаҳар ва туманларда совет ҳукуматининг ўрнатилиши.

Туркистон муҳторияти - миллий демократик давлатчиликнинг дастлабки тажрибаси

Тошкентдаги Халқ Комиссарлари Советининг ташкил этилиши ва фаолияти. Маҳаллий сиёсий ташкилотларнинг фаолиятини Қўқондан туриб давом эттирилиши. 1917 йил Қўқон шаҳрида ўлка мусулмонларининг IV фавқулодда съездининг иш бошлаши ва Туркистонни Россия Федератив Республикаси таркибида ҳудудий жиҳатдан муҳтор деб эълон қилинганлиги. Туркистон муҳторияти ҳукуматининг тузилиши, раҳбарлари ва уларнинг фаолияти. Туркистонда халқ ҳукуматини кенг жамоатчилик томонидан

олқишланиши. Туркистон Муҳторияти ҳукумати тузилганидан кейинги сиёсий курашлар. Туркистон Муҳториятининг совет ҳукумати томонидан тор-мор этилиши. Қўқон фожеаси, унинг аянчли оқибатлари ва советларнинг ўлкада якка ҳукмрон бўлиб қолишлари. Туркистон АССРнинг ташкил этилиши (советларнинг V ўлка съезди) ва бошқарув хусусиятлари. Советларнинг дастлабки иқтисодий тадбирлари ва уларнинг оқибатлари.

Туркистонда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракатлар

Туркистон ўлкасида миллий озодлик ва истиқлол учун ҳаракатларнинг бошланиши, унинг сабаблари. Сиёсий вазият. Миллий ватанпарварнинг қўлига қурол олишлари ва большевиклар ҳукуматига қарши истиқлолчилик ҳаракатини кенг тус олиши. Ҳаракатнинг кучлари ва босқичлари. Фарғона водийсида истиқлолчилик харакати, уларнинг намоёндалари. Кичик ва Катта Эргашлар. Муҳаммад Аминбек Аҳмадбек ўғли (Мадаминбек), Шермуҳаммадбек ва бошқаларнинг фаолияти. Туркистондаги истиқлолчилик харакатининг ўзига хос миллий характери ва хусусиятлари. Айрим гуруҳларнинг бу ҳаракатдан ўз манфаатлари йўлида фойдаланишга интилиши. Туркистонда мустамлакачиларга қарши олиб борилган ҳаракатларнинг бостирилиши, унинг сабаблари ва сабоқлари.

Туркистонда совет бошқарув тизимининг мустаҳкамланиши, ижтимоий-иқтисодий соҳадаги ўзгаришлар ва маданий ҳаёт

Ўлкада совет бошқарув тизимининг мустаҳкамланиши. Молия, саноат тармоқлари, транспорт, ҳунармандчиликдаги ўзгаришлар. Иқтисод соҳасидаги янги чора тадбирлар. Янги иқтисодий сиёсат (ЯИС) (1921 йил) ва унинг асосий мазмун - моҳияти. Солиқлар тизимини жорий этилиши. Туркистон иқтисодиётидаги номутаносибликлар. Туркистон Иқтисодий Кенгаши (Турк ЭКОСО)нинг тузилиши. ТуркЭКОСО таркибида Давлат режалаштириш Комиссияси (Госплан)ни тузилиши. Пул ислоҳоти, марказий банк бўлинмалари, Туркистон банкларини ташкил этилиши. Саноат ва ҳунармандчилик соҳаларига нисбатан иқтисодий сиёсатдаги либераллашув (келишувчилик). Аграр соҳадаги ўзгаришлар, ер муносабатлари, пахтачилик ва у билан боғлиқ саноат корхоналари фаолияти. Ширкат хўжаликлари, кооперация турлари. Ижтимоий ҳаётдаги аҳвол. Совет ҳукумати иқтисодий сиёсатининг мустамлакачилик моҳияти. 1917-1924 йиллардаги маънавий-маданий жараёнлар.

Хива хонлиги ва Бухоро амирлигининг қизил армия томонидан тугатилиши. ХХСР ва БХСРнинг ташкил топиши

1917-1920 йилларда Хива хонлигидаги ижтимоий - иқтисодий аҳвол. Сиёсий ўзгаришлар (Ёш хиваликлар партияси фаолияти). Хонликда вазиятнинг кескинлашиб бориши. Асфандиёрхоннинг олиб борган ички ва ташқи сиёсати. Жунаидхоннинг (1857-1938 йиллар) фаолияти. Асфандиёрхоннинг ўлдирилиши ва Саид Абдуллони хон деб эълон қилиниши ва унинг тахтдан воз кечиши. Ҳокимиятни муваққат инқилобий хукумат қўлига ўтиши. 1920-1924 йилларда Хоразмдаги ижтимоий-сиёсий жараёнлар, Бутунхоразм биринчи қурултойи ва Хоразм Халқ Совет республикаси тузилганлигини эълон қилиниши (1920 йил 26 апрель). Хукумат раиси Полвонниёз Хожи Юсупов, муовинлари - Жуманиёз Султонмуродов, Қўшмамедхон Сапиевлар фаолияти. Ғоявий-сиёсий кураш. Хоразмда ватанпарварлар ҳаракати. Халқ хўжалигининг аҳволи, аҳолининг турмуш даражаси. 1917-1920 йилларда Бухоро амирлигидаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазият. Амир Саид Олимхон юритган ички ва ташқи сиёсат. “Ёш бухороликлар” ташкилоти фаолияти. 1918 йил март ойи воқеалари. Вазиятнинг кескинлашиб бориши Ф.Колесов воқеаси, Қизил тепа битими (1918 йил 25 март). Ф.Хўжаев, А.Фитрат ва бошқаларнинг миллий ҳаракатлардаги фаолликлари. Бухоро Халқ Совет республикасининг ташкил этилиши ва фаолияти. Бухоро ва

Хоразм Халқ Совет республикасида амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий тадбирлар, уларнинг оқибатлари.

Ўрта Осиёда миллий ҳудудий чегараланиш: мақсад ва моҳияти. Ўзбекистон ССРнинг ташкил топиши

Ўрта Осиё - Туркистон халқларининг ягона ва умумий ватани, тарихан таркиб топган учта (Туркистон, Бухоро ва Хоразм) давлатларини марказ томонидан тугатиб, ўрнига янги давлат тузиш ғояси. Миллий республикалар ва вилоятлар тузишга кўрсатма берилиши ва унинг сиёсий жиҳатдан асосланиши. ТАССРни бўлиб ташлаш, Бухоро ҳамда Хоразм Халқ Совет Республикаларини тузиш учун РКП(б) МК ҳамда Турккомиссия томонидан ўтказилган тадбирлар, тузилган лойиҳалар, ўтказилган тазйиқлар ва чиқарилган қарорлар. Турккомиссия ва бир гуруҳ миллий етакчилар ўртасидаги мунозарали низолар. Минтақавий, миллий - ҳудудий жиҳатдан ўлкани қайта тузиш масаласини партия ташкилотларида муҳокама қилиниши. Бу жараёнларда Ўрта Осиё бюроси (Средазбюро)нинг роли. Ўрта Осиёни чегаралаб бўлиш ва миллий республикалар тузиш масаласини Туркистон, Бухоро ва Хоразм республикалари МИҚлари ҳамда Компартия мажлисларида муҳокама қилиниши ва уларнинг чегараланишга билдирган розиликлари, қабул қилинган резолюциялар. Миллий – ҳудудий чегараланиш. Ўзбекистон ССРнинг тузилиши. Ўзбекистон ССР СССР таркибидаги иттифоқдош республика. Ер майдони, аҳолиси.

1917-1924 йилларда Қорақолпоғистон

1917-1918 йилларда Туркистон ўлкасининг Амударё бўлимидаги сиёсий жараёнлар. Ижтимоий-иқтисодий вазият. Ер муносабатлари. “Ҳарбий коммунизм” сиёсати, янги иқтисодий сиёсатнинг ўтказилиши. Советлар ҳукмронлигининг Амударё вилояти иқтисодиётига салбий таъсири. Кадрлар масаласи, ундаги номутаносиб сиёсат, 1917-1924 йилларда Қорақолпоғистонда совет хокимияти бошқарув тизимининг мастаҳкамаланиши ва унинг миллий сиёсати. Миллий мустақиллик учун курашнинг давом этиши. Қорақолпоғистон муҳтор вилоятининг тузилиши (1925 февраль), хўжалик тармоқларидаги ўзгаришлар. Қишлоқ хўжалигидаги ўзгаришларнинг хусусиятлари.

Ўзбекистон 1925-1941 йилларда

Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий ривожланиши. СССРда бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик тузумининг қарор топиши ва мустаҳкамланиши. Партиянинг давлат аппаратини “маҳаллийлаштириш” ниқоби остида юргизган сиёсати. Ўзбекистон ССРнинг янги Конституциясини қабул қилиниши ва унинг республикада маъмурий-буйруқбозлик тизимини мустаҳкамлашдаги роли. Мустабид тузумнинг қатағонлик сиёсати. “Ўн саккизлар гуруҳи”, “Иноғомовчилик”, “Қосимовчилик”. Партия, совет хўжалик ходимлари, ҳарбийлар, зиёлилар, руҳонийлар, ишчилар ва колхозчилар орасида ҳам “тозалаш” ишларини ўтказилиши. Миллий раҳбар кадрлар ҳаёти ва фаолияти. Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар. Саноат корхоналарининг ташкил этилиши ва фаолияти. Кишлоқ хўжалиги, жамолаштириш сиёсати ва унинг оқибатлари. 20-йилларнинг иккинчи ярми – 30 йилларда Қорақалпоғистондаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий жараёнлар.

Маориф ва фан соҳасининг асосий йўналишлари ва хусусиятлари. Адабиёт ва санъат

Халқ таълими, маориф соҳасида бажарилган ишлар, мактаб қурилиши. Ўқитишнинг шакл ва усуллари, анъанавий мактабларни тугатиш, мактабларни педагогик кадрлар билан таъминланиши. Халқ таълимига буйруқбозлик нуқтаи назаридан туриб ёндашувнинг

кучайиб бориши. Маҳаллий ёзувчилар асарларининг миллий қадриятларни ёқлаш ва ҳимоя қилишдаги аҳамияти. 30-йилларнинг бошларида ёзувчи ва адиблар фаолияти, уларнинг асарлари. Ўзбек Миллий драматургияси ва мусиқа, театр ва кино. Тасвирий ва амалий санъат халқимиз маънавий маданиятининг муҳим манбаидир. Ўзбек хотин қизларини ўртасида олиб борилган ишлар ва муаммолар. "Ҳужум" кампаниясининг ўтказилиши. Хотин-қизлар меҳнатининг ижтимоий-иқтисодий муаммолари. Ўзбекистон миллий зиёлилари, уларнинг ижтимоий мавқеи. Ўзбек зиёлиларининг мамлакатимизнинг ақл-заковати ва салоҳиятини ошириш йўлидаги ҳиссалари. Совет давлати томонидан "катта қирғин"нинг амалга оширилиши, қатағон сиёсатининг асоратлари (1937-1938 йиллар). Ўзбекистоннинг 20-30 йиллардаги халқаро алоқалари. Илмий-маданий алоқалар. Халқаро алоқаларнинг чекланиши.

Ўзбекистон Иккинчи жаҳон уруши йилларида (1941-1945 йиллар)

Урушнинг бошланиши, сабаблари. Ўзбек халқининг юксак гуманизми. Умумий ҳарбий сафарбарлик. Урушнинг оғир йилларида ўзбек халқининг маънавий–аҳлоқий ҳусусиятлари ва инсорпарварлигининг ёрқин намоён бўлиши. Республика ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини урушга сафарбар этилиши - фронтга сафарбар қилинганлардан тузилган миллий бригадалар. Иккинчи жаҳон урушида Қорақалпоғистон республикаси меҳнаткашларининг фаол иштироки. Қорақалпоғистонлик ўғлонларнинг жангоҳлардаги қаҳрамонлик жасоратлари. Фронтга юборилган қишлоқ хўжалик махсулотлари. Аҳолининг моддий ва маиший аҳволи. Мудофаа учун шахсий жамғармалар. Эвакуация қилинган аҳолига ҳамда жангчилар оилаларига ғамхўрлик ва меҳрибонлик. Депортация масаласи. Депортация қилинган халқларнинг Ўзбекистондаги ҳаёти. Уруш йилларида фан ва маданият. Фанлар Академияси ва илмий текшириш институтларининг фаолияти. Адабиёт ва санъат.

Ўзбекистон 1946-1985 йилларда

Урушдан кейинги йилларда Ўзбекистон халқ хўжалигини қайта тикланиши. Сиёсий бошқарувнинг хусусиятлари. Сиёсий қатағонларнинг янги тўлқини. Республика саноат тараққиётининг бир томонлама йўналиши. Саноат тармоқлари. Ўзбекистоннинг индустриал ривожланиши – ишчи ва мутахассис кадрлар тайёрлаш. Аграр соҳадаги ютуқ ва камчиликлар, пахта яккаҳокимлигининг янада мустаҳкамланиши. Экологик муаммоларнинг юзага келиши, кескинлашуви ва оқибатлари. Миллатлараро муносабатлар. Республикадаги маданий ва маънавий ҳаёт. Таълим тизими. Олий ўқув юртлари ва илмий текшириш институтлари фаолияти. Адабиёт ва санъат.

Ўзбекистон мустақиллик йўлида (1985-1989 йиллар)

XX аср 80 йилларининг бошида мамлакатдаги ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт. Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий инқирознинг янада кескинлашуви. "Қайта қуриш" сиёсатининг бошланиши, моҳияти. Қайта қуриш даврида Ўзбекистон иқтисодиёти. Қатағонликнинг янги тўлқини. "Ўзбек иши", "Пахта иши" қатағонларининг бошланиши. Ўзбек халқининг миллий ўзлигини англаши, халқ миллий онгининг ўсиши. Миллатлараро муносабатларнинг кескинлашуви.

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларида талабалар Ўзбекистон тарихи фанидан маъруза дарсларида олган назарий билимларини мустаҳлаш билан бирга, семинарлар мавзулари бўйича тайёргарлик кўриш жараёнида қўшимча адабиётлар ва тарихий манбалар билан танишиш

орқали қўшимча билим оладилар. Натижада уларнинг билим доиралари илмий жиҳатдан асосланган ҳолда кенгаяди.

Семинар машғулотларининг тахминий тавсия этиладиган мавзулари:

1. Ибтидоий жамоа даври тарихининг манбашунослиги ва тарихшунослиги.
2. Ўрта Осиё ибтидоий тарихининг даври ва босқичлари.
3. Ибтидоий жамоа даврининг табиий шарт-шароитлари.
4. Мустье даврининг хусусиятлари.
5. Ибтидоий одамлар гуруҳи ва антропогенез жараёни.
6. Ўзбекистон ҳудудида мезолит ва неолит даврларининг хусусиятлари.
7. Ўзбекистон ҳудудида энеолит, бронза ва илк темир даврларининг хусусиятлари.
8. Ўрта Осиёдаги илк давлат уюшмалари (VIII-VI асрлар) қадимги Хоразм, Бақтрия, Сўғдиёна давлатлари.
9. Эрон Аҳамонийларига қарши курашлар.
10. Эллинизм даврида Ўрта Осиё. Юнон-Бақтрия ва Парфия давлатлари.
11. Қанғ, Довон ва Хоразм давлатлари.
12. Кушон давлати.
13. Буюк Ипак йўли.
14. Илк ўрта асрларда ер эгалиги муносабатлари.
15. Хионийлар ва Кидарийлар давлати.
16. Эфталийлар давлати.
17. Турк хоқонлиги.
18. VI-VII асрларда Сўғд, Фарғона ва Хоразм.
19. Ўрта Осиёнинг араблар томонидан босиб олиниши.
20. Араб халифалиги ҳукмронлигига қарши халқ озодлик ҳаракатлари.
21. Тоҳирийлар давлати. Саффорийлар давлати.
22. Сомонийлар давлати.
23. Сомонийлар даврида Мовароуннаҳрда ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.
24. Сомонийларнинг давлат бошқаруви ва мудофаа тизими. қорахонийлар давлати.
25. Ғазнавийлар давлати.
26. Салжўқийлар давлати.
27. Хоразмшоҳлар давлати.
28. IX-XII асрларда Мовароуннаҳр ва Хуросонда маданий ҳаёт.
29. Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг муғуллар томонидан босиб олиниши.
30. Мовароуннаҳр Чиғатой улуси таркибида.
31. Амир Темур даври тарихининг асосий манбалари.
32. Амир Темурнинг якка ҳукмронлик йиллари (1370-1405).
33. Амир Темур салтанатининг маъмурий ва ҳарбий тузилиши.
34. Темурийлар даврида Мовароуннаҳрда сиёсий ҳаёт.
35. Амир Темур ва темурийлар даврида илм фан равнақи.
36. Амир Темур ва темурийлар даврида меъморчилик.
37. Дашти қипчоқ ва Темурийлар давлати.
38. Мовароуннаҳрда Шайбонийлар ҳукмдорлиги.
39. Бухоро хонлигининг ташкил топиши.
40. Ўзбек хонликларининг ташкил топиши.
41. Ўзбек хонликларида этник –қабилавий муносабатлар.
42. Шайбонийлар даврида ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт.
43. Аштархонийлар даврида Мовароуннаҳрда сиёсий жараёнлар.
44. XVII-XVIII асрларда Бухоро хонлигининг иқтисодий ва маданий аҳволи.
45. Қўқон хонлигининг ташкил топиши.
46. Қўқон хонлигининг иқтисодий ва маданий ҳаёти.

47. Қўқон ва Бухоро муносабатлари.
48. Хива хонлиги Шайбонийлар даврида.
49. Хива хонлиги қўнғиротлар даврида.
50. Хива–Бухоро–Эрон муносабатлари. Хива хонлиги ва қорақалпоқлар.
51. Қорақалпоқлар XVI-XIX асрларда.
52. Тошкент беклиги ва унинг Ўрта Осиё ижтимоий-сиёсий ҳаётида тутган ўрни.
53. Ўзбек хонликларининг жаҳон тарихидаги ўрни.
54. Ўзбек хонликлари даврида миллий мафкура.
55. Тошкент учун жанг шаҳарнинг эгалланиши.
56. Туркистон вилоятининг ташкил этилиши.
57. Бухоро амирлигига қарши ҳарбий ҳаракатларнинг даслабки босқичи.
58. Жиззахга хужум.
59. Мустамлака шароитида Туркистонда маҳаллий маориф.
60. Туркистонда рус-тузем мактаблари ва уларнинг фаолияти.
61. Туркистон ўлкасида илмий жамиятларнинг ташкил этиши.
62. Уларнинг ижтимоий ҳаётда тутган ўрни.
63. Миллий санъат ва ҳунармандчилик.
64. Чоризмнинг Туркистондаги руслаштириш сиёсати ва унинг оқибатлари.
65. Жадидчилик ҳаракатининг вужудга келишидаги тарихий шарт-шароитлар.
66. Туркистон ўлкасида жадидчилик ҳаракати.
67. Жадидчилик ҳаракатининг ижтимоий-сиёсий моҳияти ва жадидлар тафаккури.
68. 1917 йил февраль ва октябр инқилобининг Туркистонга таъсири.
69. Туркистон Мухторияти. Совет ҳокимиятига қарши кураш ва унинг оқибатлари.
70. Ўрта Осиёда миллий – чегараланиш ва унинг оқибатлари.
71. Советларнинг Ўзбекистондаги қатағонлик сиёсати ва унинг оқибатлари.
72. XX асрнинг 30 йилларида Ўзбекистонда ижтимоий – иқтисодий ва маданий ҳаёт.
73. II Жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон.
74. Ўзбекистон 1946-1985 йилларда
75. Ўзбекистон мустақиллик йўлида (1985-1989 йиллар)

Изоҳ: Машғулот турига ажратилган соат ҳажмига мос мавзулар танлаб ўқитилади.

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини янада бойитадилар. Шунингдек, дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, мавзулар бўйича кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Курс ишини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Курс ишининг мақсади талабаларни мустақил ишлаш қобилиятини ривожлантириш, олган назарий билимларини қўллашда амалий кўникмалар ҳосил қилиш ва замонавий билим кўникмаларини шакллантиришдир.

Курс ишлари (лойиҳалари) фан бўйича ўқув фаолияти тури сифатида қаралади ва уни ўрганишга ажратилаган соат чегарасида бажарилади

Курс ишлари мавзуси кадрларга талабалар билган замонавий фан, техника ва технология ютуқларини ҳисобга олган ҳолда олий таълим муассасаларининг барча кафедралари томонидан берилади.

Курс ишининг тахминий мавзулари:

1. Ибтидоий жамоа даври тарихининг манбашунослиги ва тарихшунослиги.
2. Ўрта Осиё ибтидоий даври тарихининг босқичлари.
3. Эфталийлар давлати
4. Ўрта Осиёнинг араблар томонидан босиб олиниши
5. Сомонийларнинг давлат бошқаруви ва мудофаа тизими
6. Сомонийлар даврида Мовароуннаҳрда ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.
7. Хоразмшоҳлар давлати.
8. IX-XII асрларда Мовароуннаҳр ва Хуросонда маданий ҳаёт.
9. Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг муғуллар томонидан босиб олиниши.
10. Амир Темур салтанатининг маъмурий ва ҳарбий тузилиши.
11. Темурийлар даврида Мовароуннаҳрда сиёсий ҳаёт.
12. Амир Темур ва темурийлар даврида илм фан равнақи.
13. Амир Темур ва темурийлар даврида меъморчилик.
14. Ўзбек хонликларини ташкил топиши.
15. Ўзбек хонликларида иқтисодий, сиёсий ва маданий хаёт.
16. Мовароуннаҳрда Шайбонийлар ҳукмдорлиги.
17. Бухоро хонлигининг ташкил топиши.
18. Шайбонийлар даврида ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаёт.
19. Аштархонийлар даврида Мовароуннаҳрда сиёсий жараёнлар.
20. Қўқон хонлигининг иқтисодий ва маданий ҳаёти
21. Хива хонлиги қўнғиротлар даврида
22. Қорақалпоқлар XVI-XIX асрларда
23. Қўқон хонлигининг ташкил топиши.
24. Ўзбек хонликлари даврида миллий мафкура.

Изоҳ: Мавзулар талабалар томонидан танлаб белгиланади.

Мустақил таълим ташкил этишнинг
шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишни тайёрлаш муайян фанининг хусусиятларини ва мустақил таълим учун ажратилган соат ҳажми ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

–Семинар машғулотларига тайёргарлик.

–дарслик ва ўқув қўлланмалари бўйича фан боблари ва мавзуларни ўрганиш;

–тарақатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

–махсус адабиётлвр бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

–талабаларнинг ўқув – илмий – тадқиқот ишларини бажариши билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш;

–фаол ва муаммоли ўқитиш услубларидан фойдаланадиган ўқув машғулотлари;

Мустақил ишга мўлжалланган мавзулар рўйхати ва уларни тайёрлаш учун зарур бўлган адабиётлар рўйхати олдиндан талабаларга тақдим этилади. Талабалар, Ушбу мавзуларга мустақил тайёрланиб, уларни реферат, маъруза, слайд презинтация, манбалар шархи каби шаклларда топширадилар.

Тавсия этиладиган мустақил иш мавзулари:

1. Ўрта Осиёнинг ибтидоий даври тарихига оид адабиётлар библиографияси рўйҳатини тузиш.
2. Ўрта Осиёдаги илк палеолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
3. Ўрта Осиёдаги ўрта палеолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
4. Ўрта Осиёдаги сўнгги палеолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
5. Ўрта Осиёдаги мезолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.

6. Ўрта Осиёдаги неолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
7. Ўрта Осиёдаги энеолит даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
8. Ўрта Осиёдаги бронза даври ибтидоий манзилгоҳлари харитасини тузиш.
9. Ўрта Осиёлик машҳур археологлар ҳақида биографик маълумотлар тўплаш.
10. Ўрта Осиёдаги ибтидоий тасвирий санъат асарлари бўйича альбом тўплаш.
11. Ҳар бир мавзуга оид адабиётлар рўйҳатини тузиш.
12. Ўзбекистон Давлат тарихи музейининг экспозицияларини ўрганиш.
13. Миллий қаҳрамонлар Тўмарис, Широқ ва Спитамен ҳақида тарихий эссе ёзиш.
14. А.Македонскийнинг ҳарбий юришлари харитасини чизиш.
15. Интернет сахифаларидан А. Македонскийнинг Ўрта Осиёга юришига оид материаллар тўплаш.
16. “Буюк Ипак йўли-мулоқот йўли” мавзусида илмий мақола ёзиш.
17. Ўрта Осиёда буддавийликнинг ёйилиши ҳақида реферат ёзиш.
18. Зардўштийлик эътиқоди ва Ўрта Осиё мавзуида кичик тадқиқот олиб бориш.
19. Эллин даврида Ўрта Осиё маданияти мавзусида альбом тайёрлаш.
20. Қадимги ёзувлар ҳақида (Хоразм, Кушон, Бақтрия, Эфтал ёзувларининг тарихи) маъруза тайёрлаш.
21. “Ислом ва унинг моҳияти” мавзусида реферат тайёрлаш.
22. Исломдаги мазҳаблар тарихидан тарихий маълумотнома тўплаш.
23. Араб халифалари шажарасини тузиш.
24. Хадиси-шариф умуминсоний қадрият ҳақида тарихий эссе ёзиш.
25. Қуръони Каримнинг ўрганилиши тарихидан мавзусида илмий мақола тайёрлаш.
26. «Ислом ва тасвирий санъат» мавзусидаги мунозарага материаллар тайёрлаш.
27. Ўзбекистон тарихи музейидан қадимги даврга оид экспозицияларни ўрганиш.
28. Ўзбекистондаги муқаддас қадамжолар рўйҳатини тузиш.
29. Имом Бухорий буюк муҳаддис аллома ҳақида маъруза тайёрлаш.
30. «Бурҳониддин Марғиноний ва Ўрта Осиё фиқҳ мактаби» мавзусида ёзма иш ёзиш.
31. Сомонийлар шажарсани тузиш.
32. Қорахонийлар шажарасини тузиш.
33. Салжуқийлар шажарасини тузиш.
34. Ғазнавийлар шажарасини тузиш.
35. Хоразмшоҳлар шажарасини тузиш.
36. «Ватан Озодлиги ва Жалолиддин Мангуберди» мавзусида иншо ёзиш.
37. Улуғбек даврига оид олимлар рўйҳатини тузиш.
38. Темурий ҳукмдорлар рўйхатини тузиш.
39. Темур давлатининг тузилиши чизмасини чизиш.
40. Интернет ёрдамида ҳорижда Темур ҳақида чоп этилган китобларнинг рўйхатини тузиш.
41. Темур ва темурийлар музейи экспозициялари билан танишиш натижасида Темурнинг ҳарбий юришлари бўйича хариталар чизиш.
42. Темур ва темурийлар даври меъморий ёдгорликлари тарихини акс эттирувчи фотоальбом тайёрлаш.
43. Темурийлар шажарасини тузиш
44. XVI-XIX асрларда тарихшунослик.
45. Ўзбек хонликлари даврида оид манбалар ва адабиётлар.
46. Ўзбек хонликларининг сиёсий харитаси.
47. Ўзбек хонликларида этник қабилаларнинг жойлашуви.
48. Дин, тасаввуф тариқатлари.
49. XVI-XIX асрларда аҳолининг маиший турмуш тарзи.
50. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёнлари.
51. Шайбонийлар даврида ижтимоий тизими.
52. Шайбонийларнинг давлат бошқаруви тизими.

53. Шайбонийлар давлатида маҳаллий бошқарув тизими.
54. Шайбонийлар ҳарбий қўшинининг тузилиши.
55. Бухоро хонлигида ер эгалиги шакллари.
56. Бухоро амирлигида сарой унвонлари ва мансаблари.
57. Қўқон хонлигида сарой унвонлари ва мансаблари.
58. Қўқон хонлигида ҳарбий-маъмурий мансаблар ва унвонлар.
59. Қўқон хонлигида диний унвон ва мансаблар.
60. Хива хонлигида олий даражали сарой унвонлари ва мансаблари.
61. Хива хонлигида Кенгаш (Девон) таркиби ва фаолияти.
62. Ўзбек хонликларининг ўзаро муносабатлари ва халқаро савдо-дипломатик алоқалари.
63. Ўзбек хонликлари ва миллий ғоя.
64. Ўзбекистон Давлат тарихи музейи экспозициялари ва захира фондларида ишлаш.
65. Ўрта Осиё хонликларини чор Россияси томонидан босиб олинишига бағишланган кўргазмаларни ёзиб чиқиш (Қўқон, Бухоро, Хива хонликлари).
66. Музей заҳира фондларида сақланаётган кўргазмалар каталогини тузиб чиқиш.
67. Аниқ мавзулар бўйича (масалан Ўрта Осиё худудида миллий чегараланишнинг ўтказилиш мақсад ва вазифалари) архив фондларини ўрганиш.
68. Ўрганилаётган давр бўйича архив фондлари каталогини тузиш (масалан: мавзу: 1916 йил миллий-озодлик ҳаракати. Тошкент шаҳри мисолида).
69. Ушбу даврга оид адабиётлар библиографиясини тузиш.
70. Жадидчилик ҳаракатининг ижтимоий-сиёсий моҳияти ва жадидлар тафаккури.
71. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий Кутубхонаси «Нодир китоблар» фондида сақланаётган «Туркистон тўплами» жамламаси асосида мустамлака тарихига оид мақолаларни ўрганиш.
72. Ўзбекистон тарихига оид (XIX аср иккинчи ярми XX аср II ярмига оид) интернет сайтларини ўрганиш (масалан Туркистон муҳторияти мавзуси).
73. Советларнинг ЯИС (НЭП) сиёсатини адабиётларда ёритилишини илмий тахлил қилиш.
74. Миллий чегараланиш сиёсати. Мақсад ва вазифалар.
75. 1917-1924 йилларда Бухоро худуди.
76. Амир Саид Олимхоннинг «Бухоро халқининг хасрати тарихи».Т.; «Фан»,1991, асарининг тафсилоти.
77. «Ёш Бухороликлар» ташкилоти хақида реферат ёзиш.
78. Файзулла Хўжаев. 1-2-3-томлар, Т.: «Фан», 1976-1980 й. китоблари устида ишлаш ва мақола ёзиш.
79. Маънавият ва миллийлик учун кураш (1917-1924 й).
80. «Чиғатой гуринги» (1919-1921й.) ташкилоти (Мунаввар Қори, Фитрат, Чўлпон, А.Қодирий ва б.) фаолиятини ўрганиш ва реферат ёзиш.
81. Ўзбекистонда мустабид маъмурий-буйруқбозлик тизимини шаклланиши.
82. Қатағонлик ва жамолаштириш сиёсати ва унинг фожиявий оқибатлари.
83. Қатағон қурбонлари музей материалларини ўрганиш бўйича реферат ёзиш.
84. Ўзбекистонлик жангчиларнинг фронтлардаги фаолияти.
85. Европани озод қилишда Ўзбекистонлик жангчиларнинг ҳиссаси. 162, 298-ўқчи дивизияларнинг фаолияти бўйича реферат ёзиш.

Изоҳ: Мустақил таълим мавзулари ажратилган мавзуга мос ҳолда танлаб белгиланади.

Дастурнинг информацион - методик таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган.

Дастурда кўрсатилган мавзулар маърўза, семинар шаклида олиб борилади. Шунингдек, фаннинг долзарб масалалари талабаларга мустақил иш сифатида ўзлаштириш учун берилади. Фан замонавий педагогик технологиянинг қўйидаги:

- Ақлий хужум;
- Кластер;
- “Бумеранг” технологияси;
- “Веер” технологияси
- Муаммоли ўқитув технологияси;
- Ўйинли ўқитиш технологияси;
- Информацион ва телекоммуникацион таълим технологияси;
- Иновацион таълим технологияси сингари методлари орқали қўлланилади. Худди шу каби слайдлар, мультимедиа намойишларини қўллаш ҳам назарда тутилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйҳати:
Раҳбарий адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. - Тошкент: Ўзбекистон, 1996. Т. 1.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. - Тошкент: Ўзбекистон, 1996. Т. 2.
3. Каримов. И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. - Тошкент: Ўзбекистон, 1996. Т. 3.
4. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. –Т.: Ўзбекистон, 1996. Т. 4.
5. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш - давр талаби. - Тошкент: Ўзбекистон, 1997. Т. 5.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. - Тошкент: Ўзбекистон, 1998. Т. 6.
7. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. - Тошкент: Ўзбекистон, 1999. Т. 7.
8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз. – Тошкент: Ўзбекистон. Т. 8.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. - Тошкент: Ўзбекистон, 2001. Т. 9.
10. Каримов И.А. Ҳавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. - Тошкент: Ўзбекистон. Т. 10.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва мари-фий дунё билан ҳамкорлик йўли. - Тошкент: Ўзбекистон, 2003. Т. 11.
12. Каримов И.А. Тинчлик ва ҳавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. - Тошкент: Ўзбекистон, 2004. Т. 12.
13. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. - Тошкент: Ўзбекистон, 2005. Т. 13.
14. Каримов И.А. Инсон унинг ҳуқуқ ва эркинликлари - олий қадрият. Т. 14. – Тошкент. Ўзбекистон, 2006.
15. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислоҳотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш - барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидар. Т. 15. - Тошкент: Ўзбекистон, 2007.
16. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т. 16. – Т.: Ўзбекистон, 2008.
17. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма - босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. Т. 17. - Тошкент: Ўзбекистон, 2009.
18. Karimov I.A. Jahon inqiroz1ining oqibatlarini yengilash, mamlakatimizni modernizatsiya qilish va taraqqiy topgan davlatlar darajasiga ko’tarish sari. T.18. – Toshkent. O’zbek1ston, 2010.

19. Каримов И.А. Демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқоролик жамиятини шакллантириш-мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т.19. – Toshkent. O'zbekiston, 2011.
20. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз- демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Т.20. – Toshkent. O'zbekiston, 2012.
21. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Тошкент: Шарқ, 1998.
22. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
23. Каримов И.А. Жаҳон молиявий - иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни баратарф этишнинг йўллари ва чоралари. - Тошкент. Ўзбекистон, 2009.
24. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтириш. -Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
25. Каримов И.А. Биз бағри кенг ва ҳамдард халқмиз. "Андижон нашриёт матбаа" масъулияти чекланган жамият. 2010.
26. Каримов И.А. Ҳамкорлик, тараққиёт ва хавфсизликни таъминлаш йўлида. БМТ Бош Ассамблеясининг мингйиллик ривожланиш мақсадлари бўйича олий даражадаги ялпи мажлисидаги нутқи. // Халқ сўзи. – Тошкент, 2010. – № 183 (5089).
27. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш коцепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. // Ўзбекистон овози. – Тошкент, 2010. – № 132 (31 252).
28. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Тошкент. Ўзбекистон, 2011.
29. Каримов И.А. Тарихий хотира ва инсон омили – буюк келажагимиз гаровидир. Халқ сўзи. 2012, 10 май.
30. Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т., 2013.
31. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Тошкент: Ўзбекистон, 2013.

Асосий адабиётлар:

32. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи: (Энг қадимги даврдан Россия босқинига қадар). Т., 2000.
33. Ахмаджонов Россия империяси Марказий Осиёда. Т., 2003
34. Исмоилова Ж. Фарғона водийсида миллий озодлик курашлари. Т., 2003.
35. История Узбекистана. – Т.: Фан, 2012.
36. Сагдуллаев А.С. Қадимги Ўрта Осиё тарихи. Т., 2004.
37. Сагдуллаев ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. Т., 2000.
38. Тарих шоҳидлиги ва сабоқлари: чоризм ва совет мустамлакачилиги даврида Ўзбекистон миллий бойликларининг ўзлаштирилиши. \ Лойиҳа раҳбари, масъул муҳаррир: Д.А.Алимова. – Т.: Шарқ, 2001.
39. Муртазаева Р.Ҳ. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик. –Тошкент: Университет, 2007.
40. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 13-жилдлик. Т.: ЎзМЭ, 2000-2006.
41. Ўзбекистон тарихи. Т.: Университет, 1997.
42. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Биринчи китоб. Туркистон Чор Россияси мустамлакачилиги даврида. Масъул муҳаррир М.Жўраев. – Т.: Шарқ. 2000.
43. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Масъул муҳаррир М.Жўраев. – Т.: Шарқ. 2000.

44. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1, 2, 3-китоблар. Т.: Шарқ, 2000.
45. Зиёев Х. Ўзбекистоннинг мустақиллик учун курашлари тарихидан. Т., 2000.
46. Зиёев Х. Туркистонда Россия тажовузи ва ҳукмронлигига қарши кураш. Т., 1998.
47. Эшов Б.Ж. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. (ўқув қўлланма). – Тошкент: Маърифат, 2009.
48. Эшов Б.Ж. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи. – Т.: Янги аср авлоди, 2012.

Қўшимча адабиётлар

49. Абдурахмон Толе. Абулфайзхон тарихи. Т.: Фан, 1959.
50. Абдухолиқ Абдурасул ўғли. Чин ва Мочин. – Т.: Фан, 2006.
51. Абу Бакр ибн Жафар Наршахий. Бухоро тарихи Т.: Камалак, 1995.
52. Абу Райҳон Беруний қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танланма асарлар I жилд, Т.: Фан, 1968.
53. Абу Райхон Беруний. Ҳиндистон. 2-жилд.-Т., 1965.
54. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. - Т., 1993.
55. Абулғози. Шажараи турк. Т.: Чўлпон, 1990.
56. Авесто / Асқар Махкам таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001.
57. Аскаров А. Энг қадимги шаҳар. - Т., 2001.
58. Аскаров А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. - Т., 2007.
59. Ат-Термизий. Саҳиҳи Термизий. Танланган ҳадислар. - Т., 1993.
60. Аҳмад Яссавий. Девони Ҳикмат. - Т., 1992.
61. Аҳмад ибн Маҳмуд Бухорий. Тарихи Муллозода / Сўз боши, форс тилидан таржима, изоҳлар муаллифлари Ш.Воҳидов, Б.Аминов. – Т.: Янги аср авлоди. 2009.
62. Али Қушчи. Астрономияга оид рисола. -Т., 1968.
63. Ахмедов Б.А. Ўзбекистон тарихи манбалари. - Т.: Ўқитувчи, 2001.
64. Ахмедов Б.А. Ўзбекистоннинг атоқли тарихшунос олимлари. - Т., 2003.
65. Бойназаров Ф. Қадимги дунё тарихи. - Т., 2004.
66. Бунёдов З.М. Ануштегин-Хоразмшоҳлар давлати. - Т., 1998.
67. Гаспиринский И. Ҳаёт ва мамот масаласи. –Т.: Маънавият, 2006.
68. Гулбаданбегим. Ҳумоюннома. -Т., 1998.
69. Гумилев Л.Н. Қадимги турклар. -Т., 2007.
70. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. - Т.,1996.
71. Ёрматов И. Илоқ тарихи. - Т., 2005.
72. Жабборов И. Ўзбеклар. – Тошкент, Шарқ. 2008.
73. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. - Т., 1964.
74. Зиёев Ҳ.З. Буюк Амир Темур салтанати ва унинг тақдири. – Т.: Маънавият. 2008.
75. Зоҳидов В. Уч даҳо (Фаробий, Беруний, Ибн Сино). - Т., 1987.
76. Ибн Арабшоҳ. «Амир Темур тарихи». - Т.: Меҳнат, 1992.
77. Исмоил Ака. Буюк Темур давлати.- Т., 1996.
78. Люсен Кэрен. Амир Темур салтанати. - Т., 1999.
79. Марғининой. Ал-Ҳидоя. - Т., 2001.
80. Махмуд Қошғарий. Девони лўғоти турк. 1-3 жилдлар. -Т.: Фан, 1960-1963.
81. Махмудов Т. «Авесто» ҳақида. Т.: Шарқ , 2000.
82. Маънавият юлдузлари. - Т., 2001.
83. Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи. - Т., 1994.
84. Мусаев Н.У. Ўрта Осиёда деҳқончилик маданияти ва аграр муносабатлар тарихидан (Тош даври охиридан - XX аср бошларига қадар). – Тошкент: Фан, 2005.
85. Муҳаммадиёр ибн Араб Қатаған. Мусаххир ал-билод. / Форс тилидан таржима, изоҳлар муаллифлари И. Бекжонов, Д. Сангирова. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2009.
86. Муҳаммаджонов А. Темур ва темурийлар салтанати. -Т., 1994.
87. Насавий. Сийрат ас-Султон Жалолиддин Мангуберди. -Т.: 1999.

88. Низомулмулк. Сиёсатнома. - Т.: Адолат, 1997.
89. Низомиддин Шомий. Зафарнома. -Т.: Ўзбекистон, 1996.
90. Рахмонов Н. Турк хоқонлиги. - Т., 1993.
91. Ртвеладзе Э.В., Саидов А.Х., Абдуллаев Е.В. Қадимги Ўзбекистон цивилизацияси: давлатчилик ва ҳуқуқ тарихидан лавҳалар. - Т., 2001.
92. Сулаймонова Ф. Шарқ ва ғарб. - Т.: Фан, 1991.
93. Темур тузуклари. -Т.: 1991, 1996.
94. Темур ва Улуғбек даври тарихи. -Т.: 1996.
95. Хондамир. Ҳабиб ус-сияр. -Т.: 1941.
96. Шамсуддинов Р. Ўзбекистонда советларнинг қулоқлаштириш сиёсати ва унинг фожеали оқибатлари. -Т., 2001.
97. Шарафиддин Али Яздий. «Зафарнома». - Т.: Шарқ. 1997.
98. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. - Т., 2001.
99. Эсхил. Заржирбанд Промитей. - Т., 1978.
100. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг. -Т.: Юлдузча, 1990.
101. Ўзбекистон тарихининг энг асосий саналари. - Т., 2006.
102. Ғаффоров Ш.С. Тарих ва тақдир: Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар. - Т., 2006.
103. Ғойибназаров Ш. Халқаро терроризм: илдизи, омиллари ва манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 2009.
104. Ҳофиз Таниш Бухорий. Абдулланома. I-II жилд. Т.: Шарқ, 1999-2000.
105. Исаев Й. Абу Али ибн Сино. - Т.: Тафаккур. 2010.
106. Тўраев Б. Абу Райҳон Беруний. - Т.: Тафаккур. 2010.
107. Бобоев С. Аҳмад Фарғоний. - Т.: Тафаккур. 2010.
108. Умаров Ш. Бурхониддин Марғиноний. - Т.: Мавароуннаҳр. Тафаккур. 2010.
109. Қобилов Н. Абу Наср Форобий. - Т.: Тафаккур. 2010.
110. Жўраев О., Муҳиддинов А. Маҳмуд Замахшарий. - Т.: Мовароуннаҳр. Тафаккур. 2010.
111. Фирдавсий. Шоҳнома. Шайх Муҳаммад Юсуф. Ихтилофлар, сабаблар, ечимлар. - Т.: Шарқ. 2011.
112. Шайх Муҳаммад Юсуф. Фикҳ йўналишлари ва китоблар. - Т.: Шарқ. 2011.
113. Алимов У. Имом ал-Бухорий барҳаёт. - Т., 2011.
114. Маънавий ва диний етуклик давр талаби. - Т., 2010.
115. Эрматов Ҳ. Нобел мукофоти совриндорлари. - Т., 2011.

Электрон ресурслар:

1. www.ziyonet.uz.
2. www.edu.uz.
3. www.google.uz.
4. www.turklib.uz.
5. www.mirknig.ru.

4.2. ФАННИНГ ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

«ТАСДИҚЛАЙМАН»
ГулДУ ўқув ишлари проректори
_____т.ф.д Н.Баракаев
«____» _____ 2017 йил

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ

(умумкасбий) фани бўйича
ишчи ўқув дастури
III-курс VI (баҳорги) семестер
2017-2018 ўқув йили учун

Умумий ўқув соати: 114 - соат
Шу жумладан:
Маъруза 28 - соат
Семинар 28 - соат
Мустақил ишлаш соати 58 - соат

Гулистон-2017

Фаннинг ишчи ўқув дастури намунавий ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилди.

Тузувчи: ўқ. _____ Қурбонов Э.Э

Тақризчи: т.ф.н. Б.Тўйчибоев _____

Фаннинг ишчи ўқув дастури “___” _____ даги ___ - сонли мажлисида кўриб чиқилиб, факультет Илмий-услубий Кенгашида кўриб чиқиш учун тавсия қилинди.

Кафедра мудири: _____ доц. О.Назаров

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Ижтимоий-иқтисодий” факультети Илмий-услубий Кенгашининг 2017 йил “___” _____ даги “____” - сонли мажлисида тасдиқланди.

Факультет Илмий-услубий

Кенгаши раиси: _____ т.ф.н. Б.Тўйчибоев

КИРИШ

Мустақиллик Ўзбекистон тарихининг янги даврини бошлаб берди. Ватанимиз суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятидан жой эгаллади. Мустақил тараққиётнинг 26 йиллиги мобайнида ватанимизда амалга оширилган ишлар кўлами асрларга татигулик бўлди. Давлат бошқаруви, иқтисодиёт ва маънавият соҳаларида катта ислоҳотлар амалга оширилди. Айниқса, таълим соҳасида қўлга киритилган ютуқларни алоҳида таъкидлаш лозим. Баркамол авлодни шакллантиришга йўналтирилган Миллий дастур ўз мевасини бермоқда. Бугун дунёда кечаётган мафкуравий қарама-қаршиликлар таъсиридан ёшларни ҳимоялаш учун уларда тарихий тафаккурни шакллантириш зарур.

Ушбу дастур «Ўзбекистон тарихи» фанини халқимизнинг мустақиллик шарофати билан амалга оширилган сиёсий, иқтисодий, маданий ютуқларини, шубу жараёнларда амалга оширилган ислоҳотлар, маънавий-миллий қадриятларимизнинг тикланиши, мамлакат ҳаётини холисона ўрганиш, мамлакатимизнинг демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари, жаҳон ҳамжамиятига ҳар томонлама интеграциясини чуқурлаштириш, хорижий мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиётини илмий ва амалий аҳамиятини ҳамда фаннинг ривожланиш қонуниятлари ва тамойиллари, фаннинг таркиби ва тузилиши, уни ташкил қилиш ва бошқариш, фаннинг таснифи каби масалалар аҳамияти очиб берилади. Ҳамда, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да кўрсатиб ўтилган талаба-ёшларнинг тарихий дунёқарашини бойитиш, уларда мустақил фикрни қарор топтириш, тарихни мукаммал даражада билиш, инсоният цивилизациясининг ютуқларидан ва тажрибасидан тўла баҳраманд бўлиш, умуминсоний қадриятларни англаб етишга кўмаклашиш ва дунё миқёсида мавжуд бўлган муаммоларнинг тарихий илдизларини излаб топиш каби долзарб масалаларни ўрганади.

Шунингдек, “Ўзбекистон тарихи” фани ҳақидаги билимларни қарор топшириш мавжуд илмий адбиётлар ва замонавий назариялар ҳамда олиб борилаётган тадқиқот ишларини ўрганиш, фан бўйича тўпланган илғор тажрибалар, кадрлар буюртмачиларининг фикр, талаб ва таклифлари каби масалаларни ўз ичига қамраб олади.

Фаннинг мақсади: тарихнинг давлат ва жамият тараққиёти натижаси эканлиги, жамият ривожланишида давлатчиликнинг муҳим воқеа ҳисобланиши, тарихнинг кейинги тараққиёти босқичида фуқаролик жамиятнинг пайдо бўлиши билан фан, техника, маданият, ахборотлар ўзлаштира бориш, уларни жамиятга боғлик бўлган ҳодисаларни кўрсатишдир.

Юртбошимиз айтганларидек: “ўз тарихини билган ундан руҳий қувват оладиган халқни енгиб бўлмайди”, “Ўзбекистон тарихи” фани 3-умумкасбий ижтимоий-гуманита фанлар блокига кириб, Тарих таълим йўналиши 3-курс VI-семестр талабаларига Ватанимиз тарихини чуқуррок, илмий жиҳатдан асосланган ҳолда, манбаларга таяниб ўрганилади.

Фаннинг вазифалари: Фаннинг вазифаси - жамият ва давлатчилик тараққиётидаги уйғунлик фарқларини ажратиш, тарих фанидаги янги назарияларни таҳлил этиш, тарихнинг ҳаракатлантирувчи омилларини талабаларга кўрсатиб бериш, тарих фанининг асосий йўналишларини таҳлил ва тадқиқ қилиш малакасини ҳосил қилиш, давлат ва жамият тараққиётнинг ривожланиш омилларини таҳлил қилишда тарих фанининг ўрнини тушунтиришдан иборат

Юқорида таъкидланган мақсаддан келиб чиқиб, фанни ўқитишда қуйидаги вазифаларни ҳал этиш кўзда тутилади:

✓ бўлажак мутахассис кадрларга чуқур миллий ва умуминсоний тарихий, ғоявий-сиёсий, илмий-назарий дунёқарашни сингдириш, шу мақсадда тарихий илмни кенг ўргатиш;

✓ Муҳим тарихий воқеалар бўлиб ўтган ҳудудларни харитада кўрсата билиш кўникмаларини шакллантириш;

✓ Тарихий манбалар билан ишлаш малакаларини такомиллаштириш;

✓ ёшларда ватанпарварлик ва ҳарбий жасоратни, миллий ғурур ва Ватанга садоқатликни тарбиялаш;

✓ Бўлажак мутахассис кадрларни миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқлик руҳида тарбиялаш, уларга тарихий, ғоявий-сиёсий, илмий-назарий дунёқарашни сингдириш, шу мақсадда тарихий илмни кенг ўргатиш. талабаларни келажакда воқеа-ҳодисаларни олдиндан кўра билишга кўмаклашиш;

✓ етук мутахассислар бўлиб етишишлари учун керакли билим, кўникма ва малакаларга ега бўлишда ёрдамлашиш.

Фанни ўрганишда Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, Президент фармонлари, статистик маълумотлардан, шунингдек мушоҳада, таҳлил, кузатиш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларидан кенг фойдаланилади.

«Ўзбекистон тарихи» курсини ўрганиш жараёнида мавжуд ўқув дастурига асосланган ҳолда масалаларнинг туб моҳияти, тарихий-маданий жараёнларнинг асослари, омиллари ва ривожланиши, сабаблари, оқибатлари ва натижаларига катта эътибор қаратилади.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига қўйиладиган талаблар

«Ўзбекистон тарихи» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

- Ўзбекистон тарихининг асосий босқичлари; Ўзбекистон тарихининг маълум бир тарихий ҳодисалари; жаҳон тарихида Ўзбекистоннинг ўрни;

- Замонавий жараёнларда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан инергацияси; тарихийлик ва холислик нуқтаи назаридан Ўзбекистон тарихи муаммоларнинг ишлаб чиқилиши жараёнларини ***билиши*** керак;

- Ўзбекистон тарихи муаммоларини ўрганиш ва ишлаб чиқишда миллий мустақиллик ғоясининг аҳамияти; Ўзбекистон тарихининг турли даврларидаги

тарихий жараёнларнинг ўзига хослиги ҳақида; тарих фани ижтимоий тафаккур маҳсули эканлиги, ижтимоий фанлар ривожида тарих фанининг муҳим воқеалар билан боғлиқлигини билиш ***кўникмаларига эга бўлиши*** керак.

- Ватан тарихини билиши; маънавий-миллий ва умуминсоний масалалар бўйича ўз қарашларини илмий асослашни ва ифодалашни билиши, миллий мустақиллик ғояларига амал қиладиган фаол ҳаётий дунёқарашга ега бўлиши; бакалавриат йўналишига мутаносиб равишда рақобатбардош умумкасбий тайёргарликка эга бўлиши; янги билимларни мустақил эгаллай олиши, ўз фаолиятини илмий асосда ташкил этиши ва ўзини камолотга етказиш устида ишлай билиши; таълим йўналиши бўйича олий маълумотли шахсларга тегишли лавозимларнинг бўш ўринларида мустақил ишлай олиш тажрибасига эга бўлиши; бакалавриатнинг тегишли йўналиши доирасида танланган ихтисослик бўйича магистратура олий таълимини давом эттириш малакаларига эга бўлиши керак.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзоро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан кетма-кетлиги

Ўзбекистон тарихи фани асосий ихтисослик фани ҳисобланиб, 1-5 семестрларда ўқитилади. Дастурни амалга ошириш ўқув режасида режалаштирилган Тарихий география, Фалсафа, Ўзбекистон ва жахон хамжамияти каби фанлардан етарли билим ва кўникмаларга эга бўлишлик талаб этилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Илмий тадқиқот муассасаларида, лабораторияларда кичик илмий ходим ва ёрдамчи лавозимларда илмий-тадқиқот ишларини олиб бориши; умумий ва ўрта махсус, касбий таълим (шунингдек, академий лицейлар, касб-ҳунар коллежларида, ўрта умум таълим мактабларида) дарслари берувчи.

Шунинг учун ўқув юртларида тарих ва жамиятшунослик фанлари ўқитувчилари сифатида ўқитувчи ва услубият ишлари бўйича масъул вазифаларни бажариши; музей лектори ва экскурсаводлар сифатида лекторлик, экскурсия ишларида; вазирликларнинг ўқув илмий билимлари, тармоқ институтлари, олий таълим муассасалари, ўрта махсус касб-ҳунар таълимида ишлаш каби касбий фаолият турларини бажариши ва тарих фанларидан дарс бериши мумкин

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг Ўзбекистон тарихи фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларидан фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллар, виртуал стендлардан ҳамда ўқув хариталаридан фойдаланилади. Маъруза ва амалий машғулотларни ўтказишда

уларга мос равишдаги илғор педагогик технологиялардан фойдаланилади. Ақли хужум, Балиқ скелети, БББ каби бир қатор методлардан фойдаланиб ўтилади.

ФАНИДАН ЎТИЛАДИГАН МАВЗУЛАР ВА УЛАР БЎЙИЧА МАШҒУЛОТ ТУРЛАРИГА АЖРАТИЛАГАН СОАТЛАРНИНГ ТАҚСИМОТИ

№	Фаннинг бўлими ва мавзуси, маъруза мазмуни		Соатлар			
	Маъруза мавзулари	Семинар мавзулари	Жами	Маъруза	Семинар машғулоти	МТ
1	Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги дастлабки қадамлар	Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги дастлабки қадамлар	16	4	4	8
2	Ўзбекистон мустақиллик йилларида	Ўзбекистон мустақиллик йилларида	16	4	4	8
3	Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўли	Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўли	16	4	4	8
4	Сиёсий ислоҳотлар.	Сиёсий ислоҳотлар.	16	4	4	8
5	Миллий давлатчилик пойдеворининг барпо этилиши	Миллий давлатчилик пойдеворининг барпо этилиши	16	4	4	8
6	Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси	Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси	16	4	4	8
7	Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши – фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши	Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши – фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши	16	4	4	8
8	**ОН**					
9	**ЯН**					
	Жами:		114	28	28	58

2.1. МАЪРУЗА МАВЗУЛАРИ, КЎРИЛАДИГАН МАСАЛАЛАР ВА АЖРАТИЛГАН ВАҚТ:

Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги дастлабки қадамлар

Қайта қуриш сиёсати ва унинг оқибатлари. Мустақиллик сари қўйилган қадамлар. Давлат тили тўғрисида қонуннинг қабул қилиниши. Ўзбекистон билан Марказ муносабатларининг кескинлашуви. Ўзбекистонда Президентлик бошқаруви жорий этилиши. И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши. «Мустақиллик Декларацияси» нинг қабул қилиниши.

(П-1; А-1, 3-15; А-5, 3-8; А-3, А-4, А-6-7; Қ-7; Қ-2, 17;)

2.2. Ўзбекистон мустақиллик йилларида

Мустақиллик тушунчаси. Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллик ва сиёсий суверенитети учун амалий харакатлар. Ўзбекистон сиёсий тизимидаги ўзгаришлар. Ўзбекистон Республикасининг янги Конституциясининг қабул қилиниши.

(П-1; А-1, 15-25; А-2, 13-28; А-3, А-12-13; Қ-9; Қ-7, 20-23;)

2.3. Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўли

Ўзбекистоннинг ўзига хос тарққиёт йўлини танлаши, тараққиётнинг «Ўзбек модели». Иқтисодий ислоҳатларнинг беш тамойили. Ўзбек модели, Янги босқичнинг 5 устивор йўналиши. Ўзбекистон мустақиллиги ҳуқуқий асосларининг яратилиши. Янги Конституция қабул қилиниши.

(А-1, 42-61; А-12, 59-71; А-3, А-7; Қ-2, 13-15;)

2.4. Сиёсий ислоҳотлар.

Ўзбекистонда Олий давлат вакиллик органи - Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг шаклланиши. Ўзбекистонда икки палатали Парламентнинг шаклланиши - қонунчилик палатаси ва Сенат фаолияти.

(А-1, 62-78; А-12, 72-93; А-3, А-5; Q-1, 34;)

2.5. Миллий давлатчилик пойдеворининг барпо етилиши

Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши. Бошқарувдаги янги усулларни қарор топиши. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимидаги ўзгаришлар.

(А-1, 62-78; А-12, 72-93; А-3, А-5; Қ-11; Қ-3, 18;)

2.6. Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси

Ўзбекистон мустақиллиги йилларида Қорақалпоғистон давлатчилиги тараққиёти – Мустақил Қорақалпоғистон давлатининг ижтимоий - иқтисодий тараққиёти. Халқ таълими фан ва маданият.

(А-1, 79-95; А-12, 94-121; А-2, А-3-5;)

2.7. Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши – фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши

Ўзбекистонда демократик, фуқаролик жамият қуриш йўли. Суд ҳокимияти ислоҳатлари. Демократик сайлов тизимини барпо этилиши ва унинг асосий тамойиллари. Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларининг шаклланиши ва фаолияти. Жамиятни демократлашувида оммавий ахборот воситаларининг роли. Матбуот турларининг кўпайиши. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси.

(А-1, 96-119; А-12, 121-137; А-3, А-4; Қ-2, 31;)

СЕМИНАР МАШҒУЛОТЛАРИ МАВЗУЛАРИ, БАЖАРИЛАДИГАН ИШ МАЗМУНИ ВА АЖРАТИЛГАН ВАҚТ:

3.1. Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги дастлабки қадамлар

Давлат тили тўғрисида қонуннинг қабул қилиниши. Ўзбекистон билан Марказ муносабатларининг кескинлашуви. Ўзбекистонда Президентлик бошқаруви жорий этилиши. И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши. «Мустақиллик Декларацияси» нинг қабул қилиниши.

(П-1; А-1, 3-15; А-5, 3-8; А-3, А-4, А-6-7; Қ-7, 20-23;)

3.2. Ўзбекистон мустақиллик йилларида

Мустақиллик тушунчаси. Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллик ва сиёсий суверенитети учун амалий харакатлар. Ўзбекистон сиёсий тизимидаги ўзгаришлар. Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллиги эълон қилиниши ва унинг оламшумул аҳамияти.

(П-1; А-1, 15-25; А-2, 13-28; А-3, А-12-13; Қ-6, 20;)

3.3. Ўзбекистоннинг ўзига хос истиқлол ва тараққиёт йўли

Ўзбекистоннинг ўзига хос тарққиёт йўлини танлаши, тараққиётнинг «Ўзбек модели». Иқтисодий ислоҳатларнинг беш тамойили. Ўзбек модели, Янги босқичнинг 5 устивор йўналиши. Ўзбекистон мустақиллиги ҳуқуқий асосларининг яратилиши. Янги Конституция қабул қилиниши.

(А-1, 42-61; А-12, 59-71; А-3, А-7;)

3.4. Сиёсий ислоҳотлар. Миллий давлатчилик пойдеворининг барпо этилиши

Ўзбекистонда Олий давлат вакиллик органи - Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг шаклланиши. Ўзбекистонда икки палатали Парламентнинг шаклланиши - қонунчилик палатаси ва Сенат фаолияти. Миллий давлат тизимининг барпо қилиниши бошқарувдаги янги усулларни қарор топиши. Маҳаллий давлат ҳокимияти тизимидаги ўзгаришлар.

(А-1, 62-78; А-12, 72-93; А-3, А-5; Қ-3, 18;)

3.5. Мустақил Ўзбекистон Республикаси таркибида суверен Қорақалпоғистон Республикаси

Ўзбекистон мустақиллиги йилларида Қорақалпоғистон давлатчилиги тараққиёти – Мустақил Қорақалпоғистон давлатининг ижтимоий - иқтисодий тараққиёти. Халқ таълими фан ва маданият.

(А-1, 79-95; А-12, 94-121; А-2, А-3-5;)

3.6. Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши – фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши

Ўзбекистонда демократик, фуқаролик жамият қуриш йўли. Суд ҳокимияти ислоҳатлари. Демократик сайлов тизимини барпо этилиши ва унинг асосий тамойиллари. Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларининг шаклланиши ва фаолияти. Жамиятни демократлашувида оммавий ахборот воситаларининг роли. Матбуот турларининг кўпайиши. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси.

(А-1, 96-119; А-12, 121-137; А-3, А-4; Қ-10; Қ-31, Қ-17; Қ-13;)

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ШАКЛИ ВА МАЗМУНИ

Талаба мустақил ишни тайёрлашда фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- ✓ дарслик ва ўқув қўлланмалари бўйича фан боблари ва мавзуларни ўрганиш;
- ✓ тарқатма материаллари бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- ✓ махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари бўйича ёки мавзулари устида ишлаш;
- ✓ талабаларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш;
- ✓ фаол ва муаммоли ўқитиш услубларидан фойдаланидиган ўқув машғулотлари.

4.1. Мустақил иш топшириқлари:

Курс бўйича мустақил иш ҳажми 58 соат белгиланган. Мустақил иш топшириқларидан ташқари уйга вазифа сифатида асар таҳлили, кўргазмали қурол тайёрлаш, Интернетдан маълумот олиш ва уни таҳлил қилиш, маъруза ёзиш, эссе ёзиш, семинарларга тайёргарлик кўриш каби ишлар белгиланган.

Мустақил иш топшириқлари:

1-топшириқ. Ҳуқуқий давлат тизимининг шакллантирилиши ва яратилиши. Янги миллий давлат тизимининг тузилиши.

2-топшириқ. Бошқарувда янги усулларнинг қарор топиши. Қишлоқ хўжалиги ва саноатда.

3-топшириқ. Қорақалпоғистон Республикасида ижтимоий соҳанинг ривожланиши. Қорақалпоғистон Республикасида халқ таълими ва маданият.

4-топшириқ. Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари кафолатининг яратилиши. Суд ҳокимияти ислоҳотлари.

5-топшириқ. Миллий хавфсизликни таъминлаш борасида амалга оширилаётган ишлар. Ўзбекистон қуролли кучлари.

6-топшириқ. Саноат соҳасининг тубдан янги тизимга ўтказилиши ва ишлаб чиқариш.

7-И.А.Каримов асарларида Ўзбекистон тарихига янгича ёндашув.

Рейтинг баҳолаш тизими

Рейтинг назорати жадвали

Назорат тури	Рейтинг баҳолашлар			Жами	Саралаш бали
	1	2	3		
ЖН (40 %) шу жумладан	12	12	16	**40**	22
ОН (30 б.)	12	18		**30**	17
ЯН (30 б.)			30	**30**	17
Жами:	**24**	**30**	**46**	**100**	**55**

“Ўзбекистон тарихи” (3-курс VI-семестр)
БАҲОРГИ СЕМЕСТР

	Феврал	Март	Апрел	Май	Июн	

		20-25	27-4	6-11	13-18	20-25	27-7	3-8	10-15	17-22	24-29	1-6	8-13	15-20	22-27	29-3	5-10	12-17	19-24		
		1	2	3	4	5	**6**	7	8	9	10	11	**12**	13	14	15	16	17	**18**	**19**	
ЖН 40%	Амалий		3		3		3		3		3		3		3		3		3	1	28
	Мустақил таълим					3						3				3			3		12
	Жами	**12**						**12**						**16**							**40**
ОН 30%	Ёзма, тест									6							8		2		13
	Мустақил таълим										6							8			17
	Жами							**12**						**18**							**30**
ЯН – 30%																				**30**	**30**
Жами		**12**						**24**						**34**							**100**

Эслатма: 1- семестрда ўқитиладиган “Ўзбекистон тарихи” фанининг ўқув ҳажми 114 соатни ташқил этганлиги сабабли фан коэффиценти 1,14 бўлади. Фан бўйича ўзлаштиришни аниқлашда талаба тўплаган бали 114 га кўпайтирилади ва бутунгача яхлитлаб олинади.

Баҳо	5	4	3	2
Рейтинг	86-100	71-85	55-70	< 55
Фанни ўзлаштириш кўрсатгичлари	106-123	87-105	68-86	<68

4.3. ЖНни баҳолаш мезонлари

“Ўзбекистон тарихи” (умумкасбий) фани бўйича жорий баҳолаш талабанинг семинар машғулотларидаги ўзлаштиришини аниқлаш учун қўлланилади. ЖН ҳар бир семинар машғулотларида сўров ўтказиш, савол ва жавоб, тақдимот ишлари топшириқларини бажариш ва ҳимоя қилиш каби шаклларда амалга оширилади ва хар бир амалий машғулот учун 1 баллдалдан берилади. Мустақил иш учун эса 3 баллгача бахоланади. Талабага ЖН да бутун баллар қўйилади.

Талабанинг амалий машғулотларни ўзлаштириш даражаси қуйидаги мезон асосида аниқланади

Баҳолаш кўрсаткичи	**Баҳолаш мезонлари**	**Рейтинг бали**
Аъло, 86-100%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни мустақил бажарган. Берилган саволларга тўлиқ жавоб беради. Саволнинг моҳиятига тўлиқ тушунади. Аудиторияда фаол. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади. Топшириқларни намунали расмийлаштирган.	1
Яхши, 71-85%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни бажарган. Берилган саволларга етарли жавоб беради. Масаланинг моҳиятини тушунади. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади.	0,7

Қониқарли, 55-70%	Топшириқларни ечишга ҳаракат қилади. Берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади. Саволнинг моҳиятини чала тушунган. Ўқув тартиб интизомига риоя қилади.	0,5
Қониқарсиз 0-54%	Талаба амалий машғулот дарси мавзусига назарий тайёрланиб келмаса, мавзу бўйича масала, мисол ва саволларига жавоб бера олмаса, дарсга суст қатнашса билим даражаси қониқарсиз баҳоланади	0

ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат "Ўзбекистон тарихи" фанининг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўқув йилининг 2-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 18 балдан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва тест усилида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва тест соволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га яна ижодий иш сифатида реферат, тақдимот тайёрлаш, адабиёт тахлили киритилиб 9 баллгача бахоланади. Маъруза дафтар тўлиқ ёзилган бўлса, 3 балл билан бахоланади. ОН га ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинадиган тестлар кафедра мудири раҳбарлигида ташқил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади. Агар талаба ЖН+ОБ дан 55 баллдан юқори тўпласа ва шу баллга рози бўлса ЯНга кирмаслиги мумкин.

ЯНни баҳолаш

Якуний назорат "Ўзбекистон тарихи" фанининг барча мавзуларини қамраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН ва ЖНларга ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга қўйилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинадиган ёзма иш вариантлари кафедра мудири раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

Тест усулида ЯН ни баҳолаш мезонлари:

ЯН баҳолаш тест синов ёки ёзма шаклларда ўтказилади. Бунда талабалар 30 та тест саволига жавоб берадилар (тест саволининг ҳар бири 1 баллик тизимида баҳоланади) ёки ёзма ишда белгиланган 5 та саволга жавоб ёзади. Агар талаба ЖН+ОБ+ЯН да 55 баллдан кам тўпласа, у ҳолда талаба қайта ЯН топширади.

ИНФОРМАЦИОН ТАЪМИНОТ

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президент И.А.Каримов асарлари;

23. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. - Тошкент, «Шарқ», 1998.
24. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т., "Маънавият", 2008.
25. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т., "Ўзбекистон", 2009.
26. Каримов И.А. Танланган асарлар. -Т.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17.- Тошкент, «Ўзбекистон», 1990-2009.
27. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтириш. Т., "Ўзбекистон" 2010.

28. Каримов И.А. Биз бағри кенг ва ҳамдард халқмиз. “Андижон нашриёт матбаа” Маъсулияти чекланган жамият. 2010.
29. Каримов И.А. Ҳамкорлик, тараққиёт ва хавфсизликни таъминлаш йўлида. БМТ Бош Ассамблеясининг мингйиллик ривожланиш мақсадлари бўйича олий даражадаги ялпи мажлисидаги нутқи. // Халқ сўзи. – Т., 2010. – № 183 (5089).
30. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш коцепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. // Ўзбекистон овози. – Т., 2010. – № 132 (31 252).
31. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т. Ўзбекистон. 2011.

Асосий адабиётлар:

1. Шамсутддинов Р., Каримов Ш. Ватан тарихи. Т.; “Шарқ”1-2-3-китоб. 2010.
2. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 13-жилдлик. Т., «ЎзМЭ», 2000-2006 й.
3. Қ.Эргашев. Ўзбекистон тарихи.Т.: Ғ.Ғулом.2015.
4. Н.Жўраев.Ўзбекистон тарихи. 3-китоб.Т.:Шарқ.2011

Қўшимча адабиётлар

1. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. Т., «Ўқитувчи», 2001.
2. Ахмедов Б. Тарихдан сабоклар. Т., 1993й.
3. Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ғоявий асослари.Т.:Шарқ.2001.

Электрон ресурслар:

7. www. ziyonet.uz.
8. www. edu.uz.
9. www. Ziyo.uz.com.
10. www. fvat.uz.
11. www. mirknig.ru.

1-илова

Ишчи ўқув дастурга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида

_____ ўқув йили учун ишчи ўқув дастурига қўйидаги ўзгартириш ва қўшимчалар киритилмоқда:_____
_____
_____
_____

Ўзгартириш ва қўшимчаларни киритувчилар:

_____ _____

(профессор-ўқитувчининг И.Ф.О.) (имзоси)

Ишчи ўқув дастурга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар Ижтимоий-иқтисодий факултети Илмий-услубий Кенгашида муҳокама этилди ва маъқулланди (_____ йил “___” _____даги “____” - сонли баённома).

Факултет Илмий-услубий
кенгаши раиси: т.ф.н., Б.Тўйчибоев

4.3. ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛЛАР

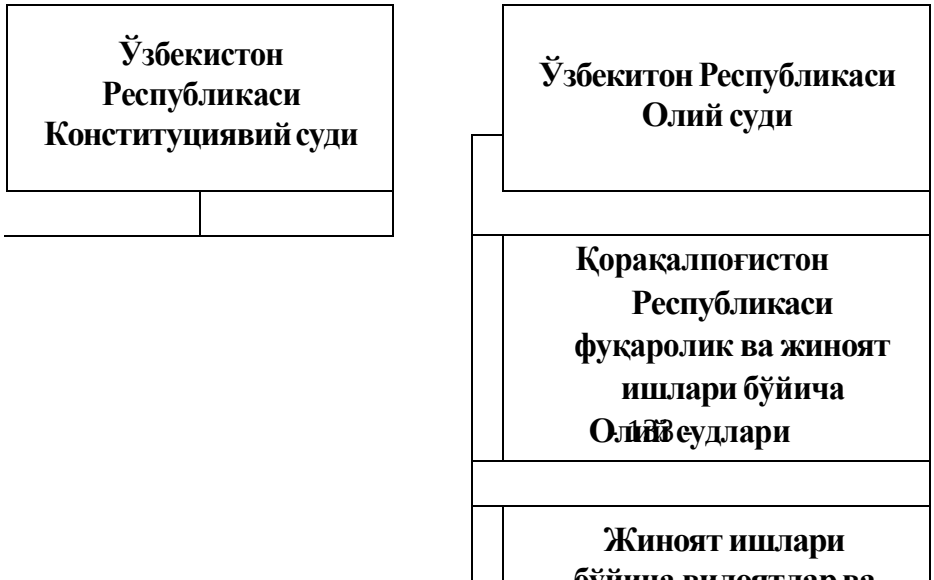

Қорақалпоғистон Республикаси Конституциявий назорат қўмитаси

“Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда диний муносабатлар?” саволини йўналтирувчи услубий тавсиялар ёрдамида

жадвалда жавоб бериш

Йўналтирувчи услубий тавсиялар:

Маънавий ва маданий жараёнларда.

Савол	“Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда диний муносабатлар?” саволини йўналтирувчи услубий тавсиялар ёрдамида
(**Ф**)Фикрингизни баён этинг	
(**С**)Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
(**М**)Кўрсатган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
(**У**)Фикрингизни умумлаштиринг	

«Блиц-сўров» жадвали сўров вақтида тўлдиради

№	Саволлар	Жавоблар
1.	Нега совет тузумида даврида “дин афю” дею қаралган?	
2.	Ўтиш даврида автократик бошқарувнинг моҳияти нимада?	
3.	Ўзбекистонда мустақиллик йилларида сиёсий соҳадаги ислоҳотлар қандай натижа берди?	
4.	Сўнгги йилларда фан-таълим соҳасида қандай ўзгаришлар содир бўлди?	
5.	Бугунги кунда алломалар меросини тиклашда амалга оширилган ишларни айтинг?	
6.	Мустақил Ўзбекистон таркибидаги Қорақолпоғистон Республикасининг бугунги аҳволи ҳақида гапириб беринг	

Мустақиллик ва маънавий ҳаёт

Миллий мустақиллик
Концепцияси яратилиш

Умуминсоний қадриятлар
Миллий қадриятлар
втанпарварлик

Миллий истиқлол
мафкураси

Миллий давлатчилик тарихи
Ўтмиш мутафаккирларининг мероси
Ўзликни англаш

Миллий мустақиллик
тамойиллари

5 тамойил
Ислом қадриятлари
Жамиятни ижтимоий-маънавий
такомиллаштириш йўли
динлараро бағрикенглик

4.4. ТЕСТЛАР

I – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	БМТ тараққиёт дастурининг	Карл Геннир	Марк Листефани	Генри Клорк	Стефан Приснер

	Ўзбекистондаги ваколатхонаси раҳбари бўлган шахсни топинг				
2	Хозирги кунда Ўзбекистонда нечта сиёсий партия фаолият кўрсатмокда?	4 та	5 та	2 та	1 та
3	“Олий Мажлис Сенати тўғрисида”ги қонун қачон қабул қилиниган?	2007 йил	2003 йил	2002 йил	2005 йил
4	“Авесто”нинг 2700 йиллиги қачон нишонланди?	2002	2000	2003	2001
5	Марказий сайлов комиссияси қайси орган томонидан тузилади?	Олий Мажлис томонидан	Адлия вазирлиги томонидан	Республикаси Президенти томонидан	Вазирлар Маҳкамаси томонидан
6	Мустақил Ўзбекистонда биринчи президентлик сайлови қачон бўлиб ўтди?	1991 й. 18-21 ноябр	1992 й. 29 декабр	1990 й. 24 март	1991 й. 29 декабр
7	1996-йил 14-августда юртимизда қандай воқеа содир бўлди?	Темурнинг 660-йиллиги нишонланди	Тамур Музейи очилди	Навойининг 555-йиллиги нишонланди	Тошкентда олимпия музейи очилди
8	Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон тиббиёти еришган енг муҳим натижани аниқланг.	ОИТС касали тарқалишининг олди олинди	Оналар ўлими сонининг камайишига эришилди	Саратон касалига қарши вакцина яратилди	Чақалолар ўлимига барҳам берилди
9	1-Президентимиз И.А.Каримов ЕХҲТ қайси шахарда бўлиб ўтган саммитида БМТ хузурида терроризмга қарши курашиш бўйича халқаро марказ ташкил этиш ғоясини илгари сурди	Лиссабон	Истанбул	Бухарест	Осло
10	Алпомиш эпосининг 1000 йиллиги қачон нишонланди?	2001	1998	1993	1999
11	Ўзбекистонда Ташқи	Э.Ғаниев	А.Комилов	В.Норов	С.Сафоев

	савдо вазири бўлган шахсни аниқланг				
12	Қуйидаги сиёсий партияларнинг қайси бири 1992 йилда ташкил топган?	Ўзбекистон Халқ демократик партияси	"Ватан тараққиёти" партияси	"Адолат" социал-демократик партияси	Ўзбекистон "Миллий тикланиш" партияси
13	Ўзбекистон Конституциясининг қайси моддасида Оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги, қонунга мувофиқ иш юритиши, цензурага йўл қўйилмаслиги белгилаб қўйиган?	52 моддасида	61 моддасида	67 моддасида	69 моддасида
14	Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига депутат етиб сайланиш ҳуқуқига ега фуқаролар камида неча ёшда бўлиши керак?	25	21	18	23
15	1993 йил 28 декабрда Ўзбекистон Республикасида қандай қонун қабул қилинди?	"Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида"	"Халқ депутаталари витлоят, туман ва шаҳар кенгашига сайлов тўғрисида"	"Фуаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"	"Виждон еркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"

II – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	“БМТ нинг минг йиллик ривожланиш мақсадларига” бағишланган саммитида Ўзбекистон президенти И.Каримов 140 давлат рахбарлари орасида нечинчи бўлиб сўзга чиқди?	3	2	5	8
2	Ўзбекистон ССРнинг давлат тили тўғрисидаги қонун қачон қабул қилинди ?	1991 йил	1985 йил	1987 йил	1989 йил
3	Термиз шахрининг	2004	2002	2000	2003

	2500 йиллиги қачон нишонланди?				
4	ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси рахбари ким?	Асмус Хаммерих	Ирина Бокова	Криста Пиккат	Натали Бокковани
5	Ўзбекистон хотин-излар қўмитаси қачон ташкил этилган?	1991 й. 1 мартда	1990 й. 8 мартда	1992 й. 2 октябрда	1993 й. 10 декабрда
6	Вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига депутат етиб сайланиш ҳуқуқига ега бўлиши учун фуқаро неча ёшга тўлган бўлиши керак?	25	16	18	21
7	Ўзбекистон тарихида биринчи марта призидентлик лавозими қачон жорий қилинди?	1983-йил 23-июнда	1990-йил 24-мартда	1990-йил 20-июнда	1991-йил 15-февралда
8	1944 йил август ойида 4 мамлакат вакиллари томонидан БМТ Низомининг лойихаси қабул қилинади. Ушбу лойихани қабул қилиш жараёнида хозирги БМТ Хавфсизлик Кенгашининг доимий таркибига кирувчи қайси мамлакат иштирок этмаган	АҚШ	Англия	Хитой	Франция
9	“Марказий Осиё ядро қуролидан холи зона” халқаро конференцияси Тошкентда қачон бўлган?	1997-йил	1995-йил	1996-йил	1999-йил
10	1996 йилдан бошлаб Ўзбекистонда қандай жараён бошланган эди?	иқтисодий ислоҳотлар нинг учинчи босқичи	давлат мулкини хусусийлаштиришнинг иккинчи босқичи	олий таълимни ислоҳ қилиш	суд ислоҳотларинг иккинчи босқичи
11	Тожикистон ўз мустақиллигини қачон эълон қилди	1991 йил 9 сентябр	1991 йил 23 август	1991 йил 27 октябр	1991 йил 1 октябр
12	Сиёсий партиялар тўғрисида қоннун қачон қабул қилинди?	1996- йил 26-декабрда	1995- йил 24 августда	1995- йил 27-декабрда	1994- йил 24-ноябрда

13	“Олий Мажлис Сенати тўғрисида”ги қонун қачон қабул қилиниган?	2007 йил	2003 йил	2002 йил	2005 йил
14	Ш,Мирзиёев Президентлик даврининг 1-ташриф буюрган вилояти	Тошкент	Самарқанд	Хоразм	Қорақолпоғистон
15	МДҲ қачон ташкил топган?	1990	1992	1991	1994

III – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	АҚШнинг Афғонистонга қарши харбий хужумлари қачон бошланган?	2003	2001	2004	2005
2	“Пахта иши” ва “Ўзбек иши” деб ном олган марказни қатағонлик сиёсати қайси даврларда амалга оширилди?	1982-1985	1983-1989	1985-1989	1985-1990
3	Қорақалпоғистон Республикасининг давлат тамғаси қачон тасдиқланди?	1993 йил 4 декабр	1993 йил 9 апрел	1992 йил 14 декабр	1990 yil 14 декабр
4	Ўзбекистоннинг Янги тарихи маркази қачон ташкил этилган?	1996 йил	1993 йил	1995 йил	1998 йил
5	МДҲ қачон ташкил топган?	1990	1992	1991	1994
6	Ўзбекистон қачон “Шанхай ҳамкорлик ташкилоти”га аъзо бўлди?	2001 йил	2006 йил	2000 йил	2005 йил
7	Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсат принциплари қоидалари нечта тамойилга асосланади	8	10	17	11
8	Қайси йили Ресрубликада барча соҳаларда ислоҳотлар даври бошланди	1993-йил	1995-йил	1994-йил	1996-йил
9	Тошкентда маънавият ва маърифат маркази	1997 yil	1993	1994 yil	1995

	қачон очилди				
10	15 га давлат билан чегарадош дунёдаги ягона давлат	Хитой	Покистон	Хиндистон	Эрон
11	Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий маркази ташкил этилган тарихий санани аниқланг	1996 йил, сентябр	1991 йил, ноябр	1996 йил, август	1995 йил, октябр
12	БМТ бюджети нечи мақсадда сарф этилади	11	13	12	10
13	Маънавий қадриятлар қандай пайдо бўлди?	инқилобий йўл билан ўзгаришлар қилиш туфайли	миллатлараро ҳамжиҳатлик нинг аҳамияти оша бориши туфайли	жамият тараққиётининг барча босқичларида унинг ехтиёжлари туфайли	Мустақиллик шарофати билан халимизнинг ўз еркин фикри, миллий тафаккуримизга кенг йўл очилиши туфайли
14	Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Махкамаси ҳузурида Дин ишлари бўйича комитет ташкил қилиш тўғисида фармони қачон чиққан?	1992- йил	1991- йил	1994- йил	1993- йил
15	Марказ томонидан бошланган “Қайта қуриш” сиёсатини моҳияти нимадан иборат эди?	Демократлаштириш	Саноатни қайта қуриш	Совет тузумини сақлаб қолиш	Хамма жавоб тўғри

I – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	БМТ тараққиёт дастурининг Ўзбекистондаги ваколатхонаси раҳбари бўлган шахсни топинг	Карл Геннир	Марк Листефани	Генри Клорк	Стефан Приснер
2	Хозирги кунда Ўзбекистонда нечта сиёсий партия фаолият кўрсатмоқда?	4 та	5 та	2 та	1 та
3	“Олий Мажлис Сенати тўғрисида”ги қонун қачон қабул қилиниган?	2007 йил	2003 йил	2002 йил	2005 йил

4	“Авесто”нинг 2700 йиллиги қачон нишонланди?	2002	2000	2003	2001
5	Марказий сайлов комиссияси қайси орган томонидан тузилади?	Олий Мажлис томонидан	Адлия вазирлиги томонидан	Республикаси Президенти томонидан	Вазирлар Маҳкамаси томонидан
6	Мустақил Ўзбекистонда биринчи президентлик сайлови қачон бўлиб ўтди?	1991 й. 18-21 ноябр	1992 й. 29 декабр	1990 й. 24 март	1991 й. 29 декабр
7	1996-йил 14-августда юртимизда қандай воқеа содир бўлди?	Темурнинг 660-йиллиги нишонланди	Тамур Музейи очилди	Навойининг 555-йиллиги нишонланди	Тошкентда олимпия музейи очилди
8	Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон тиббиёти еришган енг муҳим натижани аниқланг.	ОИТС касали тарқалишининг олди олинди	Оналар ўлими сонининг камайишига эришилди	Саратон касалига қарши вакцина яратилди	Чақалолар ўлимига барҳам берилди
9	1-Президентимиз И.А.Каримов ЕХҲТ қайси шахарда бўлиб ўтган саммитида БМТ хузурида терроризмга қарши курашиш бўйича халқаро марказ ташкил этиш ғоясини илгари сурди	Лиссабон	Истанбул	Бухарест	Осло
10	Алпомиш эпосининг 1000 йиллиги қачон нишонланди?	2001	1998	1993	1999
11	Ўзбекистонда Ташқи савдо вазири бўлган шахсни аниқланг	Э.Ғаниев	А.Комилов	В.Норов	С.Сафоев
12	Қуйидаги сиёсий партияларнинг қайси бири 1992 йилда ташкил топган?	Ўзбекистон Халқ демократик партияси	"Ватан тараққиёти" партияси	"Адолат" социал-демократик партияси	Ўзбекистон "Миллий тикланиш" партияси
13	Ўзбекистон Конституциясининг қайси моддасида Оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги, қонунга мувофиқ иш юритиши, цензурага йўл қўйилмаслиги белгилаб қўйиган?	52 моддасида	61 моддасида	67 моддасида	69 моддасида
14	Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига депутат етиб сайланиш ҳуқуқига ега фуқаролар камида неча ёшда бўлиши керак?	25	21	18	23
15	1993 йил 28 декабрда Ўзбекистон Республикасида қандай қонун қабул қилинди?	"Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида"	"Халқ депутаталари витлоят, туман ва шаҳар кенгашига сайлов тўғрисида"	"Фуаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"	"Виждон еркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"

II – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	“БМТ нинг минг йиллик ривожланиш мақсадларига” бағишланган саммитида Ўзбекистон президенти И.Каримов 140 давлат рахбарлари орасида нечинчи бўлиб сўзга чиқди?	3	2	5	8
2	Ўзбекистон ССРнинг давлат тили тўғрисидаги қонун қачон қабул қилинди ?	1991 йил	1985 йил	1987 йил	1989 йил
3	Термиз шахрининг 2500	2004	2002	2000	2003

	йиллиги қачон нишонланди?				
4	ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси рахбари ким?	Асмус Хаммерих	Ирина Бокова	Криста Пиккат	Натали Бокковани
5	Ўзбекистон хотин-излар қўмитаси қачон ташкил этилган?	1991 й. 1 мартда	1990 й. 8 мартда	1992 й. 2 октябрда	1993 й. 10 декабрда
6	Вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига депутат етиб сайланиш ҳуқуқига ега бўлиши учун фуқаро неча ёшга тўлган бўлиши керак?	25	16	18	21
7	Ўзбекистон тарихида биринчи марта призидентлик лавозими қачон жорий қилинди?	1983-йил 23-июнда	1990-йил 24-мартда	1990-йил 20-июнда	1991-йил 15-февралда
8	1944 йил август ойида 4 мамлакат вакиллари томонидан БМТ Низомининг лойихаси қабул қилинади. Ушбу лойихани қабул қилиш жараёнида хозирги БМТ Хавфсизлик Кенгашининг доимий таркибига кирувчи қайси мамлакат иштирок этмаган	АҚШ	Англия	Хитой	Франция
9	“Марказий Осиё ядро қуролидан холи зона” халқаро конференцияси Тошкентда қачон бўлган?	1997-йил	1995-йил	1996-йил	1999-йил
10	1996 йилдан бошлаб Ўзбекистонда қандай жараён бошланган эди?	иқтисодий ислоҳотларнинг учинчи босқичи	давлат мулкини хусусийлаштиришнинг иккинчи босқичи	олий таълимни ислоҳ қилиш	суд ислоҳотларининг иккинчи босқичи
11	Тожикистон ўз мустақиллигини қачон эълон қилди	1991 йил 9 сентябр	1991 йил 23 август	1991 йил 27 октябр	1991 йил 1 октябр
12	Сиёсий партиялар тўғрисида қоннун қачон қабул қилинди?	1996- йил 26-декабрда	1995- йил 24 августда	1995- йил 27-декабрда	1994- йил 24-ноябрда
13	“Олий Мажлис Сенати тўғрисида”ги қонун қачон қабул қилиниган?	2007 йил	2003 йил	2002 йил	2005 йил
14	Ш,Мирзиёев Президентлик даврининг 1-ташриф буюрган вилояти	Тошкент	Самарқанд	Хоразм	Қорақолпоғистон
15	МДҲ қачон ташкил топган?	1990	1992	1991	1994

III – Вариант

№	Савол	А	Б	С	Д
1	АҚШнинг Афғонистонга қарши харбий хужумлари қачон бошланган?	2003	2001	2004	2005
2	“Пахта иши” ва “Ўзбек иши” деб ном олган марказни қатағонлик сиёсати қайси даврларда амалга оширилди?	1982-1985	1983-1989	1985-1989	1985-1990
3	Қорақалпоғистон Республикасининг давлат тамғаси қачон тасдиқланди?	1993 йил 4 декабр	1993 йил 9 апрел	1992 йил 14 декабр	1990 yil 14 декабр
4	Ўзбекистоннинг Янги	1996 йил	1993 йил	1995 йил	1998 йил

	тарихи маркази қачон ташкил этилган?				
5	МДҲ қачон ташкил топган?	1990	1992	1991	1994
6	Ўзбекистон қачон “Шанхай ҳамкорлик ташкилоти”га аъзо бўлди?	2001 йил	2006 йил	2000 йил	2005 йил
7	Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсат принциплари қоидалари нечта тамойилга асосланади	8	10	17	11
8	Қайси йили Ресрубликада барча соҳаларда ислоҳотлар даври бошланди	1993-йил	1995-йил	1994-йил	1996-йил
9	Тошкентда маънавият ва маърифат маркази қачон очилди	1997 yil	1993	1994 yil	1995
10	15 га давлат билан чегарадош дунёдаги ягона давлат	Хитой	Покистон	Хиндистон	Эрон
11	Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий маркази ташкил этилган тарихий санани аниқланг	1996 йил, сентябр	1991 йил, ноябр	1996 йил, август	1995 йил, октябр
12	БМТ бюджети нечи мақсадда сарф этилади	11	13	12	10
13	Маънавий қадриятлар қандай пайдо бўлди?	инқилобий йўл билан ўзгаришлар қилиш туфайли	миллатлараро ҳамжиҳатликнинг аҳамияти оша бориши туфайли	жамият тараққиётининг барча босқичларида унинг ехтиёжлари туфайли	Мустақиллик шарофати билан халимизнинг ўз еркин фикри, миллий тафаккуримизга кенг йўл очилиши туфайли
14	Ўзбекистон Республикаси Президентининг Вазирлар Махкамаси ҳузурида Дин ишлари бўйича комитет ташкил қилиш тўғисида фармони қачон чиққан?	1992- йил	1991- йил	1994- йил	1993- йил
15	Марказ томонидан бошланган “Қайта қуриш” сиёсатини моҳияти нимадан иборат эди?	Демократлаштириш	Саноатни қайта қуриш	Совет тузумини сақлаб қолиш	Хамма жавоб тўғри

4.5. БАХОЛАШ МЕЗОНЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМАЛАР

ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат “Ўзбекистон тарихи” фанининг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўкув йилининг 2-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 18 балдан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва тест усилида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва тест соволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га яна ижодий иш сифатида реферат, тақдимот тайёрлаш, адабиёт тахлили киритилиб 9 баллгача бахоланади. Маъруза дафтар тўлиқ ёзилган бўлса, 3 балл билан бахоланади. ОН га ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинадиган тестлар кафедра мудири раҳбарлигида ташқил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади. Агар талаба ЖН+ОБ дан 55 баллдан юқори тўпласа ва шу баллга рози бўлса ЯНга кирмаслиги мумкин.

ЯНни баҳолаш

Якуний назорат “Ўзбекистон тарихи” фанининг барча мавзуларини қамраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН ва ЖНларга ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга қўйилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинадиган ёзма иш вариантлари кафедра мудири раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

Тест усулида ЯН ни баҳолаш мезонлари:

ЯН баҳолаш тест синов ёки ёзма шаклларда ўтказилади. Бунда талабалар 30 та тест саволига жавоб берадилар (тест саволининг ҳар бири 1 баллик тизимида баҳоланади) ёки ёзма ишда белгиланган 5 та саволга жавоб ёзади. Агар талаба ЖН+ОБ+ЯН да 55 баллдан кам тўпласа, у ҳолда талаба қайта ЯН топширади.

ЖОРИЙ БАХОЛАШ БЎЙИЧА;

Талаба амалий машғулот муҳокамасида иштирок етиб:
- берилган топшириқларни тўлиқ бажарса – 1,5 баллгача;
- берилган топшириқларни хатолик билан бажарса – 1 баллгача;
- берилган топшириқларни умуман бажармаса 0 балл берилади.

Талаба мустақил иш топшириқларини:
- тўлиқ бажарса ва саволларга тўлиқ жавоб берса – 3 баллгача;
- тўлиқ бажарса ва саволларга тўлиқ жавоб бера олмаса – 2 баллгача;
- умуман бажармаса 0 балл берилади.

ОРАЛИҚ БАХОЛАШ БЎЙИЧА;

Талаба берилган саволлар асосида ёзма ишни:
- тўлиқ ёрица ва ижодий ёндашса – 6 баллгача;
- тўлиқ ёритмаган ва маълумотларида хатолик бўлса – 5 баллгача;
- қисман ёритган ва савол мазмунидан четлашса – 4 баллгача;
- моҳиятига кўра чала ёрица – 3 баллгача;
- умуман ёритмаса 0 балл берилади.

Тавсия қилинган мавзу бўйича мустақил иш ва ижодий иш:
- тўлиқ ёритилган, таҳлил қилинган ва тўғри хулоса берилган бўлса – 6 баллгача;
- ёритилган, аммо таҳлили тўлиқ бўлмаса ва хулоса мазмунга мос келмаса – 5 баллгача;
- мазмуни фақат ёзма баёндан иборат бўлса 4 балл билан баҳоланади.

Тест саволлари 1 та вариантда 10 тадан иборат бўлади. Талаба ҳар бир тест саволига тўғри жавоб берса 0,8 балл, нотўғри жавоб берса 0 балл берилади.

Талаба маъруза машғулотларини бажариш ва ёзиб олиш:
- Агар маъруза вақтида айтилган мавзулур баёнини тўлиқ дафтарга кўчириб олса – 2 баллгача;
- Қисман ёзилган бўлса, кетма-кетликда мавзуларни жойлаштирилмаган бўлса – 1 баллгача;
- Агар вақтида маъруза мавзуларини ёзмаса, дафтар чала бўлса – 0,7 баллгача;
- Умуман ёзмаса -0 баллгача